

Sinerji

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi

Synergy International Journal of Field
Education Researches

Yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli
bilimsel-akademik e-dergidir.

Cilt: 5, Sayı: 2 – Aralık 2024

Volume: 5, Issue: 2 - December 2024

ANKARA

Eğitim ve Bilim Politikaları Araştırma Derneği

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi

Synergy International Journal of Field Education Researches

e-ISSN: 2717-8595

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi'nin Dizinlendiği veritabanları: ASOS İndex, CiteFactor

SAHİBİ: Eğitim ve Bilim Politikaları Araştırma Derneği

Hacı Bayram Mah., Çankırı Caddesi, No: 45/438, YIBA Çarşısı, Ulus, Altındağ-ANKARA, E-Posta:
edt.synergy@gmail.com

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ali Sinan Bilgili, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Arife Figen Ersoy, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Halil İbrahim Sağlam, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Nuri Köstüklü, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Osman Samancı, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Özgül Keleş, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Yılmaz, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. İrina Karimova - Tacikistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı, Pedagoji İlimler Doktoru, Tacikistan
Prof. Dr. Kalipa Atemova Tursunkızı, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Mustafa Yavuz, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Sevinç Aliyeva, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Genel Tarih ve Tarih Öğretimi Bölümü, Azerbaycan
Prof. Dr. Ali Asker, Karabük Üniversitesi, İİBF, Türkiye
Prof. Dr. Özgür Aktaş, Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Prof. Dr. Savaş Karagöz, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Betül Keray Dinçel, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Çiğdem Karaçay, Hitit Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Emine Karasu Avcı, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Hacer Dolanbay, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Gülfem Sarpkaya Aktaş, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. İlker Dere, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Elban, Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Ramazan Kaya, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkiye
Doç. Dr. Yalçın Dilekli, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Utku Özensoy, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Vural Öntürk, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Dr. Eylem Öztürkci, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Dr. Nurgül Kızılay, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Süheyla Bozkurt, Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türkiye

Sayı Editörü: Prof. Dr. Özlem Bektaş, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Yabancı Dil (İngilizce) Editörü: Arş. Gör. Gülşah Öz, Aksaray Üniversitesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Hayati Akyol, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. İmperiyat Arslanbekovna Halipayeva, Dağıstan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dağıstan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu.

Prof. Dr. İsmail H. Demircioğlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkiye

Prof. Dr. Osman Samancı, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye.

Prof. Dr. Özlem Bektaş, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye

Doç. Dr. Nebahat Eler, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Recep Serkan Arık, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye

SAYI HAKEMLERİ / REFEREEES OF ISSUE

Doç. Dr. Alparsaln AY Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Doç. Dr. Çalık Veli KOÇAK Aksaray Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim CAN Iğdır Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa İÇEN Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Vahit CİRİŞ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Engin ZABUN Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAYA İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel BÜLBÜL Giresun Üniversitesi

Dr. Uğur TOZKOPARAN Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

SİNERJİ ULUSLARARASI ALAN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

1. Yayınlanacak yazılar alan eğitimi ile ilgili ve daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır. Dergide aşağıda belirtilen alanlarla ilgili makaleler yayınlanır:

Adalet ve Hukuk Eğitimi
Almanca Eğitimi
Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi
Biyoloji Eğitimi
Coğrafya Eğitimi
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi
Ev Ekonomisi Eğitimi
Fen Bilgisi Eğitimi
Fizik Eğitimi
Fransızca Eğitimi
İlköğretim Matematik Eğitimi
İngilizce Eğitimi
Kimya Eğitimi
Matematik Eğitimi
Müzik Eğitimi
Okul Öncesi Eğitimi
Özel Eğitim
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Eğitimi
Resim İş Eğitimi
Sağlık Eğitimi
Sınıf Eğitimi
Sosyal Bilgiler Eğitimi
Tarih Eğitimi
Teknoloji ve Tasarım Eğitimi
Ticaret ve Turizm Eğitimi
Türkçe Eğitimi
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi
Mesleki ve Teknik Eğitim Kapsamındaki Tüm Alanlar
Sağlık Eğitimi Kapsamındaki Tüm Alanlar
Adalet ve Hukuk Eğitimi Kapsamındaki Tüm Alanlar
Tarım /Ziraat Eğitimi Kapsamındaki Tüm Alanlar

2. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce yayımlanmamış olmak ve sunulduğu bilimsel toplantı bilgileri makale üzerinde belirtilmek kaydıyla yayımlanabilir. Bu durumda etik sorumluluk makale sahibine ait olur.
3. Derginin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte birini geçmeyecek şekilde İngilizce yazılara da yer verilebilir. Türkçe çalışmalarda Türkçe ve İngilizce; İngilizce çalışmalarda ise 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce özete ve 3-5 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
4. SİNERJİ Uluslararası Alan Eğitimi Dergisine gönderilen yazılar önce yayım kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir ve uygun bulunanlar, o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü hakeme gönderilir; o rapor da olumsuz geldiği takdirde yazı yayımlanmaz. Yazarlar, hakemlerin görüş ve önerileri doğrultusunda düzeltmelerini yaparlar. Yayına kabul edilmeyen yazılar iade edilmez; ancak yazarın istemesi hâlinde bir nüshası kendisine verilir. Hakemler kendilerine gönderilen yazıyı 21 gün içinde değerlendirir. Bu süre içerisinde raporunu göndermeyen hakeme ulaşılarak değerlendirme için 7 gün ek süre verilir. Hakem bu sürede de raporunu göndermezse hakemliği düşürülür.
5. Dergide yayınlanacak her türlü yazının içerinden yazarları sorumludur.
6. Makaleler derginin Dergipark platformu üzerinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/synergy> adresinde yer alan sayfasına yüklenmek suretiyle süreç başlatılmış olur.
7. Dergimiz Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı e-dergi olarak yayınlanır.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Başlık ve Dipnotlar: Makale başlığı iki yana yaslı, 14 punto, koyu ve Cambria yazı tipinde yazılmalıdır. Başlık en fazla 15 sözcük olmalı, bağlaçlar hariç olmak üzere her sözcüğün ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Türkçe yazılmış makalelerde makalenin İngilizce başlığı da aynı biçimde yazılmalıdır. Makale ile ilgili belirtilmesi gereken özel hususlar makale kabul edildikten sonra başlığına konulacak (*) ile sayfa altında açıklanacaktır. Çalışmanın kabul edilmesinden sonra yazar(lar)ının adı soyadı ortalı, koyu, 12 punto, Cambria yazı tipinde, soyadı büyük harflerle ve ortalı olarak, yazar sayısı birden fazla ise yazarlar tarafından belirlenen sırayla yazılacaktır. Yazar(lar)ın unvanıyla birlikte, çalıştığı yerin açık adı, şehir-ülke bilgisi, e-posta adresi ve ORCID numarasına dipnot olarak makalenin ilk sayfasında yer verilmelidir. Dipnotlardaki tüm bilgiler Palatino Linotype yazı tipinde, girintisiz ve 10 punto olmalıdır.

Türkçe ve İngilizce Kısa Özet: Dergiye Türkçe ve İngilizce çalışmalar yayınlanmak üzere kabul edilmektedir. Türkçe hazırlanan çalışmalarda Cambria yazı tipinde, 10 punto ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde Türkçe özet ve 250 sözcüğü aşmayacak şekilde hazırlanan İngilizce kısa özet (Abstract) yer almalıdır. Aynı şekilde İngilizce hazırlanan çalışmalarda Türkçe kısa özete yer verilmelidir. Türkçe ve İngilizce kısa özetlerin altında 3-5 anahtar sözcüğe yer verilmelidir.

Bölümler ve Alt Bölümler: Çalışmalarda ana bölüm başlıkları (birinci düzey başlıklar) Arabik rakamlarla numaralandırılarak Cambria yazı tipinde, 12 punto, koyu, sola yaslı ve tümü büyük harf biçiminde yazılmalıdır. Alt bölüm başlıkları (ikinci düzey başlıklar) Cambria yazı tipinde, 11 punto, koyu, sola yaslı, her sözcüğün ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıklar ise Cambria, 11 punto, koyu, italik, sola yaslı, yalnızca ilk sözcüğün ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalıdır. Çalışmalarda ana metin Cambria 11 punto ile yazılmalıdır.

Metin içindeki paragraflar en az üç cümleden oluşmalı ve paragraflar arasında bir satır boşluğu bırakılmalıdır. Aynı şekilde başlıkların öncesinde ve sonrasında da bir satır boşluk verilmelidir. Makalenin tamamında girintiye yer verilmemeli, paragraflar arasında önce ve sonra aralık değerleri 0 olmalıdır. Metin içi atıfların yazımında, tablolarda, şekillerde ve kaynakça yazımında APA 6 yazım stili kullanılmalıdır.

Çalışmalarda araştırmanın özelliğine göre GİRİŞ, YÖNTEM (Evren ve örneklem/Çalışma Grubu vb.) veri toplama yöntem(ler)i/teknikleri/araçları ve Verilerin analizi), BULGULAR, TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER ve KAYNAKLAR bölümlerine yer verilmelidir. Ancak araştırmanın özelliğine göre yazarlar gerek duymaları halinde farklı bölümler de oluşturabilirler. Bölümlere yeni sayfadan başlanmamalı, bir bölüm bittikten sonra, aynı sayfada diğeri onu izlemelidir. Makale metninin tamamının yazımında APA 6 yazım stili kullanılmalıdır.

Şekiller ve Tablolar: Şekiller yazım alanından taşmayacak şekilde makale içinde uygun görülen yerlere ortalı olacak şekilde yerleştirilebilir. Ana metinden şekle atıfta bulunulmalı ve mümkünse şekil açıklamalıdır. Her bir şeklin altında Arabik rakamlarla numaralandırılmış bir şekil başlığı yerleştirilmeli, makale boyunca aynı numaralandırma devam etmeli ve APA 6 yazım stiline uygun olarak yazılmalıdır. Şekil başlıkları biçim olarak Cambria yazı tipinde, 10 punto, sola yaslı, yalnızca ilk sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Şekil başlığında kaynak kullanılmış ise parantez içinde kaynak bilgisi eklenmelidir. Eğer şekil içinde yazılar varsa, 9 veya 10 punto olacak şekilde Cambria yazı tipiyle yazılmalıdır.

Tablolar sola dayalı olacak şekilde ve tamamında Cambria yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır. Tablo başlığı, 10 punto ile yazılmalı, başlığın her kelimesinin sadece ilk harfi büyük olmalı ve başlık, tablo sayısının altında verilmelidir. Tablolarda APA 6 yazım stili kullanılmalıdır. Tablolara metin içinde tablo sayısı belirtilerek atıfta bulunulmalı ve tablo bittikten sonra yorumlanmalıdır. Tablolar, metin içinde kullanıldıkları yerde veya izleyen sayfada yer almalıdır. İlgili not ve kaynaklar, tablonun altında, "Not:" veya "Kaynak:" ifadelerinden sonra belirtilebilir.

Kaynakça: Makalede yararlanılan kaynaklar "KAYNAKÇA" başlığı altında ve varsa ek(ler)den önce APA 6 yazım stiline uygun olarak verilmelidir. Kaynakların tamamı, 11 punto ile ve her bir kaynağın arasında 1 satır boşluk verilerek, Cambria yazı tipinde ve iki yana yaslı, tek satır aralığında, önce ve sonra paragraf değerleri 0 olacak şekilde, girintiye yer vermeden yazılmalıdır. Kaynakçada yer alan her kaynağa metin içinden atıfta bulunulduğundan, yine aynı şekilde metin içinde kullanılan her bir kaynağa da kaynakçada yer verildiğinden emin olunmalıdır.

Ekler: İhtiyaç duyulması halinde kaynakçadan sonra ve geniş özetten önce, Ekler bölümü oluşturulabilir. Burada makale içinde atıfta bulunulan eklere yer verilmelidir. Birden fazla ek kullanılması halinde numaralandırılması gerekir. Makale içinde tablo veya şekil olarak verilebilecek unsurlara "Ekler" bölümünde yer verilmemelidir.

Geniş Özet: Yazar makalesinde isteğe bağlı olarak varsa Ekler, yoksa Kaynakça kısmından sonra gelecek şekilde 750-1000 sözcükten oluşan geniş İngilizce özete yer verebilir. Bu özet alt başlıklar içermemeli ve makalenin temel fikirlerini yansıtmalıdır. Geniş özette aynen alıntıya yer verilmemeli, tablo ve şekil kullanılmamalı, Cambria yazı stilinde 11 punto olarak hazırlanmalıdır.

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Yayın Etiği

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar oluşturulurken açık erişim olarak Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi'nde bilimsel bilginin objektif bir şekilde üretilmesini ve yaygınlaşmasını destekleyici bir yayın süreci izlenmektedir. Bu sürecin başarılı bir şekilde işleyebilmesi ancak bütün paydaşların (yayıncı, editör(ler), yazar(lar), hakem(ler) ve okuyucu(lar) vb.) etik ilkelere yönelik standartlara uymaları ile mümkün olabilir. Bu nedenle dergi yayın sürecinin tüm paydaşlarının aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun davranmaları beklenmektedir:

Yazarların Etik Sorumlulukları

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmak üzere makale sunumu gerçekleştiren yazar(lar)ın etik sorumlulukları:

- Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi Türkçe ve İngilizce dillerinde özgün bilimsel çalışmaların yayımlanmak üzere kabul edildiği bilimsel-akademik bir e-dergidir. Bu nedenle yazar(lar)ın yayımlanmak üzere özgün çalışmalar sunmaları, başka dergilerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş makaleleri göndermemeleri gerekmektedir.
- Yazar(lar) çalışmalarında yararlandıkları kaynaklara etik ilkeler doğrultusunda ve bilimsel kural ve kaidelere uygun olarak gönderme (atıf) yapmalıdırlar.
- Makaleye katkı sağlamayan şahısların adı yazar olarak bildirilmemeli, makalenin yayımlanmak üzere sisteme yüklenmesinden sonra yazar ekleme, çıkarma veya yazar sırasını değiştirme talebinde bulunulmamalıdır.
- Değerlendirme sürecinde yazar(lar)dan makalelerine ilişkin bilgi ya da ham veri istenmesi durumunda bu bilgi ve belgeler editöre sunulmalıdır.
- Yayınlanma başvurusu yapılan makaleyle ilgili çıkar çatışması-çıkar birliği olan kişileri editörlere bildirmelidir.
- Yazar(lar), makalelerinde kullandıkları verilerin kullanım haklarına, araştırma-çözümlemelerle ilgili izinlerin ya da üzerinde araştırma yaptıkları katılımcıların onayının alındığını belgelemelidirler.
- Yazar(lar), değerlendirme ve erken görünüm aşamasındaki ya da elektronik ortamda yayımlanmış makalesiyle ilgili hatayı fark ettiklerinde bilgi vermek, düzeltmek ya da geri çekmek için editörle iletişime geçmesi gerekir.
- Yazar(lar), etik kurul kararı gerektiren deney, anket, ölçek, görüşme, gözlem, odak grup çalışması gibi nicel ya da nitel yöntemlerle veri toplamayı gerektiren araştırmalar için etik kurul onayı aldığını; etik kurul adı, karar tarihi ve sayısı aday makalenin ilk-son sayfasında ve yöntem bölümünde belirtmeli, etik kurul kararını gösteren belgeyi makalenin başvurusuyla birlikte sisteme yüklemelidir. Ayrıca olgu sunumlarında aydınlatılmış olur/onam formunun alındığına ilişkin bilgiye makalede yer vermemelidir.
- Yazar(lar), veri toplama sürecinde etik ilkelere özen gösterdiklerinin kanıtlarını (başkalarının ölçek, anket, fotoğraf gibi belgelerinin kullanılması için kendilerinden izin alınması gibi) makale içinde sunmalıdır. Makalelerde araştırma ve yayın etiği ile fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğu belirtilmelidir. Araştırma insan ve hayvan denekler üzerinde gerçekleştirilmiş ise araştırmanın uluslararası bildiriler, kılavuzlar vb uygun gerçekleştirildiği bildirilmelidir.
- Yazar(lar)dan derleme makaleler için etik kurul onayı istenmez. Bununla birlikte etik kurul kararı gerektirmeyen makalelerde de, etik kurul kararının gerekmediği, makalenin ilk-son sayfasında ve yöntem bölümünde belirtilmelidir.

Editör, Editör Yardımcıları ve Alan Editörlerinin Etik Sorumlulukları

- Editörler, hakemlerin, yazar(lar)ın, araştırmacı, uygulayıcı ve okuyucuların bilgi gereksinimlerini karşılamaya gerektiğinde dönüt vermeye, yayın sürecinde düzeltme, açıklama gerektiren konularda açıklık ilkelerine göre davranmaya çaba gösterirler.
- Editörler, makalelerle ilgili olumlu ya da olumsuz karar verirken, makalelerin özgün değeri, alana katkısı, araştırma yönteminin geçerli ve güvenilirliği, anlatımın açıklığı ile derginin amaç ve kapsamını göz önünde tutarlar.

- Editörler, başvurusu yapılan makalelerin önemli sorunu olmadığı sürece ön değerlendirme aşamasına alır, olumlu hakem önerilerini göz önünde bulundurur, ciddi sorun olmadıkça önceki editör(ler)ce verilen kararları değiştirmezler.
- Editörler, derginin yayın politikaları arasında bulunan kör hakemlik ve değerlendirme süreci politikalarını uygular, hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutar, her makalenin yansız ve süresi içinde değerlendirilmesini sağlarlar.
- Editörler, makaleleri alan editörleri ve hakemlerin uzmanlık alanlarını dikkate alarak gönderir, değerlendirmelerin yansız ve bağımsız yapılmasını desteklerler.
- Editörler, makalenin yansız değerlendirilmesi için editörler, hakemler ve yazar(lar) arasındaki çıkar çatışması-çıkar birliği olup olmamasını göz önüne alırlar.
- Editörler, hakem havuzunun geniş bir yelpazeden oluşması ve sürekli güncellenmesi için arayış içinde olurlar.
- Editörler, akademik görgü kurallarına uymayan ve bilimsel olmayan değerlendirmeleri engellerler.
- Editörler, dergi yayın süreçlerini yayın politikaları ve kılavuzlara uygun işletilmesini sağlar, süreçte görev alanları yayın politikaları konusundaki gelişmelerden bilgilendirir, gerektiğinde eğitim programı hazırlarlar.
- Editörler, yayın sürecinde görev alanlar herkesle etkili bir iletişim içinde olur, belirli aralıklarla toplantılar düzenlerler.
- Editörler, değerlendirilen makalelerdeki kişisel verilerin korunmasını sağlarlar; yazar, hakem ve okuyucuların bireysel verilerini korurlar.
- Editörler; makalelerde insan ve hayvan haklarının korunmasına özen gösterirler, makalenin katılımcılarının açık onayının belgelendirilmesini önemserler, makalenin katılımcılarına ilişkin etik kurul onayı, deneysel araştırmalarda izinleri olmadığında makaleyi reddederler.
- Editörler; görevi kötüye kullanmaya karşı önlem alırlar. Görevi kötüye kullanmaya yönelik yakınmalar olduğunda, nesnel bir soruşturma yaparak, konuyla ilgili bulguları paylaşır.
- Editörler, makalelerdeki hata, tutarsızlık ya da yanlış yönlendirmelerin düzeltilmesini sağlarlar.
- Editörler, yayınlanan makalelerin fikri mülkiyet hakkını korur, ihlal olması durumunda derginin ve yazar(lar)ın haklarını savunurlar. Ayrıca yayımlanan makalelerin içeriğinin başka yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmemesi konusunda gerekli önlemleri alırlar; özgünlük-benzerlik denetimini yaparlar.
- Editörler, Dergide yayımlanan makalelere yönelik tutarlı eleştirileri dikkate alırlar, eleştirilen makalelerin yazar(lar)ına yanıt hakkı tanırlar.
- Editörler olumsuz sonuçları içeren çalışmaları da göz önünde bulundururlar.
- Editörler, Dergiye iletilen yakınmaları inceler ve gerekli açıklamaları yapıp, haklı yakınmalarla ilgili sorunların giderilmesi için gerekli önlemleri alırlar.

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi makale değerlendirme sürecinde yazar(lar)ın hakemleri, hakemlerin yazarları tanımadıkları çift yönlü kör hakemlik ilkesi uygulanır, hakemler yazarlar ile doğrudan iletişim kuramaz; makale değerlendirme formları ve metin üzerinde belirtilen notlar ile düzeltme istemleri dergi yönetim sistemi üzerinden editörlerce yazar(lar)a iletilir. Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi'ne başvurusu yapılan makaleleri değerlendirecek hakemlerin aşağıda belirtilen etik ilkelere riayet etmeleri beklenmektedir:

- Hakemler yalnız uzmanlık alanı ile ilgili makaleleri değerlendirmeyi kabul etmelidir.
- Hakemler, değerlendirmeyi yansızlık ve gizlilik içinde yapmalıdır. Bu ilke gereğince inceledikleri makaleleri değerlendirme sürecinden sonra yok etmeli, ancak yayımlandıktan sonra kullanılmalıdır. Uyruk, cinsiyet, dinsel inanç, siyasal inanç ve ticari kaygılar, değerlendirmenin yansızlığını bozmamalıdır.
- Hakemler, çıkar çatışması-çıkar birliği olduğunu anladıklarında, makaleyi değerlendirmeyi reddederek, editörlere bilgi vermelidir.

- Hakemler, değerlendirmeyi akademik görgü kurallarına uygun biçimde, yapıcı bir dille yapmalı; hakaret ve düşmanlık içeren kişisel yorumlardan kaçınmalıdır.
- Hakemler değerlendirmesini kabul ettikleri makaleyi süresi içinde değerlendirmelidirler.

Etik İkelere Uygun Olmayan Durumların Bildirilmesi

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi'nde editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ilgili etik olmayan bir durumun tespiti halinde la karşılaşılması durumunda edt.synergy@gmail.com adresine bildirilmesi gerekmektedir.

Sayı Editöründen;

Kıymetli Sinerji Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi okurları,

Yeni bir sayı ile sizlere ulaşmanın mutluluğu içindeyiz. Yeni sayımızda üç adet makale, bir adet kitap tanıtımı bulunmaktadır. Bu çalışmalarda çevre eğitimi, bilimsel araştırma etik, beden eğitimi ve spor, sosyal bilgiler alanlarına ilişkin alana katkı sağlayacak önemli araştırmaları sizinle paylaşmaktayız.

Dergimizin bu sayısında gerek yayınlanmak üzere makale sunan gerekse yayın ve hakem kurullarımızda görev almak suretiyle değerli desteklerini esirgemeyen tüm değerli bilim insanlarına şükranlarımızı sunuyoruz.

Gelecek sayılarda da değerli araştırmacıları çalışmalarını paylaşmak üzere e-Sinerji Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi'ne davet eder, saygılar sunarız.

Prof. Dr. Özlem BEKTAŞ

Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Aralık 2024, 5 (2)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

<i>Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatandaşlık Değerine Yer Verilme Durumu</i> Agit ESENKUŞ, Refik TURAN	54-82
<i>Sosyal Bilimlerde Araştırma Etiği</i> Hacer DOLANBAY	83-94
<i>Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılımlarının Sosyal Becerileri Üzerine Etkisi</i> Şinasi ÖZSAYDI	95-109
<i>Kitap İncelemesi: Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri</i> Negihan EVCİ	110-116

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu*

Agit ESENKUŞ** Refik TURAN***

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 26.08.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 07.11.2024
DOI: 10.54971/synergy.1538785

ÖZET

Sosyal Bilgiler dersinin birincil amaçlarından biri de toplumun üyelerini bir arada tutmakta önemli bir işleve sahip olan toplumsal ve siyasal değerlerin genç kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında aile birliğine önem verme, adil olma, bağımsızlık, barış, özgürlük, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, tasarruf, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, yardımseverlik ve vatanseverlik değerlerine yer verilmiştir. Bu araştırmanın amacı 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına uygun olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatanseverlik değerine yer verilme durumunun incelenmesidir. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı okullarda 2022-2023 Öğretim yılında okutulan 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Araştırmada veri analiz tekniği olarak içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma çerçevesinde Sosyal Bilgiler ders kitapları metin, görsel ve ünite hazırlık, değerlendirme ve etkinlik soruları boyutuyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında elli beş defa, beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında dokuz defa, altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yirmi dört defa, yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ise on bir defa vatanseverlik değerinin vurgulandığı tespit edilmiştir. Vatanseverlik değeri en fazla dördüncü ve altıncı sınıf; en az ise beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vurgulanmıştır. Ders kitaplarında yer alan üniteler açısından kıyaslandığında ise dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Geçmişimi Öğreniyorum, beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Güç, Yönetim ve Toplum, altıncı sınıf ders kitabında Tarihe Yolculuk, yedinci sınıf ders kitabında ise Türk Tarihine Yolculuk ünitelerinin vatanseverlik değerine en fazla yer verilen üniteler olduğu anlaşılmaktadır.

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

Keywords: Sosyal bilgiler, Sosyal bilgiler ders kitapları, değer eğitimi, vatan, vatanseverlik

* Bu makale birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı Sosyal Bilgiler (4., 5., 6. ve 7. Sınıf) Ders Kitaplarında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumunun İncelenmesi'' başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Bilim Uzmanı, MEB, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Batman-Türkiye. E-posta: egit-630@hotmail.com, ORCID Id: 0009-0000-6145-221X

*** Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Aksaray-Türkiye. E-posta: refikturan@aksaray.edu.tr, ORCID Id: [0000-0001-8369-800X](https://orcid.org/0000-0001-8369-800X)

The Status of Inclusion of Patriotic Value in Social Studies Textbooks

ABSTRACT

One of the primary objectives of the Social Studies course is to ensure that social and political values, which have an important function in keeping members of society together, are transferred to the younger generations. For this purpose, the 2017 Social Studies Course Curriculum includes the values of giving importance to family unity, being fair, independence, peace, freedom, being scientific, being diligent, solidarity, sensitivity, honesty, aesthetics, equality, savings, hospitality, giving importance to being healthy, respect, love, responsibility, cleanliness, helpfulness and patriotism. The aim of this research is to examine the inclusion of the value of patriotism in Social Studies textbooks prepared in accordance with the 2017 Social Studies Course Curriculum. In the research in which the document review method was used, the 4th, 5th, 6th and 7th grade Social Studies textbooks taught in schools affiliated with the Ministry of National Education (MoNE) in the 2022-2023 academic year were examined. The content analysis technique was used as the data analysis technique in the research. Within the framework of the research, Social Studies textbooks were examined in terms of text, figure and unit preparation, evaluation and activity questions. As a result of the research, it was determined that the value of patriotism was emphasized fifty-five times in the fourth-grade Social Studies textbook, nine times in the fifth-grade Social Studies textbook, twenty-four times in the sixth-grade Social Studies textbook, and eleven times in the seventh-grade Social Studies textbook. The value of patriotism was emphasized the most in the fourth and sixth grades; and the least in the fifth-grade Social Studies textbook. When the units in the textbooks were compared, it was understood that the units that included the value of patriotism were Learning My Past in the fourth-grade Social Studies textbook, Power, Government, and Society in the fifth-grade Social Studies textbook, Journey to History in the sixth-grade textbook, and Journey to Turkish History in the seventh-grade textbook.

Keywords: Social studies, Social studies textbooks, value education, homeland, patriotism

GİRİŞ

Eğitim, insanın yaşamı boyunca olumlu yönde kazanımlar elde etmesi için işleyen uzun soluklu bir süreçtir (Türkmen, 2019). En bilindik tanımı ile eğitim kişilerin davranışlarında yaşantıları sonucunda istendik yönde meydana gelen davranış değiştirme sürecidir (Akyüz, 2010). Eğitimin amacı topluma etkin ve etkili, belirli bir bilgi ve beceri seviyesine sahip bireyler yetiştirmektir (Gelişli, 2006). Eğitimin pek çok işlevi bulunmakla beraber (sağlık, spor, sanat, politika, mesleki vb.) en önemli işlevinden birisi toplumsal ve siyasal değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Böylece eğitim bireylerin sosyalleşmelerini sağlarken aynı zamanda toplumsal bütünlüğü ve sürekliliği de sağlamaktadır.

Değerler insanların hareketlerine yön veren, zaman içinde gelişen inançlardır. Değer “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel anlamda ürettikleri her şeyi kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünüdür” (TDK, 2019). Değer birey ve üyesi olduğu sosyal toplumu tanımlamakta kullanılan ve toplumun, kişilerin varlık, devamlılığını sağlayan tutumlar olarak tanımlanmaktadır (Yeşil ve Aydın, 2007). Kızılcıkelik ve Erjem (1994)’e göre ise değer, sosyal bir topluluğun var oluşunu, üyeleri arasında birlikteliği sağlayan ve bu birlikteliği sürdüren ortak duygu, düşünce ve doğrulardır. Toplumsal bütünlüğü sağlayan değerler; bireyi, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplumu tanımlamada kullanılan bir kavram olarak davranışları yönlendiren, sosyolojik açıdan birey ve içinde bulunduğu toplumun devamlılığını sağlayan ölçütlerdir (Yeşil ve Aydın, 2007). Değerler toplumun genel olarak kabul gördüğü yaşamımızı her alanda etkileyen ve düzenleyen kıstaslardır. Başka bir deyişle değerler sosyal bir hayat süren insanoğlunun üyesi bulunduğu toplumun inanç ve davranışlarının içselleştirilmesi ve benimsenmesidir (MEB, 2018). Toplum hayatında önemli bir yer edinmiş olan değerler kendi içinde çeşitlilik arz eder (Doğan, 2001). Tüm insanlığın ortak malı sayılabilecek ortak değerler evrensel değerler olarak adlandırılırken, sadece bir ulusu ilgilendiren değerler ise ulusal değerler olarak adlandırılmaktadır (Özlem, 1990; Yücel, 1993). Bu çerçevede değerlendirildiğinde millet, devlet, vatan, ordu, cumhuriyet, kahramanlık, dil, gelenek ve görenek belli bir ulusa hitap ettiğinden dolayı ulusal değerlerdir. Demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, uygarlık, barış, estetik,

bilim ve bilimsel düşünce, sanat, çevre duyarlılığı ve sevgi evrensel değerler kategorisinde yer almaktadır (Tural, 1992; Yücel, 1993; Parlakyıldız, 1999). Demircioğlu ve Tokdemir (2008) ulusal değerleri devlet, millet, vatan, dil, gelenek ve görenekler, ordu, mili marş, bayrak ve milli bayramların oluşturduğu değerler; bir milleti var eden, tarihsel ve sosyolojik anlamda devamını sağlayan ulusal semboller olarak tanımlamaktadır. Bu sembollerden biri olan *vatanseverlik* kişinin devletini sevmesi, ülkesi için elinden gelenin en iyisini yaparak bunu gelecek nesillere aktarmasıdır (Kahne ve Middaugh, 2006). Bunu sürekli olarak yapma kaygısı aktif vatandaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır.

Vatan bireylerin üzerinde yaşadıkları toprak parçası, yurt olarak kabul görmektedir. Kavramsal olarak vatan insanların üzerinde doğdukları, yaşamlarını sürdürdükleri uğruna ölümü göze alabildikleri ev, memleket, sahiplendikleri arazi eski Türk topluluklarında yakın ailelerin oluşturdukları birkaç çadırdan oluşan topluluk, bu toplulukların oluşturdukları alan olarak tanımlanmaktadır (Gömleksiz ve Ören, 2016). Türkler vatan kavramı yerine “yurt”, “toprak”, “memalik-i mahrusa”, “memalik-i şahane” gibi kavramları da kullanmışlardır (Keskin, 1991). Vatan kavramı ile ilişkili olarak *vatanseverlik* ise birey ya da toplumun üzerinde yaşadığı yurdu sevmesi ve bu toprak parçası için elinden geleni yapmasıdır. Her bireyde var olan *vatanseverlik* duygusu topraklarına ve halkına değerlerine karşı duyduğu sevgiyi ifade etmektedir (Çancı, 2008; Elban, 2015).

Ülkesi ve milletini seven etkili vatandaş yetiştirmenin temelinde etkili bir vatandaşlık eğitimi yatmaktadır. Bir ülkenin devamlılığını sağlayabilmek ve ülkenin tüm farklılıklarını ortak bir paydada birleştirmek etkili ve sürekli vatandaşlık eğitimine bağlıdır. Hablemitoğlu ve Özmete (2012)'ye göre vatandaşlık eğitimi yalnızca okulda verilen örgün eğitim değil, yaşam boyu süren devamlı ve dinamik bir süreçtir. Bu süreç ile toplumun birer üyesi olan bireylerin gereken konularda bilgili, sorunların üstesinden gelen katılımcı, sorumluluklarının farkında, sosyal problemlere duyarlı birer varlık olarak yaşamaları desteklenir. Bekiroğlu ve Kurt (2009) aktif *vatanseverliği* vatandaşların ülkeleri için ellerinden geldiği kadar en iyi şekilde çalışıp çabalayarak ülkelerinin her alanda iyi olmasını sağlamak şeklinde tanımlamaktadır. Bunu yaparken başka ülke ve vatandaşlarına demokratik bir tutum sergilenmeli ve empati kurmak esirgenmemelidir. Aktif *vatansever* olma yolunda okul, ders kitapları ve öğretmenlere büyük bir görev düşmektedir.

Ulusal değerlerden biri olan *vatanseverlik* değeri Sosyal Bilgiler başta olmak üzere tarih, sosyoloji, siyaset bilimi olmak üzere pek çok bilim dalına konu olan önemli bir inanç olarak varlığını uzun süre diri tutmuş bir değer olarak ele alınmaktadır. *Vatanseverlik* bir ulusun ya da o ulusun fertlerinin vatanını, milletini sevmesi, yüceltmesi, ileriye dönük olarak gelişmesini sağlayan duygu, düşüncelerden meydana gelmektedir. Toplumun istediği etkili vatandaş olabilmek için öncelikle toplumda kabul görmüş olan değer ve becerileri sorgusuz sualsiz kabullenmek gerekmektedir. Bunun için son zamanlarda öğrencilere verilmesi gereken değer ve beceri öğretim programı aracılığı ile ders kitaplarına yansıtılmıştır (Avcı ve Faiz, 2018).

Ülkemizde ülkesi için görev ve sorumluluklarının farkında etkin vatandaş yetiştirmenin merkezinde Sosyal Bilgiler eğitimi yatmaktadır. Ulusal ve evrensel değerler ile donatılmış birey yetiştirmeyi amaç edinmiş olan Sosyal Bilgiler dersi içerisindeki konu/ tema, değer ve beceriler ile bu dinamik sürece katkı sağlamaktadır. Etkili ve sorumlu bir vatandaş yetiştirmekte Sosyal Bilgilere en büyük yardımı Tarih disiplini sunmaktadır. Çünkü Tarih ve tarihçiler bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de bireylerin geçmiş-bugün-gelecek bağlamında vatan sevgisini vatandaşlık eğitimi paralelinde sunmaktadır. Bu da tarihin etkin ve demokratik birey yetiştirmeye uygun doğasından kaynaklanmaktadır. Tarih bilgisi ilk dönemlerde ortak bir geçmiş ve gelecek duygusuna sahip, homojen bir millet oluşturma aracı olarak görülürken, günümüzde ise etkili vatandaş yetiştirmenin gerekleri olan bilgi, beceri ve değerlerin öğretiminde kullanılmaktadır (Turan, 2021). Tarih öğretimi değişik zamanlarda değişik uygulamalar ile aktarılmaya çalışılmıştır. Bir zamanlar vatandaşlık eğitiminin en önemli aracı olarak görülen Tarih öğretimi daha sonrasında kişisel gelişime katkıda bulunan ve bireylerin sosyalleşmelerinde rol oynayan

önemli bir araç, kültürel mirasın aktarıcısı olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise kavramsal olarak Tarih olgusunun öğretilmesi olay, olguların anlaşılması, öğretilmesi, kronoloji, belge inceleme alanlarında kullanılan teknik bilgiler yığınıdır (Dilek, 2007). Tarih ilmi ile yeni nesillere etkin ve dinamik bir sürecin bir parçası olan vatandaşlık eğitimi, uygun ve zengin materyaller eşliğinde Sosyal Bilgiler ışığında sunulmaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de Sosyal Bilgiler dersini oluşturan konuların başında tarih gelmektedir. İlk zamanlarda ilköğretim düzeyinde bağımsız bir ders olarak okutulan tarih, 1916 yılında ABD’de etkili vatandaşlık eğitimine yönelik olarak Sosyal Bilimler alanında çeşitli konuların bir araya getirilmesi ile oluşturulan Sosyal Bilgiler dersi kapsamına alınmış olup; ilerleyen süreçte bu uygulama pek çok ülke tarafından da benimsenmiştir. Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi ilk defa 1968 yılında ilkokullarda tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularını içeren bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu uygulamanın hemen ardından ortaokullarda da Sosyal Bilgiler dersinin okutulması gündeme gelmiş, hazırlanan öğretim programı 1970-1971 öğretim yılından itibaren pilot okullarda üç yıl süreyle denenmiş, 1974-1975 öğretim yılından itibaren tüm ortaokullarda okutulmaya başlanmıştır (Bektaş ve Turan, 2022). Ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersi 1985 yılında kaldırılarak yerine Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgileri dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu durum 1997 yılında sekiz yıllık zorunlu temel eğitime geçilinceye kadar sürmüş, 1998-1999 öğretim yılından itibaren Milli Tarih ve Milli Coğrafya derslerinin okutulmasına son verilerek ilköğretim okullarının 4.-7. sınıflarında Sosyal Bilgiler dersi okutulmaya başlanmıştır. Sosyal Bilgiler ilk ve ortaokulda öğrencilere kapsamındaki bilgi ve becerilerle hak, görev ve sorumluluklarının farkına varmalarını sağlayarak öğrencileri hem yaşama hazırlamakta hem de topluma adapte olmalarını sağlamaktadır (MEB, 2018). Günümüzde Tarih konuları Sosyal Bilgiler içerisinde ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bunun en önemli sebebi ise Sosyal Bilgilerin sahip olduğu vizyon ve amaçladığı hedefler kapsamında öğrencilere kazandırmayı ön gören bilgi, beceri ve değerlerin tarihin yapısına uygun olmasıdır. Bu ders kapsamında öğrencilerin ülkenin kuruluşu sürecinde yaşanan zorluklar ve ödenen bedeller ile savaşların yarattığı yıkım ve dramlar ile ilgili bilgilendirilmesi vatanseverlik ve barış gibi değerlerin kazandırılmasına önemli katkı sağlayabilir (Turan, 2015).

Sosyal Bilgiler vatandaşlık eğitimi için gerekli olan doğal ve toplumsal bilgilerin toplamının bir sentezidir (Barr, Barth ve Shermis, 2013). Sosyal Bilgiler vatandaşların içinde buldukları toplumsal yapıya karşı üzerlerine düşen görev ve sorumluluklarını, sahip oldukları haklar çerçevesinde öğrendikleri disiplinler arası yaklaşımdır. Doğanay (2002)’a göre Sosyal Bilgiler insanları ve onların hayatlarını konu edinen disiplinler arası bir derstir. Sosyal Bilgiler toplumla uyumlu bireyler yetiştirmek amacı ile toplumda kabul görmüş değerlere sahip, bilinçli ve etkili vatandaş yetiştirmek amacı ile ilköğretimde (4., 5., 6. ve 7.sınıfta) verilen disiplinler arası bir derstir (Akdemir, 2012). Sosyal Bilgiler bireyleri içinde buldukları toplumun bir parçası haline getiren, görev ve sorumluluklarının farkında etkili ve nitelikli birer vatandaş halinde yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Topluma önemli katkılarda bulunan Sosyal Bilgiler dersi değerler eğitimi konusunda da önemli bir yere sahiptir. Öğretim programına dayalı olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında toplumun yapı taşlarından olan değerler önemli yer tutar (Güçlü, 2019). 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında aile birliğine önem verme, adalet, bağımsızlık, barış, özgürlük, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerine yer verilmiştir (Turan, 2018). Kan (2010)’a göre Sosyal Bilgiler dersi tam bir değerler eğitimi dersidir.

İlgili literatür incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersleri kapsamında vatanseverlik değerine yönelik öğrenci görüşleri (Bilginer, 2019) ve öğretmen adaylarının görüşlerini (İnce 2021) inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunduğu; araştırmaların daha çok ilkokul ve ortaokul Sosyal Bilgiler dersi kapsamında genel olarak değerler eğitimi öğretmen görüşleri (Can, 2008; Akdemir, 2012; Aran ve Demirel, 2013; Yalçın, 2019); Sosyal Bilgiler derslerinde değerler eğitimi (Öğretici, 2011; Beldağ, 2012; Baysal, 2013; Taş, 2019, Can 2020); Sosyal Bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimine yer verilme durumunu inceleyen (Uçar, 2009; Yalar, 2010), Sosyal Bilgiler ders

kitaplarını değerler eğitimi açısından inceleyen (Ersoy ve Şahin, 2012; Pırnaz, 2020) çalışmalarından oluşmaktadır. Bu araştırmaların sonuçları genel olarak Sosyal Bilgiler öğretim programları ve ders kitaplarındaki değerlerin değerler eğitimi açısından yetersiz görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu araştırmalarda genel olarak öğretim programı ve ders kitaplarının değerler ile ilgili boyutunda gerekli güncellenmelerin yapılmasının elzem olduğu ifade edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de 2017 yılından itibaren uygulanmaya başlanan 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre hazırlanmış olan Sosyal Bilgiler (4,5,6 ve 7. sınıf) ders kitaplarında *vatanseverlik* değerine yer verilme durumunu ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına uygun olarak hazırlanarak uygulanmaya başlanan ilkokul 4. sınıf ve ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir.

Bu araştırmada temel vatandaşlık değerlerinden olan *vatanseverliğe* Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilme durumunun ortaya konularak bu konudaki varsa eksiklik ve aksaklıkların tespit edilmesi ve araştırma sonuçlarına dayalı olarak karar verici organlara önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı ve Sosyal Bilgiler dersi kapsamında genç kuşaklara *vatanseverlik* değerinin layıkıyla kazandırılması konusunda önemli bir veri ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016)’e göre doküman inceleme tekniği araştırılan konunun içeriğini kapsayan, konu ile ilgili olan olay ve olguları ele aldığı gözlem ve görüşme tekniğinin mümkün olmadığı zamanlarda görsel ve yazılı materyalleri inceleyerek ve bunların analizlerinin yapıldığı araştırma yöntemidir. Bu çalışma da 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında bu ders kapsamında öğrencilere aktarılması öngörülen değerlerden biri olan *vatanseverlik* değerinin Sosyal Bilgiler (4. 5. 6. ve 7. sınıf) ders kitaplarında yer verilme durumunu inceleyen bir araştırma olduğundan bir nitel araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yöntemi ile elde edilen veriler bir nitel araştırma veri analiz tekniği olan içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, belli kriterler çerçevesinde bir parçanın ya da okuma metninin içerisindeki bazı kavramların, cümlelerin sınıflandırıldığı, incelendiği ve her daim kendini güncelleyebilen bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd, 2020). Araştırmada elde edilen bulgular her sınıf düzeyinde öğrenme alanları/ üniteler temelinde oluşturulan kategoriler ve “metinler”, “görseller” ve “ünite hazırlık ve değerlendirme soruları” başlıklı alt kategoriler altında organize edilerek sunulmuştur.

Araştırmanın Temel Materyalleri

Araştırmada 4, 5, 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından temel materyaller olarak yararlanılmıştır. Kullanılan ders kitapları 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına uygun olarak hazırlanan, MEB Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış ve halen MEB’e bağlı devlet okullarında derslerde 4., 5., 6. ve 7. sınıflarda okutulan ders kitaplarıdır. Araştırmada kullanılan ders kitapları şunlardır:

1. Tüysüz, S. Demirel, Özüpek, P. ve Yağız, Z. (2022) *İlkokul sosyal bilgiler ders kitabı 4*, (4.baskı). Ankara: Tuna Yayıncılık.
2. Açıkgöz, S. Doğan, K. ve Başarır, N. H. (2018) *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitabı 5*, (4.baskı) Ankara: E Kare Eğitim ve Yayıncılık.
3. Şahin, E. Özçelik, N. Ve Yaşar, T. (2021) *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitabı 6*, (4.baskı). Ankara: Anadolu Kâğıtçılık Yayıncılık Limitet Şirketi.

4. Azer, H. Demirel. T. Ve Bektaş, G. A. (2019) *Ortaokul sosyal bilgiler 7*, (4.baskı). Ankara: Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık San. ve Ticaret. Ltd.

BULGULAR

1. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Vatandaşlık Değerine Yer Verilme Durumu

1.1. Metin Boyutu

4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Herkesin Bir Kimliği Var” ünitesinde Sosyal Bilgiler dersinin tanımı yapılırken Sosyal Bilgiler dersi ile öğrencilerin bu dersi almakla nasıl bir farkındalık geliştireceğine “vatanınıza ve milletinize olan sevginizi pekiştirecek, hak ve sorumluluklarınızın farkına varacak, insan hakları konusunda duyarlılığınızı geliştireceksiniz” (Tüysüz, 2022: 10). Şeklinde *vatanınıza ve milletinize olan sevginizi pekiştirecek* cümlesinde *vatanseverlik* değeri vurgulanmaktadır.

Kültür ve Miras öğrenme alanındaki “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinde “Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele” başlıklı konuda yer verilen “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk milleti bundan yüzyıl kadar önce yurdunu elinden almak isteyen işgalcilerin saldırısına uğramıştır. Ancak işgalci devletler ne kadar güçlü olursa olsun milletimiz onlara boyun eğmemiş ve Milli Mücadele’den zaferle çıkarak varlığını korumasını bilmiştir.” (Tüysüz, 2022: 49) ifadesinde Türk milletinin Kurtuluş Savaşında vatanını korumak için verdiği mücadele vurgulanarak *vatanseverlik* değerine vurgu yapılmaktadır.

Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında düşman karşısında dik duran onurlu Anadolu insanını komuta eden Mustafa Kemal’in rolü şüphesiz çok büyüktür. Ders kitabında da bu husus şu sözlerle dile getirilmiştir: “Milli Mücadelenin kazanılmasında Türk milletinin bağrından çıkan kahramanlarımızın payı büyüktür. Bu kahramanların başında ‘Ya istiklal ya ölüm’ diyerek Milli Mücadeleyi başlatan Gazi Mustafa Kemal Atatürk gelir.” (Tüysüz, 2022: 49). Metinde “Ya istiklal ya ölüm” sloganı ile *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır. Metnin devamında “İtalya’ya karşı 1911’de Trablusgarp’ta savaşan Mustafa Kemal, 1914’ten 1918 yılına kadar süren Birinci Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde görevler üstlendi” (Tüysüz, 2022: 49) sözü ile Mustafa Kemal’in vatan aşkı ile üstlendiği görevi *vatanseverlik* değeri çerçevesinde anlatmıştır. Mustafa Kemal’in 1. Dünya Savaşı yıllarında savaştığı cephelerden biri olan Çanakkale Cephesi’nde sergilediği başarı metinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Çanakkale Cephesi’nde kazandığı zaferlerden dolayı halk arasında “Anafartalar Kahramanı” olarak tanındı. Mustafa Kemal, ülkemizin uğradığı bu felaket karşısında ümidini kaybetmedi. “Geldikleri gibi giderler” diyerek işgalcilerin yurdumuzdan kovulacağına olan inancını dile getirdi. 19 Mayıs 1919’da Milli Mücadele’yi başlatmak üzere Samsun’a ayakbastı (Tüysüz, 2022: 49-50).

Yukarıdaki metinde Milli Mücadelenin Başkomutanı olan Mustafa Kemal’in başarıları ve “Geldikleri gibi giderler” sözünün önemine dikkat çekilerek ve vatani ve milleti için yaptıkları hatırlatılmak suretiyle *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır. “Doğu Cephesi ve Kazım Karabekir” başlıklı okuma parçasında “Kazım Karabekir Doğu Anadolu’ya giren Ermenileri başarılı bir taarruzla bugünkü doğu sınırımızın ötesine attı” (Tüysüz, 2022: 51) ifadesiyle Kazım Karabekir Paşa’nın vatan savunmasında gösterdiği başarıya değinilerek *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur.

Güney Cephesi Türk milletinin Milli Mücadele döneminde Fransızlara karşı yiğitçe mücadele verdikleri cephe. Ders kitabında “Güney Cephesi’nde Kahramanlar” başlıklı okuma metninde “Adana, Maraş, Antep ve Urfa’ya giren Fransızlar bölgede yaşayan Ermenilerle iş birliği yaptılar. Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermenilerin saldırıları üzerine Türk milleti Kuvayı Milliye

birlikleri oluşturarak kendini savundu ve yiğitçe mücadele ederek işgalcileri topraklarından çıkardılar” (Tüysüz, 2022: 52) ifadelerine yer verilmiştir. Bu paragrafta Türk milletinin milli mücadele döneminde vatanlarını savunurken göstermiş oldukları yiğitlikleri anlatılarak *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır. Aynı metinde Tayyar Rahmiye Hanım ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “Tayyar Rahmiye Hanım, 1 Temmuz 1920’de Osmaniye’deki Fransız karargâhına müfrezesiyle birlikte taarruz ettiği sırada düşman ateşiyle şehit düştü. Silah arkadaşları onun başlattığı taarruzu zaferle sonuçlandırıp karargâhını ele geçirdiler.” (Tüysüz, 2022: 52). Dolayısıyla söz konusu metinde Milli Mücadelenin sayısız kahramanlarından biri olan Tayyar Rahmiye Hanım ve arkadaşlarının vatanları uğruna yaptıklarına kahramanlığa dikkat çekilerek *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Ders kitabında Kuvayı Milliye kahramanlarından biri olan ve Maraş Savunmasında Fransızlara karşı korkusuzca mücadele eden Sütçü İmam’dan da bahsedilmektedir

...bunun üzerine Sütçü İmam adıyla bilinen Maraşlı bir vatansever hızla dükkânından çıkarak askerlerden birini öldürdü. Bu olaydan sonra Sütçü İmam gündüzleri köy köy dolaşarak düşmana karşı direniş çağrısı yaptı. Geceleri ise şehre inerek düşmana karşı yürütülen mücadeleye yardım etti. Maraş savunmasına katılıp şehrin kurtuluşuna önemli katkılarda bulundu (Tüysüz, 2022: 53).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere okuma metninde Milli Mücadele kahramanlarından Maraşlı Sütçü İmam’ın vatan savunmasında gösterdiği kahramanlıktan bahsedilmek suretiyle *vatanseverlik* değerine doğrudan vurguda bulunulmuştur.

Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra yurdun dört bir tarafı işgale uğramıştı Ders kitabında Urfa’nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinin anlatıldığı metinde “işgalden sonra şehrin ileri gelenleri ile bir teşkilat kurarak Fransızların Urfa’dan atılmasında önemli rol oynadı” (Tüysüz, 2022: 53) ifadesine yer verilmiştir. “Güney Cephesinde Kahramanlar” başlıklı okuma metninde ayrıca Milli Mücadele kahramanlarından Ali Saip Ursavaş’ın Urfa savunmasına yaptığı katkılara da yer verilmiş ve böylece *vatanseverlik* değerine vurgu yapılmıştır (Tüysüz, 2022: 53).

Ders kitabında Şahin Bey’in Milli Mücadele döneminde Antep savunmasındaki kahramanca mücadelesi ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilerek *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır: “*Şahin Bey Kilis-Antep karayoluna savunma hattı kurarak Fransızların Antep’teki kuvvetlerine destek göndermesini engelledi... düşmana; ‘sadece siz değil bütün dünya bir araya gelse bizi bu topraklardan ayıramaz.’ diyerek ‘bir gün evvel topraklarımızdan savuşup gidiniz. Yoksa kıyarız canınıza...’*” (Tüysüz, 2022:54).

Batı Cephesi’nde Savaş başlıklı okuma metninde yer alan “*Hasan Tahsin 15 Mayıs 1919 sabahında İzmir rıhtımına çıkan Yunan askerlerine ilk kurşunu atarak Milli Mücadele’nin sembol isimlerinden biri oldu.*” ifadesinde Gazeteci Hasan Tahsin’in İzmir’in işgali sırasındaki direnişi anlatılmak suretiyle *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur. İzmir’in Yunan işgaline uğramasından sonra Yunan ilerleyişinin durdurulması için Yörük Ali ve arkadaşlarının sürdürdüğü kahramanca mücadelede de vatanseverlik değeri vurgu yapılmıştır:

İzmir’in işgali yurt genelinde düzenlenen mitinglerle protesto edildi. Ege’de de halk Yunanlıların ve yerli Rumların saldırılarına karşı Kuvayı Milliye birlikleri kurdu. Her yaştan eli silah tutan gönüllülerce kurulan bu birliklerin liderliğini Yörük Ali Efe gibi halk kahramanları üstlendi. Yörük Ali ve yanında bulunanlar ... yaklaşık yirmi ay boyunca düşman kuvvetlerinin Aydın üzerinden Doğuya doğru ilerlemesini engelledi (Tüysüz, 2022: 55).

Ders kitabında Milli Mücadelenin önemli isimlerinden biri olan Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü için “Birinci Dünya Savaşı’nda çeşitli cephelerde bulunduktan sonra Milli Mücadele’nin başlamasıyla birlikte Anadolu’ya geçti... Batı Cephesi’nde ilk başarılarını İnönü Savaşlarında kazandı. İnönü zaferleri Türk milletinin TBMM’ye ve düzenli orduya güvenini artırdı.” (Tüysüz,

2022: 56) ifadelerine yer verilmiş olup, İsmet Paşanın bir asker olarak vatanına yapmış olduğu katkıları ile *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır. “Sakarya Zaferi’nin kazanılmasında cephedeki Mehmetçik kadar cephe gerisinde mermi taşıyan insanlarımızın da önemli payı vardır.” (Tüysüz, 2022: 56) cümlesinde de Anadolu’nun şerefli Türk halkının vatan aşkı ile yaşadıkları zorluklara değinilerek *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Ders kitabında Milli Mücadelenin en kritik günlerinde Mustafa Kemal Paşa’nın Sakarya Meydan Muharebesinde vatanın geleceği ile göstermiş olduğu başarısından; “TBMM tarafından Başkomutanlığa getirilen Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin fedakârlıklarıyla ordumuzun eksikliklerini giderdi. Sakarya Meydan Muharebesi 23 Ağustos 1921’de Yunan Ordusunun hücumu ile başladı. 22 gün geceli gündüzlü devam eden bu savaş Türk Ordusunun zaferiyle sonuçlandı...” (Tüysüz, 2022: 56) şeklinde bahsedilerek *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Milli Mücadele yıllarında Türk milleti genci ile yaşlısı ile erkek ve kadını ile büyük bir halk mücadelesi sergilenmiştir. Bu mücadelenin önemli kadın kahramanlarından olan Şerife Bacı’nın Milli Mücadeleye katkısından “*Şerife Bacı İnebolu’dan Kastamonu’ya kağnıyla cephane taşıyordu*” şeklinde bahsedilmekte ve *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur. Ders kitabında Milli Mücadelenin önemi isimlerinden aynı zamanda Mustafa Kemal’in yakın arkadaşlarından olan Fevzi Paşanın Milli Mücadeleye katkılarından bahsedilmekte ve *vatanseverlik* değeri vurgulanmaktadır.

Dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında İnsanlar ve Yönetim başlıklı ünite “Büyüklerime Söz” başlıklı okuma metninde “Bu vatan nasıl bugünlere geldi düşündünüz mü? Nasıl başardığımızı, zaferi kazandığımızı, biliyor musunuz? Çok zor olanı, olmazı olur yapmaya çalıştık. Binlercesine yüzlerle karşı koyduk. Ama onlarda bir şey eksikti. Bu vatan sevgisi, kardeşlik duygusu ve bağımsızlık isteğiydi.” (Tüysüz, 2022:169) cümlelerinde vatani hangi zorluklarla kurtarıldığından bahisle vatan sevgisi, milli birlik ve birlik beraberlik ile Türk milletinin tarihsel hasletlerinden olan özgürlük ve bağımsızlığına verdiği öneme vurguda bulunulmaktadır. Aynı metinde ayrıca “*Biz kağnılarıyla yalın ayak cepheye mermi taşıyan annelerimizi, bu vatan uğruna canını veren şehitleri unutuyoruz*” (Tüysüz, 2022: 169) ifadesiyle de vatan ve bağımsızlık uğruna yaşanan zorluklar ve çekilen acılar vurgulanarak vatan sevgisi pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

Aynı üniteye yer alan Cumhuriyet Güneşi Hiç Söner mi? başlıklı okuma metninde vatan sevgisinin mahiyeti şu sözlerle açıklanmaktadır:

Bu vatan uğruna ölürüm’ demek yetmez. Bu vatani, bu bayrağı ilelebet yaşatmak için çalışırım, bir anı dahi boşa geçirmem de demeliyiz. Kadın erkek çocuk hepimiz bu vatan için kanlarını döken şehitlerimizi unutmamalıyız. Tarihten derslerle geleceğe yönelik çabalar göstermeli, Cumhuriyetimizi sonsuza dek yaşatmalıyız (Tüysüz, 2022: 169).

Dolayısıyla bu paragrafta öğrencilere vatan sevgisinin çeşitli örnekleri gösterilmek ve onlara düşen sorumluluklar dile getirilmek suretiyle *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

1.2. Görseller

Dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Geçmişimi Öğreniyorum ünitesinde “Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele” başlıklı konuda yer alan *vatanseverlik* değerinin sembolize edildiği görsel materyallere ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele başlıklı konuda yer alan Mustafa Kemal’in I. Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi’nde mevzide çekilmiş fotoğrafı ile (Şekil 2) Milli Mücadele döneminde çeşitli zorluklar yaşamasına rağmen dik duran Kuvayı Milliye şeflerinden Tayyar Rahmiye Hanım’ı gösteren görselde (Şekil 3) *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır

Görsel 2.19: Mustafa Kemal Çanakkale

Şekil 2. “Mustafa Kemal Çanakkale’de” (S. 49)

Görsel 2.22: Tayyar Rahmiye Hanım

Şekil 3 Tayyar rahmiye Hanım (S. 52)

Ders kitabında Güney Cephesinde Kahramanlar başlıklı metinde Milli Mücadele Dönemi’nin önemli şahsiyetlerinden olan ve Antep savunmasında Fransızlara karşı büyük mücadele veren Şahin Bey’in temsil edildiği görsel (Şekil 4) ile vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Milli Mücadele Döneminde İstanbul’dan Anadolu’ya silah taşımakta kullanılan İnebolu, Kastamonu, Çankırı, Ankara güzergâhlarını takip eden yol sonradan *İstiklal Yolu* olarak adlandırılmıştır. Ders kitabında Batı Cephesinde Savaş başlıklı konuda Milli Mücadele döneminin en zorlu günlerinin hangi yollarla aşıldığının görsel üzerindeki güzergâhlardan anlatılmaya çalışıldığı “İstiklal Yolu” görseli (Şekil 5) ile de *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır

Görsel 2.25: Şahin Bey

Şekil 4. “Şahin Bey” Başlıklı Görsel (S. 54)

37.81

Şekil 5. “İstiklal Yolu” Başlıklı Görsel (S. 56)

1.3. Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları

Ders kitabında Kültür ve Miras öğrenme alanındaki “Geçmişimi Öğreniyorum” ünitesinde *vatanseverlik* değerinin vurgulandığı soru ve etkinliklere aşağıda yer verilmiştir.

“Milli mücadelenin ülkemiz ve milletimiz için önemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?”

Yapınız

Büyük Taarruz’u gösteren aşağıdaki resim Anıtkabir’deki Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesinden alınmıştır. Resmi inceleyiniz ve altta verilen soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Dumanların arasında koşan askerlerin ortak amacı nedir?
2. Askerin elinde bulunan Türk bayrağı hangi değerleri simgelemektedir?
3. Mustafa Kemal’in en üstte çizilmesinin nedenleri neler olabilir?
4. Resimdeki kişilerden hangisiyle konuşmak ve ona neler söylemek isterdiniz?
5. Sızden resme bir ad vermeniz istenseydi hangi adı verirdiniz?

(1) <http://www.ataaturk.gov.tr/dergi/sayf-69/ataaturk-cephelelerinde-verdigi-dort-vezir> (31.01.2018)

Şekil 6. Büyük Taarruz Günlerinde Mustafa Kemali Gösteren Görsel (S. 58)

Batı Cephesi'nde Savaş başlıklı konunun sonunda yer alan "Yapınız" başlıklı etkinlikte (Şekil 6) yer alan sorularda Büyük Taarruz'un resmedildiği bir görsel yer almakta ve öğrencilerden Yunan birliklerine karşı savaştan Türk ordusunun yer aldığı görseli incelemeleri ve şu beş soruyu cevaplamaları istenmektedir:

1. Dumanların arasında koşan askerlerin ortak amacı nedir?
2. Askerin elinde bulunan Türk bayrağı hangi değerleri simgelemektedir?
3. Mustafa Kemal'in en üstte çizilmesinin nedenleri neler olabilir?
4. Resimdeki kişilerden hangisi ile konuşmak ve ona neler söylemek isterdiniz?
5. Sizden resme bir ad vermeniz istenseydi hangi adı verirdiniz?

Yukarıdaki sorulara bakıldığında soruların "ordu, bayrak, Mustafa Kemal" gibi Türk milletinin geçmişi ve bugünü için önem taşıyan değerleri kapsadığı görülmektedir. Bu etkinlikte örnek bir olay olarak Milli Mücadelenin önemli bir dönüm noktasını oluşturan Büyük Taarruz üzerinden öğrencilerde Türk vatanının hangi zorluklar atında ve hangi bedeller ödenerek kurtarıldığına dair bilinç ve vatanseverlik değeri kazandırılması amaçlanmaktadır.

Ders kitabında Geçmişimi Öğreniyorum ünitesinin sonunda "Neler Öğrendiniz?" başlığı altında farklı soru türlerinden oluşan ünite değerlendirme sorularına yer verilmiştir (Şekil 7). Ünite değerlendirme soruları içerisinde öğrencilere vatanseverlik değerini farklı boyutta fark ettirecek yedi tane boşluk doldurma sorusuna yer verilmiştir. Bu sorulardan 2. soruda "TBMM Milli Mücadele'de gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle Urfa iline "Şanlı" unvanını verdiği, 3. soruda "Mustafa Kemal Sakarya' Meydan Muharebesi'nin ardından orduya meşhur "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri" emrini verdiği; 4. soruda "Mustafa Kemal'in milli güçleri tek çatı altında toplayabilmesinin onun birleştirici bir kişiliğe sahip olduğunu gösterdiği; 5. soruda Şahin Bey'in Antep savunmasında şehit düşmüş kahramanlarımızdan biri olduğu; 6. soruda ise milli kültürü yansıtan maddi kültür öğelerinin Etnografya müzelerinde sergilendiğine ilişkin bilgiler pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bugüne kadar vatanımızı paylaştığımız uluslardan kalma tarihi ve kültürel değere sahip olan eserlerin sergilendiği etnografya müzesi hakkında bilgilendirici bir soru olan bu soru ile çocuklar milli ve manevi kültür unsurlarını korumanın da bir vatanseverlik unsuru olduğunu öğrenerek vatanseverlik değerine vurguda bulunulmuştur. 7. soru "Milli Mücadele'de silah ve cephanelerin taşındığı İnebolu'dan Ankara'ya uzanan yola "İstiklal Yolu" adı verilmiştir sorusunda olduğu gibi ünite değerlendirme sorularından olan boşluk doldurma sorularının altı tanesinde vatanseverlik değeri vurgulanmıştır.

Ünite değerlendirme soruları içerisinde on adet Doğru-Yanlış türü soruya yer verilmiş olup, 4. soruda Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olduğu, 7. soruda "Milli Mücadele'nin savaş döneminin Mudanya Ateşkes Antlaşması ile sona erdiği, 9. soruda "Kuvayı Milliye birliklerinin Batı Cephesi'nde Fransızlara karşı savaştığı, 10. soruda ise Fevzi Paşa'nın, Milli Mücadele sırasında Genelkurmay Başkanlığı yapmış komutanlardan biri olduğu vurgulanmıştır. Bu sorular ve yanıtları ile tarihsel perspektif çerçevesinde vatan ve vatanseverliğe dikkat çekilerek vatanseverlik değeri vurgulanmıştır.

Ünite değerlendirme soruları içerisinde yer alan eşleştirme soruları, çoktan seçmeli ve açık uçlu sorular ile de geçmiş yaşantılar ve savaşlar ile ilgili sorularda vatanseverlik değeri vurgulanmaktadır. Eşleştirme sorularında Başkomutanlık Meydan Muhaberesi, Büyük Millet Meclisi'nin açılışı, İzmir'in işgali, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı, Büyük Taarruzun başlaması, Mondros Ateşkes Antlaşması, Mudanya Ateşkes Antlaşması ve İzmir'in Kurtuluşu gibi Türk milletinin yakın tarihinde önemli yere sahip tarihsel olayların öğrencilere öğretilmesi yoluyla onlara "vatanseverlik değeri" aşlamak amaçlandığından vatanseverlik değeri vurgulanmaktadır.

Çoktan seçmeli sorularla benzer şekilde Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi'nde faaliyet gösteren milli kahramanlarımız ve Mustafa Kemal'e TBMM tarafından "Mareşal" rütbesi ve "Gazi" unvanı verilmesine yol açan askeri başarısı gibi Milli Mücadelenin önemli olayları konusunda farkındalık oluşturulması ve bilgilerin pekiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde yer alan "Tarihi ve kültürel mirasın korunması için yapılması gerekenler neler olmalıdır?" ve "Milli Mücadele

günlerinde yaşasaydınız vatanımızın kurtuluşu için hangi alanda neler yapmak isterdiniz? Neden?” şeklindeki iki açık uçlu soruyla da tarihi ve kültürel mirasa saygı ve vatana hizmet etmenin farklı boyutları ile ilgili düşüncelerini sağlanarak *vatanseverlik* değeri vurgulanmaktadır.

Etkin Vatandaşlık öğrenme alanına ait ünite değerlendirme soruları içerisinde yer verilen “15 Temmuz darbe girişimine karşı mücadele ederken şehit düşen vatandaşlarımıza hitaben bir mektup yazsaydınız onlara neler söylemek isterdiniz?” şeklindeki açık uçlu soru ile vatani için 15 Temmuz akşamı terör örgütü mensuplarıyla mücadele ederken şehit düşen vatandaşlarımızı anarak *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur.

Aşağıda 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin, görsel ve ünite hazırlık ve değerlendirme soruları boyutunda *vatanseverlik* değerine yer verilme durumu aşağıda tablo halinde (Tablo 1) gösterilmiştir.

Tablo 1. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

Konu Başlığı	Ünite	Sayfa Numarası	Vatanseverlik Değeri Vurgusu
Herkesin Bir Kimliği Var	Herkesin Bir Kimliği Var	10	1
Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele	Geçmişimi Öğreniyorum	49-50	4
Doğu Cephesi ve Kazım Karabekir	Geçmişimi Öğreniyorum	51	2
Güney Cephesi'nde Kahramanlar	Geçmişimi Öğreniyorum	52-53-54	6
Batı Cephesi'nde Savaş	Geçmişimi Öğreniyorum	55-56-57	7
Büyüklerime Söz	İnsanlar ve Yönetim	169	2
Cumhuriyet Güneşi Hiç Söner mi?	İnsanlar ve Yönetim	169	1
Görseller	Veri Elde Edilen Üniteler	49-52-54-56	4
Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları	Veri Elde Edilen Üniteler	58-59-60-126-172	28
Toplam			55

Tablo 1’de de görüldüğü gibi 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Herkesin Bir Kimliği Var ünitesinde yer alan Herkesin Bir Kimliği Var konu başlığında bir defa vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Geçmişimi Öğreniyorum ünitesinde yer alan konu başlıklarından Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele konusunda dört, Doğu Cephesi ve Kazım Karabekir başlıklı konuda iki, Güney Cephesi’nde Kahramanlar konusunda altı, Batı Cephesi’nde Savaş konusunda yedi defa vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. İnsanlar ve Yönetim ünitesinin Büyüklerime Söz başlıklı konusunda iki, Cumhuriyet Güneşi Hiç Söner mi? konusunda ise bir defa vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Ders kitabında yer alan görsellerde dört yerde vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. “Yapınız” ve “Neler Öğrendiniz?” başlıklı etkinlik ve ünite değerlendirme sorularında ise yirmi sekiz defa vatanseverlik değerinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Böylece dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında elli beş yerde vatanseverlik değerine vurgu yapan unsur tespit edilmiştir.

2. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

2.1. Metin Boyutu

Ders kitabında Tarihi ve Kültürel Değerlerimiz ünitesinde (Kültür ve Miras Öğrenme Alanı) *Ankara, Ankara, Güzel Ankara* başlıklı konuda Türkiye’nin başkenti Ankara sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal güzellikleri ile ele alınarak anlatılmaktadır. Metinde konuşan Betül geçen haftaki derste öğretmenin ülkesinin birçok yerinin sahip olduğu doğal ve tarihi yapıları ile tarihi ve kültürel zenginlikleri konusunda bilgilendirdiğini ifade etmektedir. Bu bilgilerin kendisinde

yarattığı etkiyi “...Gördüğüm ve duyduğum her şey yaşadığım topraklara daha çok bağlanmamı sağladı” (Açıkgöz, 2022: 44) şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla metinde milli kültür unsurlarını tanıtmak, bunlara sahip çıkma bilinci geliştirmek amaçlandığı için *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur.

Ders kitabında Güç, Yönetim ve Toplum ünitesinde yer alan *Toplum İçin Çalışanlar* konu başlıklı metinde “TSK, ülkemizi tehlikelere karşı korur ve kollar” (Açıkgöz, 2022: 155) ifadesine yer verilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin vatan savunmasına yönelik bu görevinin vurgulanması dolaylı bir şekilde de olsa vatanseverlik değeri ile ilişkilendirilebilir. Yönetim Birimleri konusunda “Cumhuriyetimizin 98. Yılı Coşku ile Kutlandı” başlıklı genel ağ haberinde geçen “Şanlı tarihimiz boyunca esarete boyun eğmemiş, istikbali uğruna nice zaferlere imza atmış aziz milletimizin bundan bir asır önce yazdığı destanın dönüm noktası olan Cumhuriyetimizin ilanını birlik, dirlik ve beraberlik içinde kutlamanın onur ve gururunu hep birlikte yaşıyoruz” (Açıkgöz, 2022: 158) ifadesi Türk milletinin şanlı tarihi, özgürlüğe tutkusu ve kahramanlığına vurgu yapıldığı için *vatanseverlik* değeri kapsamında değerlendirilebilir.

Milli Değerlerimiz başlıklı konuda “İstiklal Marşı özgürlüğü, bağımsızlığı ve vatan sevgisini ifade eden dizelerle doludur. İstiklal Marşı’mızın milli bayramlarda, törenlerde, spor karşılaşmalarında vatan ve millet sevgisiyle, hep birlikte okuruz.” (Açıkgöz, 2022: 168) cümlesinde milli bağımsızlığımızın önemli unsurlarından olan İstiklal Marşı’mızın önemi belirtilerek vatanseverlik değeri vurgulanmıştır.

2.2. Görseller

Ders kitabında yer verilen Mustafa Kemal Paşa Samsun’da başlıklı gazete sayfasında (Şekil 10) bulunan “Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal ve silah arkadaşları kadınıyla, erkeğiyle, genciyle, yaşlısıyla ülkemizin bağımsızlığı için mücadele ettiler. Özgürlük mücadelemizi, milli birlik ve beraberliğimizin önemini öğrenmenin, gelişimimize katkısı olduğunu” şeklindeki ifade ile *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmaktadır.

Şekil 7. “Mustafa Kemal Paşa Samsun’da” Başlıklı Gazete Görseli (S. 13)

2.3. Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları

Ders kitabının Birey ve Toplum öğrenme alanında “Dersimiz: Sosyal Bilgiler” başlıklı konuda yer verilen metnin sonunda “Sıra Sizde” başlıklı etkinlikte (Şekil 8) yer verilen açık uçlu üç sorunun ilki “Seçimlere katılmak vatandaşların hayatına ne gibi etkiler yapar?” şeklinde olup, öğrencileri demokratik sorumluluk bilinci hakkında düşünmeye yöneltmektedir. Bu soru *vatanseverlik* bağlamında değerlendirilebilir çünkü vatanını seven ve yüceltmeye çalışanlar öncelikle sorumluluklarının farkında olan ve gereğini yerine getiren kişilerdir. Dolayısıyla bu soruda demokratik bilinç çerçevesinde *vatanseverlik* değeri vurgulanmaktadır. Etkinliğin ikinci sorusu “Millî Mücadele kahramanlarını öğrenmeniz sizi onlara karşı niçin sorumlu kılar?” şeklindedir. Bu soruyla öğrencilerin Milli Mücadele kahramanları onların ülke için hizmetleri üzerinde düşünmeleri, yeni kuşakların onlara karşı sorumluluklarını hatırlamalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu nedenle bu soruda da *vatanseverlik* değerinin vurgulandığı söylenebilir.

SIRA SİZDE

Aşağıdaki soruları cevaplarırken verilen değerleri de göz önünde bulundurunuz.
sorumluluk – vatanseverlik – sosyal katılım – bilimsellik

- Seçimlere katılmak vatandaşların hayatına ne gibi etkiler yapar?
.....
- Millî Mücadele kahramanlarını öğrenmeniz sizi onlara karşı niçin sorumlu kılar?
.....
- Çocuk hakları hakkında araştırma yapan bir arkadaşınız var ama o, gerekli bilgilere ulaşamıyor. Ona neler önerirsiniz?
.....

13

Şekil 8. "Sıra Sizde" Başlıklı Etkinlik Sorularına Ait Görsel (S. 13)

Ders kitabında *Dersimiz: Sosyal Bilgiler* başlıklı konuda yer alan metnin sonundaki "Sıra Sizde" başlıklı bir başka etkinlikte (Şekil 9) öğrencilerden etkin vatandaş olmalarına katkısıyla ilgili yaşadıkları bir olayı "tasarruf", "doğal afetler", kültürel zenginlik", "teknoloji", "Millî Mücadele kahramanları", "çocuk hakları" örnek olayları bağlamında düşünmeleri ve özetlemeleri istenmektedir. Bu örnek temalardan "kültürel zenginlik", "Millî Mücadele kahramanları" ve "tasarruf" vatanseverlik değerine farklı boyutlarıyla vurguda bulunmaktadır.

SIRA SİZDE

Sosyal Bilgiler dersinin etkin vatandaş olmanıza katkısıyla ilgili yaşadığınız bir olayı düşününüz. Yaşadığınız olayı, bu olayla ilgili duygu ve düşüncelerinizi aşağıda boş bırakılan yere kısaca özetleyiniz. Bunun için aşağıdaki konulardan yararlanabilirsiniz.

Tasarruf Doğal afetler Kültürel zenginlik Teknoloji Millî Mücadele kahramanları Çocuk hakları

Belirlediğim konu: .....

Düşüncelerim: .....

Bu olaydaki etkin vatandaş davranışı nedir?
.....

Şekil 9. "Sıra Sizde" Başlıklı Etkinlik Sorularına Ait Bir Görsel (S. 15)

Ders kitabında Kültür ve Miras öğrenme alanında *Kültürel Çeşitlilik* başlıklı konunun sonunda yer alan "sıra sizde" başlıklı etkinlik bölümündeki görselde (Şekil 10) ülkemizde vatani görevini yapmaya giden kişilere yapılan asker uğurlama töreni, bu uğurlama töreninde yapılanlarla ilgili metinde askerliğin kutsal bir görev olduğu ifade edilmektedir. Yaşanılan yerin kültürel zenginliğini ve geleneklerini koruyarak gelecek nesillere aktarmak da *vatanseverlik* göstergesi olarak görülebilir. Vatan borcu ve hizmeti olan askerliğin yüceltilmesi ve asker uğurlamayla ilgili olarak uygulanan geleneklerin yaşatılması ve aktarılmasıyla ilgili bu etkinlikte *vatanseverlik* değerine vurgu yapılmaktadır.

SIRA SİZDE

Ülkemizin çeşitli yerlerinde askere gidenler için yapılan törenlerle ilgili bilgileri okuyunuz. Yaşadığınız yerdeki asker uğurlama törenleriyle (Görsel: 2.38) benzerlik ve farklılıklarını belirtiniz. Boş bırakılan yere, yaşadığınız yerdeki asker uğurlama törenlerinde yapılanları yazınız.

- Köyde büyük bir şenlik düzenlenir. Askere gidecek uşağın evine bayrak asılır. Davul zurna çalınır, oyunlar oynanır, yemekler yenir. Şenlikler bir hafta devam eder. Askere gidecek uşağı, köyün halkı otogara giderek yolcu eder.
Kelkit / Gümüşhane
- Kur'an-ı Kerim okutulur, dua edilir. Bir ibrik su, bir kadın tarafından askere gidenle birlikte yürürek bittinceye kadar dökülür. Kadın, suyun bittiği yerden geri döner. Asker, "Haydin, yolun açık olsun." diyerek uğurlanır.
Gebiz bucağı / Serik / Antalya
- Askerliğin kutsal bir vazife olduğu, dinimizin ve milletimizin korunmasının askere ait olduğu hususunda konuşulur. Askere gidecek olan, yakınlarını ziyaret eder. Büyüklerin ellerini öper, onların hayır duasını alır. Yakınları da kendisine hediyeler vererek sağ salım gidip gelmesi için dua ederler.
Bursa

Sedat Veyis Önek, Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, s. 196-199

Şekil 10. "Kültürel Çeşitlilik" Konusuna Ait "Sıra Sizde" Etkinliği (S. 53)

Aşağıda beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin, görsel ve sorular (hazırlık, etkinlik ve ünite değerlendirme) boyutunda *vatanseverlik* değerine yer verilme durumu ünite, konu başlığı ve sayfa numaraları ile birlikte tablo halinde (Tablo 3) gösterilmiştir.

Tablo 2. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

Konu Başlığı	Ünite	Sayfa Numarası	Vatanseverlik Değeri Vurgusu
Ankara, Ankara, Güzel Ankara	Tarihi ve Kültürel Değerlerimiz	44	1
Toplum İçin Çalışanlar	Güç, Yönetim ve Toplum	155	1
Yönetim Birimleri konusu "Cumhuriyetimizin 98. Yılı Coşku ile Kutlandı"	Güç, Yönetim ve Toplum	158	1
Milli Değerlerimiz	Güç, Yönetim ve Toplum	168	1
Görseller	Veri Elde Edilen Üniteler	13	1
Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları	Veri Elde Edilen Üniteler	13-15-53	4
Toplam			9

Tablo 2’te görüldüğü gibi beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında *Tarihi ve Kültürel Değerlerimiz* ünitesin *Ankara, Ankara, Güzel Ankara* başlıklı konusunda *vatanseverlik* değeri bir defa vurgulanmıştır. *Güç, Yönetim ve Toplum* ünitesinde ise *Toplum İçin Çalışanlar, Cumhuriyetimizin 98. Yılı Coşku ile Kutlandı ve Milli Değerlerimiz* başlıklı konularda olmak üzere toplam üç yerde *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur. Ayrıca ders kitabında yer verilen görsellerde *bir, Sıra Sizde* başlıklı etkinlik sorularında ise dört defa *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır. Sonuçta beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında toplam dokuz kez *vatanseverlik* değerinin vurgulandığı tespiti yapılmıştır.

3. Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

3.1. Metin Boyutu

Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Biz ve Değerlerimiz ünitesinde yer alan Kültür ve Toplumsal Birliktelik başlıklı konuda “Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları hakkında bilgi sahibi olan bireyler; savaş esnasında insanların omuz omuza vererek mücadeleye ettiklerini, el birliğiyle ülkelerini kurtarmak uğruna can vermekten çekinmediklerini de öğrenirler.” (Şahin, 2021: 15) ifadesine yer verilmektedir. Dolayısıyla bu ifade ile tarih aracılığıyla insanların geçmiş yaşantılar hakkında bilgi sahibi olurken vatan için çekinmeden canlarını verenlerin de öğrenilmesiyle öğrencilerde vatanseverlik duygusunun pekiştirilmesi hedeflendiğinden *vatanseverlik* değerine vurgu yapılmaktadır.

Ders kitabında tarihe Yolculuk ünitesinde yer alan *Orhun Yazıtlarından (Kültigin Yazıtı Güney Yüzü)* başlıklı okuma metninde “*Ötüken Ormanı’ndan daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken Ormanı imiş.*” (Şahin, 2021: 46) cümlesi ile Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan *Ötüken* övülmek suretiyle *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Aynı üniteye yer alan *Anadolu’da Kurulan ilk Türk Beylikleri* başlıklı konuda Türk beyliklerinin vatanlarını korumak için gösterdikleri çabaların betimlendiği “Saltuklular, Anadolu’da kurulan ilk Türk beyliğiydi. Haçlılar ve Gürcülere karşı başarıyla mücadele ederek Anadolu’nun korunmasında katkıda bulundular... Danişmendliler... Haçlı Seferlerine karşı savaşarak Anadolu’nun Türk yurdu olarak kalmasına katkı sağladılar (Şahin, 2021: 61) ifadeleri ile

vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Aynı konuda Güneydoğu Anadolu’da kurulan Artukluların Haçlılarla mücadele ederek Anadolu’yu korudukları, Batı Anadolu’da Çaka Beyliğinin sahip olduğu donanma ile Bizans ve Haçlılara karşı mücadele ettiği vurgulanmaktadır (Şahin, 2021: 61-62).

Ders kitabında Türkiye Selçuklu Devleti başlıklı konuda “Türkiye Selçuklu Devleti, Haçlı seferlerine karşı mücadele ederek Anadolu’nun Türk yurdu olarak kalmasına katkıda bulundu... Miryokefalon Savaşı’nı Türkiye Selçuklu Devleti kazandı. Bu savaşın kazanılması ile Anadolu kesin olarak Türk yurdu haline geldi.” (Şahin, 2021: 64) ifadelerinde Türkiye Selçuklu Devleti’nin Anadolu’yu yurt edinerek dış saldırılara karşı korumaları bağlamında *vatanseverlik* değerine yer verilmiştir.

Ders kitabında Bilim ve Teknoloji Hayatımızda ünitesinde yer alan Sosyal Bilgilerin Toplum Hayatına Etkisi başlıklı metinde tarihini bilen ulusların birbirlerine kenetlenerek milli bir benlik oluşturdukları Kurtuluş Savaşı’ndan örnek gösterilerek şu sözlerle anlatılmakta ve *vatanseverlik* değeri vurgulanmaktadır: “Kurtuluş Savaşı’nın hangi şartlarda gerçekleştiğini ve kazanıldığını bilen bireyler vatanın tehlikede olduğunu hissettikleri anda onu kurtarmak için harekete geçerler. Kurtuluş savaşında vatani kurtarmak için çaba gösteren bireyler birlik ve beraberlik içinde hareket ederek milli bir dayanışma örneği sergilemişlerdir.” (Şahin, 2021: 131). “Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim” başlıklı ünite de yer alan “Nitelikli İnsan Gücü” başlıklı konuda Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra ülkesi ve milleti için durmadan çalışan başarılı bir iş insanı olan Mehmet Nuri Bey’in 1936 yılında ordunun uçak ihtiyacının giderilmesi için yapılan bir kampanyada söylediği “Benden bu millet için bir şey istiyorsanız, en mükemmelini istemelisiniz. Mademki bu millet teyyaresiz yaşayamaz, öyleyse bu yaşama vasıtasını başkalarının lütfundan beklememeliyiz. Ben bu uçakların fabrikasını yapmaya talibim.” (Şahin, 201: 189) sözlerine yer verilerek ülkesi ve milleti için çalışan çabalayan girişimci bir iş insanı sözleri ile *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur.

Ders kitabının “Yönetime Katılıyorum” ünitesinde bulunan “Toplumsal Hayatta Demokrasinin Önemi” başlıklı konuda demokrasi ve demokratik yönetimin gerekleri anlatılmış, ayrıca Türk demokrasi hayatı ve ülkesi için hayatını kaybetmiş olan Ömer Halisdemir örnek gösterilerek *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır: “Ömer Halisdemir, komutanından aldığı talimatı hiç tereddüt etmeden, hayatı pahasına yerine getirmiş ve olay yerinde şehit edilmiştir. Vatani ve demokrasi için hiç çekinmeden canını ortaya koyan Ömer Halisdemir’e teşekkürü borç bilmeliyiz.” (Şahin, 2021: 220).

3.2. Görseller

Ders kitabında bulunan “Kültür ve Toplumsal Birliktelik” başlıklı konuda 1915 yılında Batılı sömürgeci güçlere karşı vatan uğruna canlarını veren Türk askerlerine saygı amaçlı yapılan Çanakkale Şehitler Abidesi görseli (Şekil 11) ve “Kültür ve Toplumsal Birliktelik” başlıklı konuda yer alan ve Türk milletinin asırlardan beridir farklı coğrafyalarda uygulayageldiği geleneksel oyun ve yarışların sergilendiği görselde (Şekil 12) geleneksel değerlere, kültüre ve bayrağa saygı amaçlanmakta ve *vatanseverlik* değeri vurgulanmaktadır.

Çanakkale Şehitler Abidesi

Şekil 11. Çanakkale Şehitler Abidesi Görseli (S. 15)

Tarihi bağlar, birlik ve beraberliğimizi artıran unsurlardır.

Şekil 12. Etnospor Festivali Görseli (S. 16)

“Sosyal Bilimlerin Toplum Hayatına Etkisi” başlıklı konuda yer alan Kurtuluş Savaşı’nda cepheye mühimmat taşıyarak çeşitli zorluklara göğüs geren Türk kadınların resmedildiği görselde (Şekil 13) ile aynı konu içeriğinde yer alan “Savunma Sistemleri” alt başlığı altında Türk vatanının iç ve dış saldırılara karşı korunması ve caydırıcı gücünün sergilenmesi adına Türk Savunma Sanayisi tarafından üretilen savunmaya dönük hava araçlarına (Şekil 14) yer verilmek suretiyle *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nda Kağını Çeken Kadınlar Tablosu, İbrahim Çalli, 1920, Millî Mücadele'de Atatürk Konutu ve Demiryolları Müzesi, Ankara

T129 ATAK Taarruz Taktik ve Keşif helikopteri

ANKA İHA

Şekil 13. “Kurtuluş Savaşında Kağını Çeken Kadınlar” (S. 131) Şekil 14. Türk Savunma Sanayisi ile İlgili Görseller (S. 138)

Ders kitabında “Toplumsal Hayatta Demokrasinin Önemi” başlıklı konuda 15 Temmuz hain darbe girişimini önlemek uğrunda şehit düşen Ömer Halisdemir’in fotoğrafı ile (Şekil 15) darbe girişimi sırasında gazi ya da şehit olan vatandaşların anısına hazırlanan afişe yer verilmek suretiyle vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. “Toplumsal Hayatta Kadının Yeri” başlıklı konuda ise Kurtuluş Savaşı’nda cepheye mühimmat taşıyan kadınların temsil edildiği görsel (Şekil 16) ile farklı dönemlerde vatanları için farklı alanlarda hizmet eden Türk kadınlarını temsil eden görsellere (Şekil 17) yer verilmiştir. Farklı alanlarda ülkesine başarıyla hizmet etmiş Türk kadınlarına yer verilmek suretiyle *vatanseverlik* değerine dolaylı bir şekilde vurguda bulunulmuştur.

15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü'ne arma afişi

6.19

Şekil 15. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü İle İlgili Görseller (S. 220-221)

İstiklal Savaşında Cepheye Mermi Taşıyan Kadınlar Tablosu, Halil Dikmen, 1933, Resim ve Heykel Müzesi, Ankara

Şekil 16. İstiklal Savaşında Cepheye Mermi Taşıyan Kadınlar Tablosunun Görseli (S. 228)

Kara Fatma (Fatma Seher Erden) Kurtuluş Savaşı'nın kadın kahramanlarından biridir.

Halide Edip Adıvar ülkemizin yetiştirdiği önemli yazarlardan biridir.

Canan Dağdeviren dünyaca tanınan önemli fizik mühendislerinden biridir.

Şekil 17. Kendi Alanlarında Önemli Yer Edinmiş Türk Kadınları (S. 232)

3.3. Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları

Ders kitabında Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan “Selçuklu Devleti” başlıklı konuda “Düşünelim Tartışalım” kısmında yer alan “Anadolu nasıl Türk yurdu haline gelmiştir?” ve “Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesinde Pasinler, Malazgirt ve Miryakefalon savaşlarının etkileri nelerdir?” sorularında Anadolu’nun Türk yurdu olmasını ve Türk yurdu olarak kalmasını sağlamak amacıyla yapılmış olan savaşlar *vatanseverlik* değeri çerçevesinde vurgulanmıştır.

Kültür ve Miras Öğrenme Alanında yer alan Ünite Değerlendirme Çalışmaları içerisinde yer alan ve tarihsel olayların kronolojik sıraya göre düzenlenmesinin istendiği soruda yer alan “Bizans Devleti ile yapılan Malazgirt Savaşı kazanılarak Anadolu’nun kapıları Türklere açıldı.” ve “Bizans Devleti ile yapılan Miryakefalon Savaşı kazanılarak Anadolu kesin olarak Türk yurdu haline getirildi.” şeklindeki önermelerde Anadolu’nun Türkler tarafından yurt edilmesi için Bizans Devleti ile yapılan mücadeleler *vatanseverlik* değeri çerçevesinde vurgulanmıştır (Şekil 18).

G. Türklerin Anadolu’yu yurt edinme süreciyle ilgili bazı bilgiler aşağıda kaşık olarak verilmiştir. Bunları inceleyerek olayların gerçekleşme sırasına göre doğru sıralamayı yapınız.

a) Bizans Devleti ile yapılan Malazgirt Savaşı kazanılarak Anadolu’nun kapıları Türklere açıldı.

b) Gazneliler ile yapılan Dandanakan Savaşı kazanılarak Büyük Selçuklu Devleti resmen kuruldu.

c) Tuğrul Bey ve Çağrı Bey tarafından Anadolu’ya Türk akınları yapıldı.

d) Bizans Devleti ile yapılan Pasinler Savaşı kazanılarak Doğu Anadolu ele geçirildi.

e) Bizans Devleti ile yapılan Miryakefalon Savaşı kazanılarak Anadolu kesin olarak Türk yurdu haline geldi.

f) Anadolu’da ilk Türk beylikleri kuruldu.

1	
2	
3	
4	
5	
6	

G. Aşağıda verilen kavramları ve ifadeleri kullanarak ünite de öğrendiğiniz konularla ilgili cümleler kurunuz ve noktalı yerlere yazınız.

1. Orta Asya, hayvancılık, Türkler

2. Kavimler Göçü, Avrupa Hun Devleti, Balamir

3. Müslümanlar, Bedir Savaşı, Mekkeli müşrikler

4. Türkler, müslümanlık, Talas Savaşı

Şekil 18. Tarihe Yolculuk Ünitesine Ait Ünite Değerlendirme Soruları (S.77)

İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanında yer alan Ünite Değerlendirme Çalışmalarında açık uçlu sorulardan olan ilk soruda “Ülkemizi jeopolitik açıdan dünya üzerinde önemli hale getiren göreceli konum özelliklerini ifade ediniz.” şeklindeki soru öğrencilerin ülkelerini farklı özellikleri ile daha iyi tanımlarını sağlamaya yönelik olup, dolaylı bir şekilde de olsa *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur (Şekil 19).

I Aşağıda verilen soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Ülkemizi jeopolitik açıdan dünya üzerinde önemli hale getiren göreceli konum özelliklerini ifade ediniz.

2. Aynı gün ve aynı saatte yapılan sıcaklık ölçümlerinde Antalya’nın Erzurum’a göre daha sıcak olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun sebeplerini açıklayınız.

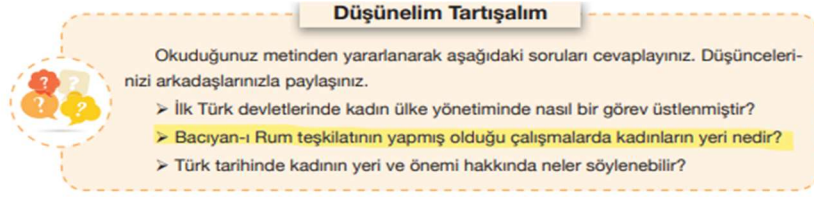
3. Ülkemizin temel beşeri coğrafya özelliklerinin neler olduğunu belirtiniz.

4. Muson ikliminin görüldüğü yerde bulunan insanların yaşantılarının nasıl etkilendiğini açıklayınız.

Şekil 19. İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanına Ait Ünite Değerlendirme Çalışmaları (S.12)

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanında yer alan “Düşünelim ve Tartışalım” başlıklı etkinlikte “Bacıyan-ı Rum teşkilatının yapmış olduğu çalışmalarda kadınların yeri nedir?” sorusuyla Anadolu kadınlarının Anadolu’nun Savunulmasında ve Türkleşmesinde önemli rol oynayarak

vatan hizmetinde bulunan Bacıyan-ı Rum teşkilatı ile *vatanseverlik* arasında ilişki kurulmuştur (Şekil 20).

Şekil 20. "Düşünelim Tartışalım" Başlıklı Etkinlik Örneği (S. 228)

Aşağıda 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin, görsel ve ünite hazırlık, değerlendirme ve etkinlik soruları boyutunda *vatanseverlik* değerine yer verilme durumu tablo halinde (Tablo 3) gösterilmiştir.

Tablo 3: Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

Konu Başlığı	Ünite	Sayfa Numarası	Vatanseverlik Değeri Vurgusu
Kültür ve Toplumsal Birliktelik	Biz ve Değerlerimiz	15	1
Orhun Yazıtlarından (Kültigin yazıtı Güney yüzü)	Tarihe Yolculuk	46	1
Anadolu'da Kurulan ilk Türk Beylikleri	Tarihe Yolculuk	61-62	4
Türkiye Selçuklu Devleti	Tarihe Yolculuk	64	2
Sosyal Bilgilerin Toplum Hayatına Etkisi	Bilim ve Teknoloji Hayatımızda	131	1
Nitelikli İnsan Gücü	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	189	1
Toplumsal hayatta Demokrasinin Önemi	Yönetime Katılıyorum	220	1
Görseller	Veri Elde Edilen Üniteler	15-16-131-138-220-221-228-232	7
Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları	Veri Elde Edilen Üniteler	64-77-125-228-	6
Toplam			24

Tablo 3'te görüldüğü gibi "Biz ve Değerlerimiz" ünitesinin "Kültür ve Toplumsal Birliktelik" başlıklı konusu ile "Tarihe Yolculuk" ünitesinin "Orhun Yazıtlarından (Kültigin Yazıtı Güney yüzü)" başlıklı konusunda *vatanseverlik* değeri *birer* defa vurgulanırken, "Tarihe Yolculuk" ünitesinin "Anadolu'da Kurulan ilk Türk Beylikleri" başlıklı konusunda *dört*, "Türkiye Selçuklu Devleti" konusunda ise *iki* defa vurgulanmıştır. "Bilim Teknoloji ve Toplum" ünitesinde yer alan "Sosyal Bilgilerin Toplum Hayatına Etkisi", "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" ünitesinde yer alan "Nitelikli İnsan Gücü" ve "Yönetime Katılıyorum" ünitesinin "Toplumsal Hayatta Demokrasinin Önemi" başlıklı konularında ise vatanseverlik değerine birer defa vurguda bulunulmuştur. Ders kitabında *vatanseverlik* değerine görsellerde *yedi*, ünite hazırlık ve değerlendirme soruları ile etkinlik sorularında ise *altı* yerde vurguda bulunulmuştur. Böylece ders kitabında toplam *yirmi dört* defa *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur.

4.Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Vatanserverlik Değerine Yer Verime Durumu

4.1. Metin Boyutu

Ders kitabının Türk Tarihine Yolculuk ünitesinde yer alan “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu” başlıklı konuda Orhan Gazi'nin saltanat döneminde imar faaliyetleri ile ilgili olarak uyguladığı siyaset “Fethettiğim şehirlere cami, medrese, imaret, han, hamam gibi eserler inşa ettirerek birer Türk şehri haline getirdim.”; ordu alanında attığı adımları ise “Fetihlerin artması ve sınırların genişlemesi üzerine “Yaya ve Müsellem” ordusunu kurdum.” (Azer, 2022: 39) ifadeleriyle ortaya konulmuştur. Orhan Gazi'nin Osmanlı Devleti'ni kuruluş döneminde fethettiği yerlerde gerçekleştirdiği imar faaliyetleriyle o beldelere Türk kimliği kazandırmaya çalışması, fethedilen toprakların vatan olarak benimsenmesi ve buraların güvenliği için ordu birimleri kurması *vatanseverlik* değerini vurgulamaktadır.

Aynı konuda Yıldırım Bayezid'in ağzından “Rumeli'de fetihler yaparken Anadolu'daki Türk beyliklerinin devlete karşı ittifak yaptığını öğrenince Anadolu'ya geçerek Türk beyliklerinin birçoğuna son verdim.” ve “Avrupa'da Macarların önderliğinde bir haçlı ordusu topraklarımıza girerek Niğbolu Kalesi'ni kuşattı. Bunun üzerine İstanbul kuşatmasını kaldırarak ordumla Haçlılar üzerine yürüdüm.” (Azer, 202: 43) ifadelerine yer verilmiş olup, bu ifadelerde fetih ile elde edilen toprakların vatan kabul edilerek bu vatan topraklarının iç ve dış saldırılardan korunması mücadelesinde *vatanseverlik* değeri çerçevesinde vurgulanmıştır.

Çelebi Mehmet'in ağzından yazılan metinde ise “Devleti yeniden eski sınırlarına ulaştırmaya çalıştım. Devletim için yaptıklarım nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu kabul edildim.” (Azer, 2022: 44) sözlerine yer verilmiştir. Çelebi Mehmet'in devleti parçalanma tehlikesinden kurtarıp Anadolu'da Türk birliğini yeniden kurmak için sergilediği yoğun ve başarılı mücadele *vatanseverlik* değeri çerçevesinde değerlendirilebilir.

“Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti” başlıklı metinde Milli Mücadele döneminde Antep halkının Fransız işgali karşısında vatanını savunmak için verdiği kahramanca mücadele ile Mustafa Kemal'in Yunan işgal girişimine karşı Sakarya Meydan Muharebesindeki başarısı ve kahramanlığı arasında paralellik kurularak her ikisinin de bu başarı ve kahramanlığının kendilerine Gazilik unvanını kazandırdığının altı çizilmektedir: “TBMM Milli Mücadelede Fransızlara karşı gösterdiği kahramanca direniş nedeniyle Antep'e 1921'de “Gazi” unvanını vermiş, şehrin adı Gaziantep olmuştur. Yine TBMM, mili mücadelede Yunan ordusuna karşı Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusunun başkomutanlığını yapan Mustafa Kemal'e 1921'de “Gazi” unvanını vermiştir” (Azer, 2022: 51). Dolayısıyla söz konusu metinde Türk halkının ve Mustafa Kemal'in vatan müdafaasında göstermiş oldukları mücadelede *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Ders kitabında “Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri” başlıklı konuda geçen “Padişah ve diğer yöneticiler devleti yeniden eski gücüne kavuşturmak amacıyla 17. yüzyıldan itibaren devletin yıkılışına kadar pek çok alanda ıslahat adı verilen yenilik ve düzenlemeler yaptılar” (Azer, 2022: 72) ifadesiyle ülkeyi içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için padişah ve diğer devlet görevlilerinin gösterdikleri gayret ve çabada *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

Ders kitabının Ülkemizde Nüfus başlıklı ünitesinde yer alan “Nedenleri ve Sonuçlarıyla Göç” başlıklı konuda Osmanlı İmparatorluğu'nda çözümlenin hızlandığı bir dönemde yurtlarını zorunlu olarak terk edip Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan bir ailenin yaşadıklarının anlatıldığı “Etkinlik Zamanı” adlı aşağıdaki metinde *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır:

Göçmeye kesin olarak karar vermişti. Bu konunun Hasret'e zor geldiğini biliyordu. Burada çocukları olmuştu. Çocukları için de burası çok önemliydi. Göz açıp gördükleri, gönül verip sevdikleri bu geniş vadi, sonradan onlar için cennet bahçesi gibi özlenen bir yer olacaktı. Anılarının hoş tadı giderek acılaşacak,

zaman zaman canlarını yakacaktı. Göçün yaklaştığı bu günlerde karısı da çocukları da korku içindeydi. Nihayet yola koyuldular. (Azer, 2022: 117).

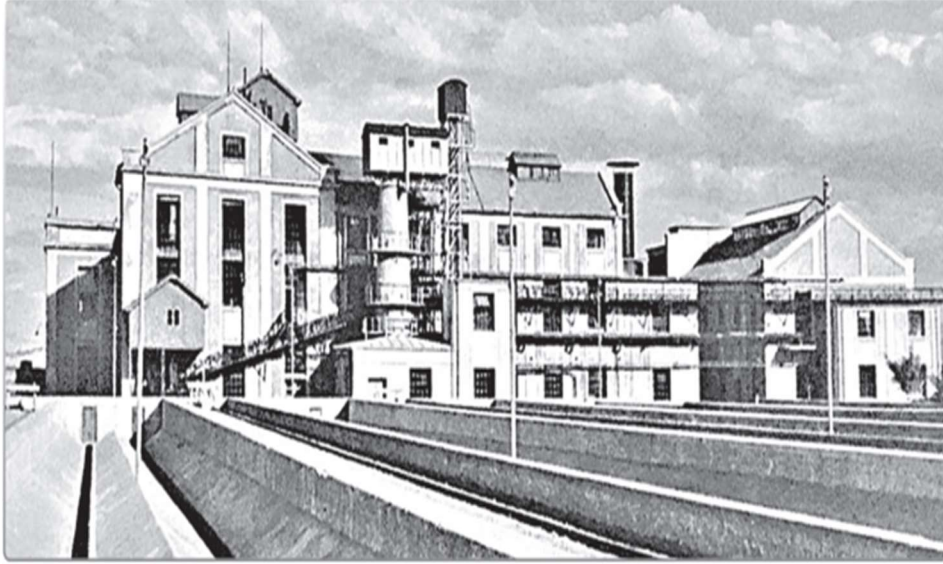
Ders kitabının “Ekonomik ve Sosyal hayat” başlıklı ünitesinde yer alan Toprak Ana başlıklı konuda toprağın önemi anlatılırken Namık Kemal’in Vatan Yahut Silistre adlı eserinden yapılan alıntının yapıldığı okuma metninde vatanın önemi vatanseverlik değeri çerçevesinde edebi bir dille vurgulanmıştır:

Devlet savaş ilan etmiş. Düşman, sınır boylarımıza gelmiş, vatan toprağını çiğnemeye hazırlanıyor. Vatan toprağı tehlikede olsun da ben evimde rahat döseğimde yatayım. Nasıl olur? Vatan toprağı tehlikededir. Beni yüce kudret sahibi yarattı. Vatanım büyüttü. Ben açtım, karnımı vatanım doyurdu. Üzerimde hiçbir giysi yoktu, vatan sayesinde giyindim. Bedenim vatan toprağından, nefesim vatan havasından. Bir defa düşün. Vatanımız sayesinde herkesin hakkı, hukuku ve hayatı korunur (Azer, 2022: 152).

Toprak Ana adlı konunun sonunda yer alan Etkinlik Zamanı başlıklı okuma metninde Mete Han’dan toprak isteyen Tunguzlara karşı Mete Han’ın tutumundan bahisle Türk milleti için vatanın ifade ettiği anlam ve önem ortaya konularak *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır: “Mete’nin gittikçe kuvvetlendiğini gören Tunguzlar ondan sınırdaki çorak ve işe yaramaz bir küçük toprak parçasını istediler. Mete, bu istek karşısında “Toprak devlet malıdır. Devleti başkasına kim verebilir?” (Azer, 2022: 154).

4.2. Görseller

Ders kitabında “Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında” yer alan “Toprak Ana” başlıklı konuda Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında dışa bağımlılığı azaltmak ve istihdamı artırmak amacı ile yapılan Uşak Şeker Fabrikasının görseline (Şekil 21) yer verilerek *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur.

Görsel 5.5: Uşak Şeker Fabrikası

Şekil 21. Uşak Şeker Fabrikasının Görseli (S. 15)

4.3. Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları

Ders kitabında “Öğrendiklerimi Değerlendiriyorum” soruları içerisinde yer alan çoktan seçmeli sorulardan 19. soruda ülkenin ayakta kalabilmesi için yapılan askeri, siyasi ve iletişim alanındaki yeniliklerde *vatanseverlik* değerine vurguda bulunulmuştur (Şekil 22).

Ç. Doğru cevabın bulunduğu seçeneği işaretleyiniz.

19. I. Askeri amaçlı nüfus sayımı yapılması

II. Avrupa başkentlerine elçilikler gönderilmesi

III. Posta Teşkilatının kurulması

IV. Gazete ve dergilerin basılması

Yukarıdaki gelişmelerden hangisi Osmanlı Devleti'nde sosyal ve ekonomik alanda yapılan ıslahatlar arasında yer almaz?

A) I

B) II

C) III

D) IV

20. “Türkiye’de misafir kabul etmeyecek bir köy evi, yemek yenmeyecek bir konak, biraz sebze, meyve hatta çiçek toplayıp dinlenmek üzere gelen yolcuyu iyi karşılamayan bir bağ, bostan ve bahçe sahibi yok gibidir.”

Thornton (Törntin) (Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, C.11, s.263)

Thornton, Türk kültürü hakkında hangi özelliği vurgulamaktadır?

A) Dürüstlük

B) Misafirperverlik

C) Saygı

D) Temizlik

21. Osmanlı Devleti’nin ne zaman ve hangi gelişme sonucu kurulduğu konusunda tarihçiler farklı görüşlere sahip olup bu konuda farklı kanıtlar göstermektedirler. Bunun en büyük nedeni kuruluş dönemi kaynaklarının yetersizliğidir. Osmanlı’nın kuruluşundan bahseden ilk kaynaklar Osman Bey’den yaklaşık bir asır sonra kaleme alınmıştır ve birbirinden farklı bilgiler vermektedir. Bu eserlerdeki bilgilerin yorumlanması ile tarihçiler Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Metne göre Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ile ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Tarihçiler arasında bir uzlaşma bulunmamaktadır.

B) Tarihçiler kanıtlardan farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar.

C) İlk Osmanlı kaynakları, Osman Bey Dönemi’nde yazılmıştır.

D) Kuruluş dönemini anlatan kaynakların içerikleri birbirinden farklıdır.

94

Şekil 22. Ünite Değerlendirme Soruları Örneği (S. 94).

Ders kitabında yer alan “Etkinlik Zamanı” sorularında “Toprak Mahsulleri Ofisi”, “Ziraat Bankası”, “ÇAYKUR” ve “Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri” gibi ülkemizde çiftçiyi destekleyerek üretimin ve istihdamın artırılmasına yönelik faaliyette bulunan kurum ve kuruluşlara yer verilmiştir. Etkinlikte ülke kalkınmasının milli ve yerli kaynaklarla sağlanmasında önemli bir işleve sahip olan bu kurumlara yer verilerek tanıtılması dolaylı da olsa *vatanseverlik* değeri ile ilişkilendirmek mümkündür (Şekil 22).

 Etkinlik Zamanı

A. Aşağıdaki kurum ve kuruluşların tarım alanında yaptığı çalışmaları araştırınız ve edindiğiniz bilgileri bırakılan boşluklara yazınız.

Toprak Mahsulleri Ofisi:

_____

Ziraat Bankası:

_____

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR):

_____

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri:

_____

Şekil 22. Toprak Ana Başlıklı Konuya Ait Etkinlik Zamanı Soruları (S. 157)

“Öğrendiklerimi Değerlendiriyorum” sorunlarında Osmanlı Devleti’nde üretim, ekonomi ve savunma amacı ile oluşturulan tımar sisteminin yer aldığı 23. soruda “Tımar sisteminin Osmanlı Devleti’ne sağladığı yararlar nelerdir”? Sorusu ile *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır (Şekil 23).

D. Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

21. Dijital teknoloji nedir?
22. Dijital teknoloji üretim, dağıtım ve tüketim alanında ne gibi değişikliklere sebep olmuştur?
23. Tımar sisteminin Osmanlı Devleti'ne sağladığı yararlar nelerdir?
24. Geçmişte önemli olan bir mesleğin günümüzde önemini yitirmesinin sebepleri nelerdir?
25. Meslek tercihine yönelik iyi bir planlama nasıl olmalıdır? Açıklayınız.

Şekil 23. "Öğrendiklerimi Değerlendiriyorum" Başlıklı Soru Örnekleri (S. 179)

Aşağıda yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin, görsel ve ünite hazırlık ve değerlendirme ile etkinlik soruları boyutunda *vatanseverlik* değerine yer verilme durumu tablo halinde (Tablo 4) gösterilmiştir.

Tablo 4. Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Vatanseverlik Değerine Yer Verilme Durumu

Konu Başlığı	Ünite	Sayfa Numarası	Vatanseverlik Değeri Vurgusu
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu	Türk Tarihine Yolculuk	39	2
Yıldırım Bayezid	Türk Tarihine Yolculuk	43	2
Çelebi Mehmet	Türk Tarihine Yolculuk	44	1
Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti	Türk Tarihine Yolculuk	51	1
Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri	Türk Tarihine Yolculuk	72	1
Nedenleri ve Sonuçlarıyla Göç	Ülkemizde Nüfus	117	1
Toprak Ana	Ekonomik ve Sosyal Hayat	152	1
Toprak Ana	Ekonomik ve Sosyal Hayat	154	1
Ünite Hazırlık, Değerlendirme ve Etkinlik Soruları Boyutu	Veri Elde Edilen Üniteler	179	1
Toplam			11

Tablo 4'te de görüldüğü gibi yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının "Türk Tarihine Yolculuk" ünitesinde yer alan "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", "Yıldırım Bayezid", "Çelebi Mehmet", "Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti" ve "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri" başlıklı konularda *vatanseverlik* değerine *yedi* defa yer verilmiştir. "Ülkemizde Nüfus" ünitesinde yer alan "Nedenleri ve Sonuçlarıyla Göç" konularında *vatanseverlik* değeri *bir* defa; "Ekonomik ve Sosyal Hayat" ünitesinde yer alan "Toprak Ana" başlıklı konuda ise *iki* defa vurgulanmıştır. Ders kitabında görseller boyutunda *vatanseverlik* değeri vurgulanmazken ünite hazırlık, değerlendirme ve farklı etkinlik sorularında sadece *bir* kez vurgulanmıştır. Ders kitabında toplam on bir yerde *vatanseverlik* değeri vurgulanmıştır.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Toplum düzeni ve devamlılıklarının sağlanmasında önemli bir yere sahip olan değerler eğitimi MEB'in hazırladığı programlar dâhilinde öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında 18 değere (adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverlik) yer verilmektedir (MEB, 2018).

Araştırma sonucunda dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Herkesin Bir Kimliği Var Ünitesinde yer alan Herkesin Bir Kimliği Var başlıklı konuda bir defa vatanseverlik değerinin vurgulandığı tespit edilmiştir. Bu üniteye daha çok sorumluluk, ilgi, ihtiyaç, sevgi ve empati temaları vurgulanmaktadır. Güçlü (2019)'ye göre de bu üniteye ünite içeriğine bağlı olarak daha çok saygı ve sorumluluk değeri vurgulanmaktadır. Ders kitabında vatanseverlik değerinin en fazla vurgulandığı ünitenin içeriğindeki Milli Mücadele konularına bağlı olarak Geçmişimi Öğreniyorum ünitesi olduğu anlaşılmaktadır. Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele başlıklı konuda dört yerde vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Geçmişimi Öğreniyorum ünitesinde Doğu Cephesi ve Kazım Karabekir başlıklı konuda iki defa, Güney Cephesi'nde Kahramanlar konusunda altı defa, Batı Cephesi'nde Savaş konusunda yedi defa; ünite genelinde ise toplam on dokuz defa vatanseverlik değerinin vurgulandığı tespit edilmiştir. Güçlü (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada bu üniteye en fazla duyarlılık değerinin vurgulandığı, bunu vatanseverlik ve aile birliğine önem verme değerlerinin izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

İnsanlar ve Yönetim ünitesinde içerdiği konular itibariyle vatanseverlik değeri daha az vurgulanmıştır. Bu ünite içeriğindeki konularda toplam üç yerde vatanseverlik değerinin vurgulandığı tespiti yapılmıştır. Güçlü (2019) de araştırmasında bu üniteye daha çok sorumluluk ve bağımsızlık değerlerinin vurgulandığı sonucuna ulaşmıştır. Karasu Avcı ve Faiz (2018) ise dördüncü sınıfta bu öğrenme alanında en çok sorumluluk, bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik değerlerine yer verildiği, vatanseverlik değerine ise bu değerlere oranla çok daha az yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan görsellerde dört, Ünite değerlendirme soruları ve etkinlik sorularında ise yirmi sekiz yerde vatanseverlik değerine vurguda bulunulmuştur. Bu ders kitabının genelinde ise vatanseverlik değerine toplamda eli beş defa vurguda bulunulmuştur. Bu sonuç aynı zamanda Sosyal Bilgiler ders kitapları içerisinde vatanseverlik değerine en fazla yerin dördüncü sınıf ders kitabında yer verildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Kuş, Meray ve Keskin, (2013) tarafından 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına uygun olarak hazırlanan ders kitapları üzerinde gerçekleştirilen araştırmada da dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vatanseverlik değerinin sorumluluk, duyarlılık, sevgi ve dayanışma değerleri ile birlikte en fazla yer verilen değerlerden olduğu; ayrıca vatanseverlik değerinin daha çok milli kültür ve millet sevgisi kavramları ile birlikte kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Tarihi ve Kültürel Değerlerimiz ünitesinde vatanseverlik değeri bir defa vurgulanmıştır. Güçlü (2019)'ye göre de içerdiği konulara bağlı olarak bu üniteye en çok duyarlılık ve estetik değeri vurgulanmıştır. Güç, Yönetim ve Toplum ünitesi daha çok öğrencileri ülke ve yönetim birimleri hakkında bilgilendirmeyi amaçladığından bu ünite beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vatanseverlik değerine en fazla yer verilen üniteye sahiptir. Bu üniteye toplam üç yerde vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Güçlü (2019) araştırmasında bu üniteye en fazla vurgulanan değer bağımsızlık değeri olduğunu tespit etmiştir. Karasu Avcı ve Faiz (2018) ise araştırmalarında beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Etkin Vatandaşlık Öğrenme alanında daha çok sorumluluk ve yardımseverlik

değerlerine yer verildiği, bunun yanında daha az olmakla birlikte vatanseverlik ve temizlik değerlerine de vurgu yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan görsellerde toplam bir, ünite değerlendirme ve etkinlik sorularında ise dört yerde vatanseverlik değerinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Ders kitabı genelinde ise toplam dokuz yerde vatanseverlik değerine vurgu yapılmıştır. Kuş, Merey ve Karatekin (2013) araştırmalarında beşinci sınıf ders kitabında vatanseverlik değerinin duyarlılık ve bilimsellik ile beraber en fazla yer verilen değerler olduğunu tespit etmişlerdir. Güçlü (2019) beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında en çok sorumluluk ve duyarlılık; Altay (2022) ise vatanseverlik, duyarlılık ve bilimsellik değerlerinin en fazla vurgulanan değerler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının içeriği ağırlıklı olarak milli kültür unsurlarından oluşan Biz ve Değerlerimiz ünitesinde vatanseverlik değerine bir defa vurguda bulunulmuştur. Bunun nedeninin ünite kapsamındaki konulara bağlı olarak daha çok duyarlılık, dayanışma ve farklılıklara saygı temalarına yer verilmesi olduğu düşünülmektedir. Türk tarihi ile ilgili konuların ağırlıklı yer tuttuğu Tarihe Yolculuk ünitesinde vatanseverlik değerine yedi, Bilim ve Teknoloji Hayatımızda, Yönetime Katılıyorum ve Üretim, Dağıtım ve Tüketim ünitelerinde birer defa vurguda bulunulmuştur. Bu ders kitabında ayrıca görsellerde yedi, ünite değerlendirme ve etkinli sorularında ise altı defa vatanseverlik değerine vurguda bulunulmuştur. Bu ders kitabında vatanseverlik değeri toplam yirmi dört yerde vurgulanmıştır. Tural, Şahan, Duman ve Yılmaz (2021)'a göre de bu ders kitabında vatanseverlik değeri dayanışma, yardımseverlik, sevgi, bağımsızlık, duyarlılık, estetik, çalışkanlık ve dürüstlük ile beraber en az vurgulanan değerlerdendir. Altay (2022) araştırmasında altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vatanseverlik değerinin duyarlılık ve eşitlik ile beraber en fazla vurgulanan değerlerden biri olduğu sonucuna ulaşırken, Uçar (2019) araştırmasında bu ders kitabında en fazla sorumluluk en az yardımseverlik değerine yer verildiği, vatanseverlik değerinin ise orta düzeyde vurgulandığı sonucuna ulaşmıştır.

Yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının içeriği ve kapsam bakımından Türk tarihi ve siyasi yapısının ele alındığı Türk Tarihine Yolculuk ünitesinde vatanseverlik değerine sıkça yer verildiği anlaşılmaktadır. Ünite kapsamında yer alan Osmanlı tarihi ile ilgili farklı konular bağlamında vatanseverlik değerine yedi defa yer verilmiştir. Ders kitabının nüfus, göç, yerleşme gibi temaların ağırlıklı yer tuttuğu Ülkemizde Nüfus ünitesinin Nedenleri ve Sonuçlarıyla Göç konularında vatanseverlik değerine bir defa vurguda bulunulmuştur. Yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan ünite değerlendirme ve çeşitli etkinlik sorularında ise bir defa vatanseverlik değeri vurgulanmıştır. Bu ders kitabının genelinde vatanseverlik değerinin on bir kez vurgulandığı tespiti yapılmıştır. Avcı, İbret Ünal ve Karasu Avcı (2017) tarafından 2005 öğretim programına uygun olarak hazırlanmış ders kitapları üzerinde gerçekleştirilen araştırmada yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vatanseverlik değerinin yer aldığı ünite ya da öğrenme alanlarında bağımsızlık, iyi vatandaşlık, ülkenin sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel mirasın sahiplenilmesi ve tanıtılması hususlarına ağırlık verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak Sosyal Bilgiler ders kitaplarında, kapsamlarındaki konu ve kazanımlara bağlı olarak dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında elli beş defa, beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında dokuz defa, altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yirmi dört defa, yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ise on bir defa vatanseverlik değerinin vurgulandığı tespiti yapılmıştır. Vatanseverlik değerinin en fazla dördüncü ve altıncı sınıf ders kitaplarında, en az ise beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vurgulandığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yer alan üniteler açısından kıyaslandığında ise dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Geçmişimi Öğreniyorum, beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Güç, Yönetim ve Toplum, altıncı sınıf ders

kitabında Tarihe Yolculuk, yedinci sınıf ders kitabında ise Türk Tarihine Yolculuk ünitesinin vatanseverlik değerine en fazla yer verilen ünite olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu ünite ve öğrenme alanlarında iyi vatandaş olma, bağımsızlık, ülkenin tarihi, sosyal, kültürel ve doğal mirasıyla ilgili konulardan oluşmaktadır. Avcı, İbret Ünal ve Karasu Avcı (2017) araştırmalarında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik değerinin en fazla İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer aldığını düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Altay (2022)'a göre de yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında vatanseverlik değeri dayanışma ve özgürlük değerleri ile birlikte en fazla vurgulanan değerlerdendir. Horozoğlu (2021) yaptığı araştırmada yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında en fazla özgürlük değeri vurgulanırken en az adalet, barış, yardımseverlik ve dürüstlük değerine vurgu yapıldığını, vatanseverlik değerinin ise ortalama bir düzeyde vurgulandığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. Sosyal Bilgiler dersi kapsamında vatanseverlik değerinin öğrencilere etkili ve verimli bir şekilde aktarılabilmesi için ders kitaplarında yer alan okuma metinleri, görsel temalar, etkinlik ve değerlendirme sorularında bu değere daha fazla vurgu yapılmalıdır.
2. Vatanseverlik değerinin öğrencilere kazandırmada sadece ders kitaplarıyla yetinilmemesi, okullarda kutlanan her türlü milli ve dini bayramlar, kutlama ve anma törenleri ile belirli gün ve haftalar çerçevesinde gerçekleştirilen etkinliklerde de bu konuya önem verilmesi gerekmektedir.
3. Okulun imkânları ölçüsünde tarihi film, belgesel, sanal gezi vb. yöntem ve materyallerden yararlanılması; ayrıca müze ve tarihi alanlardan okul dışı öğrenme ortamları olarak yararlanılmasının öğrencilere vatanseverlik değerinin kazandırılmasında etkili olacağı düşünülmektedir.
4. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer verilen vatanseverlik değeri başta olmak üzere değerlerin değer aktarımında ne kadar etkili olduklarına dair araştırmalar yapılmalı ve bu araştırma sonuçları doğrultusunda program ve ders kitaplarında gerekli güncellemeler gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, S. Doğan, K. & Başarır, N. H.(2022). *Ortaokul 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: E Kare Eğitim ve Yayıncılık.

Akdemir, S. (2012). *Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler programındaki değerlerle ilgili görüşleri ve bunların kazanılmasına ilişkin uygulamaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.

Altay, N. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi. *Eğitim Felsefesi ve Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 17-26.

Aran, Ö. & Demirel, Ö. (2013). Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46), 151-168.

- Azer, H. Demirel, T. & Bektaş, G. A. (2019). *Ortaokul 7.sınıf sosyal bilgiler*. Ankara: E Koyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık San. ve Tic. LTD ŞTİ
- Barr, R. Barth, J. L. & Shermis, S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası* (C. Dönmez Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Baysal, N. (2013). *Ortaokul sosyal bilgiler derslerinde değerler eğitimi uygulamalarının öğretmenler yönüyle değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Bektaş, Ö. & Turan, R. (2022). Sosyal bilgiler öğretim programları: İçerik, kapsam ve örüntü. İçinde Ö. Bektaş & R. Turan (Eds.), *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programları* (ss. 1-20). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Bekiroğlu, A. & Kurt, T. (2009). Öğretmenlerin demokrasi vatandaşlık ve vatanseverlik algılarının nitel olarak incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, (29), 19-39.
- Beldağ, A. (2012). *İlköğretim yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Büyüköztürk, Ş. Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, Ö. (2008). Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Can, H. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen boyutları bağlamında milliyetçiliğe teorik ve kavramsal bir bakış. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 105-116.
- Demircioğlu, İ. H. & Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), 69-88.
- Dilek, D. (2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*. Ankara, Pegem Yayınları.
- Doğan, İ. (2001). *Vatandaşlık demokrasi ve insan hakları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2002). Sosyal bilgiler ve sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk, D. Dilek (ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 15-46). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası Kararları. (1974). 17 Mart 2023 tarihinde https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9sura.pdf pdf sayfasında erişilmiştir.
- Elban, M. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin vatanseverlik tutumları: Ankara ili kazan ilçesi örneği. *International Journal of Social Science*, 35, 451-462.

Ersoy, F. & Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1535-1546.

Gelişli, Y. (2006). Eğitimin işlevleri. M. Çağatay Özdemir (Ed.), *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Gömlüksiz, M. N. & Ören, Ü. (2016). Ortaokul öğrencilerinin vatan kavramına ilişkin metaforik algıları. *Electronic Turkish Studies*, 11(2). 20 Mayıs 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/301343498_Ortaokul_Ogrencilerinin_Vatan_Kavramina_Iliskin_Metaforik_Algilari_pdf_sayfasindan_erisilmistir.

Güçlü, H. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Rize.

Hablemitoğlu, Ş. & Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.

Horozoğlu, M. (2021) *Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf ders kitabındaki haberlerin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.

Kahne, J. & E. Middaugh. (2006). Is patriotis good for democracy a study of high school seniors' patriotic commitments. *phi delta kappa* 87(8), 600-608.

Kan, Ç. (2010a). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.

Karasu Avcı, E., Avcı Ali, A. & İbret Ünal, B. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatanseverlik değerinin kazandırılmasına yönelik görüşleri. *İlköğretim Online Dergisi*, 16(4), 1558-1574.

Karasu Avcı, E. & Faiz, M. (2018) 4. ve 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları "etkin vatandaşlık" öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 121.

Keskin, M. (1991). Ziya Gökalp'te vatan kavramı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 443-452.

Kızılcılık, S. & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimleri sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitapevi.

Kuş, Z., Meray, Z. & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.

MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7.sınıflar).

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). 20 Nisan 2023 tarihinde

<https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686->

[SYAL%20B%C4%B0LER%C4%B0LER%20%C3%96%C4%96%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf](https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SYAL%20B%C4%B0LER%C4%B0LER%20%C3%96%C4%96%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf) pdf sayfasına erişilmiştir.

Öğretici, B. (2011). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler derslerinde değerler eğitimine yönelik uygulamaların etkinliğinin araştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Özlem, D. (1990). *Weber'de bilim ve sosyoloji*. İstanbul: Ara Yayınevi.

Parlakyıldız, H. (1999). *İlkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerine inceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pırnaz, E. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimine ve sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kök değerlere yönelik görüşleri (Kahramanmaraş ili örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Şahin, E. Özçelik, N. & Yaşar, T. (2021). *Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Anadolu Kâğıtçılık Yayıncılık Limitet Şirketi.

Taş, S. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde yer alan değerlerin öğretimine ilişkin görüşleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

TDK (2019). *Türkçe sözlük*. (11). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tural, S. (1992). *Kültürel kimlik üzerine düşünceler*. Ankara: Ecdad Yayınevi.

Tural, A., Şahan, G., Duman, B. & Yılmaz, O. (2021). Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabının değerler eğitimi açısından incelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies* 2021(14), 33, 15-26.

Turan, R. (2015). Türkiye’de ilköğretim tarih öğretiminde çanakkale savaşları (1985-2015). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(USBES Özel Sayısı I), 287-306.

Turan, R. (2018). 2017 ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programında 2018 yılında gerçekleştirilen güncelleme üzerine bir değerlendirme. F. Yamaner & S. Baskın (Edts.), İçinde Uluslararası Akşemseddin İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyumu (12-16 Eylül 2018) Tam Metinler Kitabı, (ss.620-629), Çorum-Ankara, Türkiye

Turan, R. (2021). Türkiye’de yapılandırmacı yaklaşıma geçişin ilköğretim sosyal bilgiler dersi kapsamında tarih öğretimi üzerindeki etkileri (1998-2018). *Kesit Akademi Dergisi*, 7(29), 153-187.

Turfanda, S. (2022). *Milli mücadele dönemi edebi eserlerin sosyal bilgiler programındaki değerlere göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın. 06 Haziran 2023 tarihinde

Türkmen, S. F. (2019). *Tarih öğretmenlerinin okul dışı tarih öğretimi algıları ve görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tüysüz, S. Demirel, Özüpek, P. & Yağız, Z. (2022). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Uçar, F. H. (2019). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler eğitimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Uçar, S. (2009). *Sosyal bilgiler programındaki değerlerle ilgili kazanımlara yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Yalar, T. (2010). *İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun belirlenmesi ve öğretmenlere program modülü geliştirme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Yalçın, M. (2019). *Değişen (2017) 5. sınıf sosyal bilgiler müfredatındaki değerler eğitimiyle ilgili öğretmen görüşleri (Sivas örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimler nitel araştırma yöntemleri (10)*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yücel, A. (1993). *İyi vatandaş iyi insan*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi

Sosyal Bilimlerde Araştırma Etiği

Hacer DOLANBAY*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Derleme Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 01.11.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 29.12.2024
DOI: 10.54971/synergy.1577734

ÖZET

Bilim, düşünce ve deneyler ile merak edilen bilinmezlikleri sistematik biçimde araştırma sürecidir. Bir problemin ortaya konularak bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecini ifade eden bilimsel araştırmada bilim insanlarının belirli kurallara uyması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı sosyal bilimlerde araştırma etiği hakkında bilgi sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda ulusal ve uluslararası literatür taranmış ve bölümler oluşturulmuştur. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda var olan, araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış belgeler incelenerek veriler elde edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle etik ve bilim etiği kavramları açıklanarak bilim etiğinin tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında bilimsel araştırmalarda katılımcılar, araştırma süreci ve sonucu, araştırmacılarla ilgili, yazarlarla ilgili, yayınlı ve araştırmaların değerlendirilmesiyle ilgili uyulması gereken etik kurallar açıklanmıştır. Çalışmanın sonunda sosyal bilimlerde bilimsel etikle ilgili sorunların çözümü için bazı öneriler sunulmuştur.

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma, etik, araştırma etiği, etik kurallar, etik ihlaller.

Research Ethic in Social Sciences

ABSTRACT

Science is a systematic process of exploring the unknown through thought, experiments, and investigation. Scientific research, which involves identifying and analyzing a problem using scientific methods, requires researchers to adhere to specific ethical standards. This study aims to provide insights into research ethics in the social sciences. To achieve this goal, national and international literature was reviewed, and relevant sections were structured. The document analysis method, one of the qualitative research methods, was employed in this study. Data were obtained by examining existing documents written by other individuals or institutions on the subject. In this context, first of all, the concepts of ethics and science ethics are explained and information about the history of science ethics is provided. Then, the ethical rules to be followed regarding the participants, the research process and the results, the researchers, the authors, the publication and the evaluation of the research were explained. At the end of the study, some suggestions were presented for solving problems related to scientific ethics in social sciences.

Keywords: Scientific research, ethic, reserach of ethic, ethical rules, ethical violations

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Muş-Türkiye. E-posta: h.dolanbay@alparslan.edu.tr, ORCID Id: 0000-0002-9408-5636

GİRİŞ

Bilimsel düşünce bilim ile düşünerek yeni fikirler üretmektir. Olayları çok yönlü, neden-sonuç ilişkilerini bilerek önyargısız ve tarafsız olarak sorgulayan kişiler analitik düşünerek bilimsel bilginin nitelikli artışına ön ayak olmaktadır. Merak duygusu ile başlayan bilimsel araştırma serüveninde konu edinilen şeyi sorgulamak konuyu daha özgün ve geliştirilebilir kılmaktadır. Doğruluk arayışı, gerçeğe bağlılık, dürüstlük bilimsel araştırmada güvenilirliğin ön koşullarıdır. Bunlara ek olarak olgusalılık, doğruluk, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi metodolojik normlara da dayanmaktadır (Staksrud, vd.2022: 5). Bilim insanlarında bulunan veya bulunması beklenen bilme arzusu, kuşku duyma, sezme, yaratıcılık becerisi ve algılama gücüdür. Bununla birlikte tüm bilim insanlarında aynı özelliklerin olduğunu söylemek, benzer yeteneklere sahip olduklarını düşünmek güçtür. İhmalkârlık, dikkatsizlik, kolaycılık, sorgulamamak, kuşku ve merak duygusunun yok oluşu gibi nedenler bilimsel araştırmalardaki niteliği düşürebilmektedir. Son yıllarda bilimsel bilgilerin yoğunluğu ve bu bilgilere zahmetsizce ulaşmanın kolaylığı beraberinde bazı sorunlar getirmektedir. Bu nedenle bilimsel araştırma etiği ve bilimsel suistimal birçok akademik kurum tarafından incelenir bir alan olmuştur. Bilimsel araştırmalarda yanlışlıklar yapılmakta sonuçların güvenilirliği zedelenebilmektedir. Bu tarz yanlışlıkları önlemenin yolu araştırma için belli ilke ve kurallar belirlemektir.

Araştırma etiği sadece bilimle sınırlı bir kavram değildir. Bilim etiğinin temelinde evrensel olarak benimsenen ilke ve kurallar mevcuttur. Başta üniversiteler olmak üzere birçok bilimsel kuruluş bilimsel araştırma için kendi etik standartlarını oluşturmuştur. Bununla beraber bu standartların çoğunlukla evrensel etik değerler sisteminin uzantısı olduğu belirtilmelidir. Bu kuralların uygulanması etik araştırma davranışı olarak betimlenebilir. Etik araştırma davranışı, temel etik ilkelerin bilimsel araştırmaya uygulanmasını ifade eder (EU, 2013: 3). Doğruluk, savları gerekçelendirme ve kanıtlara saygı duyma gibi kurallar bilimse etiğin temel ilkeleridir (Comest, 2015). Bununla birlikte bilimsel araştırmanın tüm basamaklarında etik sorunlar görülebilir. Bu nedenle araştırma yaparken, kapsamlı bir etik değerlendirme yapılması gerektiği açıktır. Mühendislik, hukuk ve tıp alanlarında etik davranışı tanımlamak için açık yazılı yönergeler mevcuttur (Stern ve Elliott,1997: 3). Peki sosyal bilimlerde bilimsel araştırma etiği nasıldır? Bu bölümde sosyal bilimlerdeki araştırma etiğinin etimolojisi, tarihçesi, bilimsel araştırmalardaki etik kurallar açıklanacaktır. Bunlara ek olarak etik dışı kuralların neler olduğu ve bunlardan nasıl kaçınılması gerektiği ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

Etik ve Bilim Etiği Kavramı

Etik sözcüğü, Yunanca "ethos" karakter, gelenek, alışkanlık anlamına gelmektedir ve bakımdan iyi ya da kötü; doğru ya da yanlış olanı araştıran felsefe dalı olarak tanımlanmaktadır (Bartneck, vd.,2021: 17; Uzbay, 2006: 19). Temelde ahlak felsefesinin konusu olan etik, aksiyoloji dalı olarak da kabul edilmekte ve felsefenin dört ana dalından birini oluşturmaktadır. Etik, insan ve hayvan deneylerini ve bilimsel suistimal (sahtekarlık, veri üretimi ve intihal gibi), dahil akademik skandal gibi çeşitli yönleri içeren araştırma uygulamalarını içerir (Kruk, 2013: 26). Bunlar alan yazında bilim etiği, araştırma etiği, yayın etiği gibi isimlerle anılmaktadır.

Bilim insanlarının bilimsel süreçleri kullanarak belli bir sorunun çözümüne cevap arama sürecine bilimsel araştırma denir. Bu süreç problemin tanımlanması, amaçların belirlenmesi, varsayımların belirlenmesi, uygun yöntem ile veri toplama süreci, verilerin analizi ile bulguların çözüme yönelik değerlendirilmesi ve sonuçların yayınlanması aşamalarını kapsar. Bilimsel araştırma sonuçlarından başkalarının faydalanılması için diğer araştırmacılarla paylaşılması

gerekir. İşte bilimsel araştırmanın yayın sürecinde yayın etiği veya bilimsel etik kavramı ortaya çıkar (Uzbyay, 2006: 20). Bilimsel bir yayının hazırlanmasından ilkeler bulunmaktadır. Bilim etiği bilim insanlarının bilimsel çalışma yaparken uyacağı ahlaki istekleri yansıtmaktadır (Pieper, 1994).

Bilim etiği ise bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan değer sorunlarını ve bunlar için üretilen çözüm önerilerinin incelendiği, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda ilgilenen alandır (Şimşek, 2018: 197; Memduhoğlu, 2007:27). En genel tanımla bilim etiği, bilimsel çalışma yapan kişilerin bu çalışma sırasında uymaları gereken temel değerleri ve prensipleri gösterir. Bilimsel kurallar evrensel olmakla beraber bütün araştırmacıların etik kurallara benzer şekilde uyduğunu söylemek zordur. Bilimsel araştırmaların hazırlanması, yürütülmesi, değerlendirilmesi ve yayımlanması sürecinde bazı problemler yaşanabilmektedir (Fraenkel & Wallen,1990). Bu sorunların bilgi ve deneyim eksikliği olabileceği gibi özensizlik, dikkatsizlik, ihmal gibi sebeplerin yanı sıra kasıtlı eylemlerden de kaynaklanabilmektedir (Flynn & Goldsmith, 2013: 2; Bossi, 2010: 183). Etik olmayan davranışlar yüzyıllardır meydana gelmektedir. Aralarında Isaac Newton, John Dalton ve Robert Millikan'ın da bulunduğu ünlü bilim adamlarının suçlandığı görülmektedir.

Bilim Etiğinin Tarihçesi

Ünlü antik astronom İskenderiyeli Batlamyus'un (MÖ.90-168), selefi Rodoslu Hipparchus'un (MÖ.162-127) Güneş, ay ve gezegenlerin hareketleri hakkındaki Babil gözlemlerini atıf göstermeksizin kendisininmiş gibi kullandığına yönelik iddia (Gross,2016: S.695) bir hata mı yoksa bilim dünyasının ilk intihal vakası mıdır hala tartışılmaktadır. Bununla birlikte modern anlamda araştırma etiğinin şekillenmesi insanlarla yapılan deneylerde denekleri koruma çabasıyla ortaya çıkmıştır. İkinci dünya savaşından sonra 1946 ile 1947 yıllarında Nürnberg Yargılamaları sırasında 23 Nazi doktorun yargılandığı *Doktorlar Davası* görülmüştür. Bu davada savaş suçlusu doktorlar, bedeninin aşırı ısıcağa dayanma konusundaki sınırlarını saptamak amacıyla deneylerde kullanmak üzere toplama kamplarındaki insanları kullanmışlardır. Otoriteler, bu doktorları yargılayabilmek için araştırma sürecinde uyulması gereken etik kuralları belirlemişlerdir (Kruk, 2013: 25). *Nürnberg Kodu* denilen bu kurallar on maddeden oluşmaktadır (TÜBA,2002):

- Araştırma teoriler ve hayvanlar üzerindeki ön testlere dayanmalıdır.
- Araştırmaya katılım gönüllü olmalıdır.
- Araştırma amaçları toplumsal yararı gözetmelidir.
- Araştırmada lüzumsuz fiziksel ve zihinsel acı olmamalıdır
- Muhtemel sonucu yaralanma ve ölüm olan araştırmalar yapılmamalıdır.
- Risk derecesi düşük beklenen yarar yüksek olmalıdır.
- Katılımcılar için uygun korunaklı çevre sağlanmalıdır.
- Araştırmalar sadece bilimsel, nitelikli insanlar tarafından yapılmalıdır
- Deneklere istedikleri zaman araştırmadan ayrılabilmelidir.
- Sonuçlar zararlı olamazsa araştırmacılar çalışmayı sonlandırmalıdır.

Araştırma etiği ile insan hakları arasında güçlü bir bağlantı vardır. Her iki alan da birbirini etkiler ve önemli örtüşmeler vardır. 1948 yılında imzalanan Avrupa insan hakları bildirgesi de bu anlamda önemlidir. Öte yandan Nürnberg Kurallarının uygulamalarında ortaya çıkan aksaklıklara tepki olarak Dünya Tabipler Birliği 1964'te Finlandiya'nın Helsinki kentinde Araştırma Etiği Bildirgesi'ni (Helsinki Bildirgesi) kabul etti (EU, 2013: 3). Bildirgenin en önemli katkısı, sorumlu araştırma geleneğini başlatmasıdır. Günümüzde de güncellenen Helsinki Bildirgesi, Nürnberg

kurallarının tümünü ve bazı eklemeleri benimsemektedir. Çoğunlukla tıp araştırmaları için eklenen yeni ilkeler içinde olası araştırma projelerini bağımsız uzmanların incelemesi, araştırma sürecinde danışmanın olması, doğru sonuçlara varma yollarının güvence altına alınması, deneklerin güvenliğinin sağlanması, katılımcılardan imzalı rıza onam formunun alınması, çocuklar ve zekâ engelli kişilerin özel haklarının olması ve katılımcılar için uygun deneysel işlemlerin belirlenmesi yer almaktadır. (TÜBA 2002). Buna benzer diğer bir çalışma 1979 yılında yayınlanan Belmont Raporu'dur. Biyomedikal ve Davranışsal Araştırmalarda İnsan Deneklerin Korunması Ulusal Komisyonu'nun hazırladığı raporda, insan denekler için etik ilkeler, araştırma ve uygulama koşulları, denegın katılma ve araştırmadan çekilme hakkına saygı, yararlanıcılar için riskler ve faydalar gibi konulara yönelik kapsamlı açıklamalar mevcuttur. Nürnberg, Helsinki ve Belmont ilkelerinin araştırmalarda uyulması gereken etik kuralları oluşturmadaki önemli katkısı yadsınamaz. Bu kararlar sonraki dönemlerde araştırma etiği konusunda gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve üniversiteler başta olmak üzere araştırma kurumlarında hazırlanan yönergeler bu çalışmalardan faydalanmıştır. Evrensel olarak tüm araştırmacıların uyması beklenen etik kuralların başlıca fonksiyonu bilimsel doğruluğu sağlamaktır. Bu kuralların dayandığı temel ilkeler ise dürüstlük, güvenilirlik, sorumluluk, tarafsızlık, bağımsızlık, şeffaflık, hakkaniyet ve saygıdır (TÜBA, 2002). 2000 yılında imzalanan Avrupa Temel Araştırmalar Şartı bu süreçte söylenebilir. Tarihsel olarak araştırmalarda denek hakkına saygı göstermek etik kuralların esasını oluşturmuştur. Bu taahhüdü daha da güçlendirmek için Avrupa Birliği kendi insan hakları mevzuatı olan Avrupa Temel Haklar Şartı'nı kabul etti. Bu ilkeler, önemli etik yönergelerin temelini oluşturur, aynı zamanda araştırmanın yürütülmesini de destekler. (Weinbaum vd, 2019: 47). UNESCO'nun 2003 yılında ilk taslağını oluşturarak imzaladığı İnsan genetik verileri konusunda uluslararası bildirge 2005'te tıp uygulamaları, bilimsel bilgi ve teknoloji kullanımı içerecek şekilde genişletildi. Ülkemiz de de 2005 yılı itibariyle uygulamaya konulan Türk Ceza Kanunu çocuklar üzerinde yapılacak araştırmaları yasaklamıştır (TÜBA,2008: 28).

Peki bilimsel araştırmalarda uyulması gereken etik kurallar nelerdir?

Bilimsel Araştırmalarda Uyulması Gereken Etik Kurallar

Tüm eğitim araştırmaları kişiye saygı; bilgi; demokratik değerler; eğitim araştırmalarının kalitesi ve akademik özgürlük çerçevesinde yürütülmelidir. Araştırma etiğinin sorumluluğu, öğrenciler, doktora adayları ve diğer aktörler de dahil olmak üzere araştırma yapan herkes için geçerlidir. Araştırmacıların dikkatli olmaları için araştırmanın araştırma etiği normlarına uygun olarak yapılmasını sağlamak gibi yasal bir görevi vardır (Staksrud, vd.2022: 6).

Yayın etiği konusunda Committee on publications ethics (COPE) adlı uluslararası bir etik komitesi oluşturulmuştur. Bu organizasyon yayıncılara ve editörlere yayın etiği ile ilgili konuları ve ölçütlerini güncelleyerek sunmakla görevlidir. Elsevier, Wiley-Blackwell, Springer, Taylor & Francis, Palgrave Macmillan'ın da içinde yer aldığı 4000 den fazla dergi bu örgüte üyedir. ABD'de ise bilimsel hırsızlığı önlemek için Virjinya üniversitesinde ayrı bir bölüm kurulmuştur. Etik dışı davranışlar ve intihalin önlenmesi amacıyla kurulan bu yerde metinler bilgisayara aktarılarak var olan bilgi kaynaklarından ne kadar yaptıklarını karşılaştırabilmektedir. Türkiye'de ise TÜBİTAK bilimsel alandaki etik dışı durumların tanımlanması ve önlenmesi için çalışmalar yürütmektedir. Kurum "Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu" oluşturulmuştur (TÜBİTAK,2015). Yükseköğretim Kurulu ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu ise 2013 yılında bir çalışma başlatmış ve Üniversitelerarası Kurul'un yapmış olduğu değerlendirme sonucunda 2014 yılında "Yükseköğretim Etik Davranış İlkeleri" belirlenmiştir. Söz konusu bu ilkeler içerisinde bilimsel araştırma, yayın ve değerlendirme etiğine ilişkin on yedi kural bulunmaktadır (YÖK, 2014: 5-6).

Güven, araştırmacıların eylemlerinin sorumluluğunu kabul edeceği beklentisi gibi, araştırmacı ile araştırılan arasındaki ilişki içinde bir diğer önemli unsurdur. Bunlar, üyelerden ve yönergeleri kullananlardan araştırmalarında karar verirken taahhütte bulunmalarını ve bunlara katılmalarını istediğimiz kolektif ilkelerdir. İstenilen etkiyi bırakacak doğru yapılmış bir araştırma için bilimsel etik ilke ve kurallarının biliniyor olması gerekmektedir. Çünkü etik kuralların iyi bilinmesi, araştırma yapan kişilerin ilgili kararlardan haberdar olması noktasında oldukça önemlidir. Araştırmacıların uymaları beklenen etik ilke ve kuralları genel olarak altı başlıkta sunmak mümkündür:

1-Katılımcılarla İlgili Etik Kurallar

Fen bilimlerindeki çalışmalara nazaran sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda genellikle katılımcı grubu insanlar oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalarda katılımcı; doğrudan veya dolaylı yollardan kendisinden veri toplanan kişilerdir. Yöntemi ne olursa olsun bilimsel araştırmalarda katılımcılarla ilgili kabul edilebilir amaçlar belirlenmeli ve süreç bu amaçlara uygun biçimde yürütülmelidir. Tüm bu şartları sağlamak araştırmacının veya yapan bir kurumsa o kurumun sorumluluğundadır (Şimşek, 2018: 200). Araştırmaya başlamadan önce katılımcılar ilgili başvuru formunu doldururlar. Böylece etik konusunda hatasız bir araştırma yapılmış olur.

Öte yandan katılımcıların yer aldığı araştırmaların bazılarında katılımcılar hakkındaki bilgiler anket, ölçek, test veya gözlem yoluyla toplanır. Bunlar genellikle Survey, tarama araştırmalarıdır. Bazı araştırmalarda ise bilgiler dolaylı yollarla toplanır. Resmi veya özel belgelerin incelenmesi yoluyla öğrenciler, öğretmenler veya yurttaşlar hakkında bilgi toplanması buna verilecek örnektir. Diğer bir türde ise katılımcılar bir araştırma sırasında denek olarak etkilenir. Deneysel ve yarı deneysel araştırmalarda görülen bu durum oldukça sakıncalıdır. Katılımcı ile ilgili bilgi toplanırken bu yüzden dikkatli davranmak gerekir. Katılımcı grubunu insanların oluşturduğu araştırmalarda gönüllülük, araştırma süreci hakkında bilgilendirme, özel hayatın gizliliği ve korunması, tehlikelere karşı önlem alma, koruma, yarar sunma, sonuçları açıklama konularına dikkat edilmesi gerekmektedir (Şimşek, 2018:201; Esmer ve Özdaşlı, 2023).

2-Araştırma Süreci ve Sonucuyla İlgili Etik İlkeler

Bir araştırmanın şeffaflığını, güvenilirliğini ve geçerliğini olumsuz yönde etkileyen hatalı, özensiz veya tasarlanarak yapılan tüm işlemler bilimsel yanıltma olarak adlandırılmaktadır. Bilimsel ihmal ya da özensiz araştırma genelde bilimsel çalışmanın ilkelerine uymamaktan kaynaklanır. Bu durum bazen kasıtlı yapılan bir eylemden değil bilimsel araştırmaya yönelik deneyimsizlik, bilgi ve beceri noksanlığından kaynaklanmaktadır. Örneğin p anlamlılık değerini yanlış yorumlayan bir araştırmacı hem kendini hem de bilim dünyasını yanıltabilir. Benzer şekilde üniversitede yapılan bir araştırmada deneklerin rızası alınmadan veya üniversiteden etik kurul izni olmadan yapılan bir veri toplanması hali disiplinsiz bir araştırmaya örnektir (Şimşek, 2018:202).

Bilimsel yanıltma veya tasarlanmış sahtekârlık araştırmacının çalışmasında bilimsel süreçleri ve sonuçlarını bilerek çarpıtması halinde ortaya çıkar (Şimşek, 2018: 202). Örneğin araştırmacı çalışmanın güvenilirlik katsayısını yüksek çıkarabilmek için hiçbir ek yöntem uygulamadan sayılarla oynayarak yüksek çıkarıyorsa bu saptırmadır. Yine almadığı halde seçkisiz örnekleme yaptığını söylemesi de saptırmaya örnektir. Kuralsız olarak çalışmanın niteliğini artırmaya dönük eylemler olan saptırma farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri olan çarpıtmada araştırmacı umduğu sonuçları almak için verileri bozar. Gizleme (finagling) olarak adlandırılan

durumda ise araştırmacı belirlediği amaçlara göre beklentisi dışında elde ettiği bulguları saklar yayında göstermez. Bilimsel güvenilirliğe ve saydamlığa uygun olmayan bu durumda araştırmacı sakladığı veriler beklentilerine ters olduğunda bu yola başvurur (şimşek, 2018:203). Uydurma (fabrication) olarak tanımlanan durumda ise araştırmacı ulaşmadığı, toplamadığı verileri varmış gibi düzenler ve rapor eder. Bu haliyle bilimde sahteciliğin ve sahtekrliliğin bir diğer örneğidir.

Öte yandan araştırma sürecinde veya sonuçlarının raporlaştırılmasında hatalı davranan veya bilgileri yanılтан sadece araştırmacılar değildir. Bir araştırmanın değerlendiricisi olan uzmanlar da etik dışı davranışlar içerisinde bulunabilmektedir. Aslına bakılırsa bir araştırmanın yayın sürecinin bilimsel etik ilkelerine uygun bir şekilde yönetilmesi ve neticelendirilmesi ilgili alandaki uzmanların elindedir. Alan yazımı gerekirse birkaç yerden doğrulanarak okunmuş, sayısal ve yazılı veriler dikkatlice incelenmiş, yöntemin uygunluğu tesbit edilerek bulgular ve sonuçların amaçlarla olan uyumluluğu özenle ortaya konulmuş bir araştırmada etik sahtekarlıkların bulunması zor görünmektedir. Özellikle intihali ortaya çıkaran Urkund, Plagscan, Unplug, Plagiarism Detector, Plagtracker, EVE2, İthenticate gibi ücretli ve PlagiarismChecker, DupliChecker, CpyLeaks, Plagiarisma, software.net, PaperRater, Viper, Yahoo, Google plagiarism checker, gibi ücretsiz yardımcı programlar da bu konuda uzmanları desteklemektedir.

3-Araştırmacılar/ Yazarlarla İlgili Etik Kurallar

Bilimsel araştırmada araştırmacıların günlük yaşamdaki sorumlulukları vardır. Araştırmacılar sınırsız sreye sahip değildir ve kaynaklara her zaman ulaşmayabilir. Bazen bilim insanlarının üzerinde bulunan baskılar onları çok sayıda yayın yapmaya zorlayabilir. Bu gdyle yapılan çalışmalarda nitelik standartların altına düşebilir ve bilimsel araştırmayı azaltabilir. Aynı yayına ait sonuçları doğal olmadan bölerek birkaç yeni yayın oluşturma yani dilimleme (salami silicing) yapabilir veya aynı çalışmanın sonuçlarını iki ayrı yerde yayınlatabilir (duplication). Bu sayılanlar etik ihlalleri yapan yazarın alandaki saygınlığı zarar görür (Ertekin vd, 2002: 36). Suçlu araştırmacılar yayınlanmış dergi makalelerini geri çekmek zorunda kalabilir ve araştırma fonlarını ve ayrıcalıklarını kaybedebilir (Flynn & Goldsmith, 2013: 2). Bilinmelidir ki yayın listesinin uzunluğu yazarın saygınlığını, uzmanlığını veya yayının niteliğini artırmaz. Bunun önemine binaen son zamanlarda özellikle Avrupa lkeleri ve ABD'de yayın sayısını sınırlandıran politikalar benimsenmeye başlanmıştır. İşe alımlar, atama ve görevde yükselme, araştırmada maddi destek konularında bu politikalar uygulanmaktadır (Ertekin, 2002: 20).

Bilimsel bir araştırmada araştırmacılarla ilgili bir diğer etik sorun işbirliğiyle yapılan ortak proje ve yayınlarda ortaya çıkmaktadır. Ortak yazarlıkta araştırmanın tasarımı, verilerin toplanması, analiz ve istatistiksel zmlenelerin yapılması, bulguların rapor edilerek yazılması gibi tüm araştırma sürecinde ortak katkı sağlanması ve eşit derecede sorumluluk alınmasını zorunlu kılan bir durumdur. Araştırmada yazarların katkı derecesi onların isim sıralamasını etkilemektedir. Bu durumda yazarların katkı derecesi, neye göre sıralandığı yani sıralama yöntemi açıklanmalıdır. Özellikle lisansüstü tezlerde danışmanın kendi ismini ilk sıraya yazdırması ve yüksek lisans ya da doktora öğrencisini ikinci sıraya yazdırması etik açıdan yanlıştır. Benzer şekilde danışman veya öğrencinin tezden üretilmiş bir yayını yalnızca kendi adıyla yayımlaması doğru değildir. Sonuç itibarıyla paylaşılan görevlerin ne kadar katkı sağladığı aıkca belirtilmeli ve yazar sırası buna göre oluşturulmalıdır. Yapılan işte çaba göstermemiş, katkı sağlamamış kişilerin isimlerinin yazılması bilimsel ikram olarak tanımlanır ve etik dışı bir davranıştır (şimşek, 2018: 205). Yine yazar-editör-hakem üçlüsünden kaynaklı kusurlar da olabilmektedir. Editörler ve hakemler, yazarla olan kurumsal veya kişisel ilişkileri sebebiyle çıkar çatışmasına girebilirler. Bu durum çalışmanın red veya kabul edilme ihtimalini etkileyebilir. Bazı editörler, dergilerinin etki

faktörünü yapay olarak artırmak için yazarları, dergide daha önce yayımlanmış makalelere atıfta bulunmaya zorlayabilir (Loui, 2016). Hakemler ve editörlerin tarafsızlık eksikliği bulunabilir ve özellikle hakemler tarafında sert eleştiriler yapılabilir (Silva & Al- Khatib, 2018). Yine bu üçlü arasındaki ilişkilerin şeffaf olmaması da etik sorunlara yol açabilmektedir.

4-Raporlaştırma ve Yayınla İlgili Etik Sorunlar

Bir başka etik sorun ise istemli olarak yalan söyleme, kasıtlı olarak yanıltmadır. Bunların hepsine bilimde etik dışı davranış (scientific misconduct) adı verilir. Bilimsel bir ortamda araştırmacının amaçlanması, dizaynı ve raporlaştırılması için kabul edilen genel kurallara uymama, yalan söyleme, uydurma (fabrication), tahrif etme, değiştirme (falsification); aşırı macilik (plagiarism) gibi uygulamalara etik dışı kusurlu davranış adı verilir (Gross, 2016: 693). Bunlardan uydurma ve değiştirme araştırma sırasındaki kabahatlere sonucusu yani aşırı macilik ise yayım sürecindeki suiistimalleri işaret eder (Chaddah, 2022:2). Araştırmanın yayınlanma aşamasında tekrarlı (dublication) ve bölünmüş (salami science) yayın yapma, kurum desteği belirtmeme, yazarlık hakkını değiştirmek ve kaynakların yanlış seçimi (cooking) raplaştırma ve yayınla ilgili etik sorunlardır (Aydın, 2006: 75). Bu etik sorunların bir kısmı değerlendirmeye ilgili etik sorunlar kısmında açıklanmıştır.

5-Araştırmaların Değerlendirilemesiyle İlgili Etik Kurallar (Editörle İlgili, Hakemle İlgili, Jüri Üyeliğiyle İlgili)

Bilimsel çalışmaların araştırma ve yayın sürecinde en sık yapılan etik dışı eylemler şunlardır:

a-Dikkatsiz, Özensiz (Disiplinsiz) Araştırma: Bu tür hatalar kasıtlı yapılmayan araştırmacıların bilmeden yapmış oldukları hatalar sonucunda ortaya çıkan araştırmalardır (Ertekin vd, 2002: 37). Disiplinsiz, dikkatsiz ve aceleyle hazırlanan bir çalışmada kasıtlı olmayan bazı hataların ortaya çıktığı araştırmalardır. Bu tür hatalar bilime zarar vermeyen, düzeltilebilir hatalardır (Büyüköztürk,2011: 30).

b- Sahtecilik veya Aldatmaca, Çarpıtma (Falsification): Tahrifat, yanıltmak için (bilgi, veri, belge veya kanıt) değiştirmektir. Sunulan sonuçlara ulaşılmasına izin vermeyecek olan sonuçların karıştırılması veya verilerin uygun şekilde atlanmasıdır (Chaddah, 2022: 3). Diğer bir tanımla bilimsel verileri kasıtlı biçimde değiştirmeye sahtecilik denilmektedir. Burada doğrudan deney verileri üzerine bazı istatistiksel değişiklikler yapılmıştır. Yani araştırmada elde edilen verilerden uygun olanları alınarak uygun olmayanlar atılmıştır. Böylece çalışmanın doğası bozularak ahlak dışı bir yolla çalışmanın bilimsel varsayımları güçlendirilmeye çalışılır (Ertekin vd, 38). Sadece sonuçlar üzerinde oynama yapılmadığından bu tarz durumlarda gerçeğin ortaya çıkarılması güç olmaktadır. Bu nedenle işini titizlikle yapan saygın bilimsel dergiler verilerin ve kullanılan istatistiksel yöntemlerin, işlem basamaklarının oldukça ayrıntılı yazılmasını isterler.

c- Uydurmacılık (Fabrication):

Özellikle ABD'deki bilimsel araştırmalarda fabrication (imalat) ile falsification (tahrifat) kardeş terimler olarak kabul edilir ve bir araştırma görevinin kötüye kullanımı anlamını taşımaktadır (Markham, 2011: 2). Falsification tahrifat sonuçları ve bulguları manipüle etmek için verilerin değiştirilmesini veya yazılmamasını içerirken, fabrication imalat, var olmayan verilerin doğrudan yaratılması veya "verilerin veya vakaların icadıdır (Poduthase, Garza & Wood, 2018: 85). Uydurma, araştırmada bulunmayan verileri üretmek, sonuçları uydurmak, var olmayan bir

bilginin varmış gibi gösterilmesi ve bunları rapor ederek yayımlamak eylemidir (Chaddah, 2022: 3; Khadilkar, 2018). Verilerin üretilmesi ve tahrif edilmesi, dolandırıcılık ve hile anlamına gelir. Uydurma muhtemelen intihalden daha az sıklıkta gerçekleşir, ancak bu çok daha ciddi bir suistimal şeklidir. Fraud yani dolandırıcılık bilimsel ilerlemeyi yavaşlatabilir (Freitas, Esteves & Neiva, 2021: 205).

d- Aşırmacılık, İntihal (Plagiarism): Alan yazın incelendiği takdirde aşırmacılık kavramı için sıklıkla kendi adına geçirme, intihal, korsancılık ve yağmacılık terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Hepsinde ortak olan anlam ise başkasına ait araştırma verilerinin kaynak gösterilmeden kendi araştırma verileriymiş gibi kullanılması ve yayımlamasıdır (Ertekin vd, 39; Cambridge Dictionary; Chaddah, 2022: 9). İntihal bilinçli veya bilinçsiz olarak ortaya çıkabilir. Aşırmacılıkta başka bir kişinin sözlerinin kullanımına “metin intihali”, fikirlerinin kullanımına “fikir intihali” denilmektedir (Chaddah,2022: 10). Aşırmada yeni bir fikir, bir araştırmanın sonuçları, ortaya çıkarılan ürünün tamamı veya yalnızca bir bölümü, bir paragraf veya bir kitabın tamamı kaynak gösterilmeksizin kasıtlı olarak kullanılmaktadır. Yazar aldığı şeyi kopya edebileceği gibi tercümesini yaparak da kendisine mal edebilmektedir.

Fikir intihali araştırma metnini yazarken metin intihalinde yapılan kes-yapıştırardan farklı olarak fikri ve iddiayı orijinal olarak ifade etmek olarak açıklanabilir. Burada metin kasıtlı biçimde değiştirildiği ve yok edildiğinden bilgisayar yazılımları fikirlerin benzerliğini ayırt edememektedir. Fikir intihali ancak alan uzmanlarının sürece dâhil olarak incelenmesiyle mümkün olmaktadır (Chaddah, 2022: 14). Fikir intihali, yalnızca kasıtlı olarak ifade edildiği için değil, aynı zamanda bilim adamlarının fikirlerin özgünlüğünü aldığı için metin yani kes yapıştır intihalinden daha kötüdür. Tüm bu intihalleri önlemek için tez, makale ve kitaplar için Turnitin, Itenticate gibi elektronik doğrulama programları kullanılmaktadır (Uluoğlu, 2020). Bunlarla benzerlik araştırması yapılmaktadır. İntihal tespit yazılımı, uzman olmayanlara bilimsel yayınların ve uygun atıf yapılmadan kopyalanıp yapıştırılan metinlerin incelenmesini sağlamıştır (Chaddah, 2014). Genelde çalışmalardaki benzerliğe müsaade oranı ise %20’ dir. Bununla beraber aşırma temelde kaynak gösterilmeden ve kaynak gösterilerek yapılan aşırma olarak ikiye ayrılır (Tripathi, 2009; akt: Aydın, 2021: 175; Boydak, 2011: 25; Esmer ve Özdaşlı, 2023: 404).

Tablo 1: İntihal Çeşitleri

Kaynak göstermeden yapılan	Kaynak gösterilerek yapılan
Hayalet yazar (The Ghost Writer): başka bir eserden olduğu gibi kopya edip bütün bilgiyi almak.	Unutulan dipnot (The forgotten Footnote): yazarın adını verdiği fakat tam künyeyi vermeyerek kaynağın orjinaline ulaşma ihtimalini ortadan kaldırdığı durumdur.
Zayıf/yetersiz gizleme (The poor disguise): Paragraftaki anahtar kelimeleri değiştirerek gizlemek.	Yanlış bilgilendirme (The Misinformer): Künyeyi yanlış vererek kaynağın orjinaline ulaşmayı engellemek.
Kendinden aşırma (The self-stealer): kendine ait daha önce yaptığı bir çalışmadan olduğu gibi almak.	Fazla mükemmel alıntı (The too-perfect paraphrase): Yazarın alıntı yaptığı kaynağı yazması ama tırnak içinde vermemesi.
Fotokopi (The photocopy): belli bir kaynağa ait bölümü olduğu gibi almak.	Mükemmel suç (The perfect crime): Yazarın bazen atıf yapması ama bazen kendisine aitmiş gibi göstererek atıf yapmaması.
Mevcut yazı (The polluck paper): Birçok kaynaktan alarak kendine aitmiş gibi göstermek.	Zengin kaynaklı alıntı (The resourceful çiter): Yazarın bütün kaynakları doğru biçimde verdiği, alıntılarını uygun kullandığı ve açıkladığı aşırma türüdür.

Peki, önemi bu kadar büyük olmasına rağmen insanlar bilimsel araştırma yaparken etik kurallara neden dikkat etmez? Bir başka deyişle etik dışı davranışların sebepleri neler olabilir? Eğitim ve donanım yetersizliği, kaynağa bağlı kalma ve özgün olamama, araştırmayı hızlı yapma özgün konu bulamama bunlardan bazılarıdır. Hissedilen hırs sonucu etik davranışların önemsenmemesi, kolay yollardan önemli iş pozisyonlarına gelme arzusudur. Bir diğer neden ise niceliksel yayın artışının niteliği artıracağı yönündeki yanlış anlayıştır. Yani araştırma sayısının fazlalığının bilimsel saygınlığı her zaman artıracağı yanılgısıdır. Araştırmacıların ve özellikle görev süresi ve yayın sayısı takip edilen üniversitelerde akademik atama ve yükseltme kriterleri, görev süresine ulaşmak için yayınlanma konusunda yaşadıkları baskıdır. Ek olarak, akademiye bu tür fonların kesildiği ve fakültenin küçültülmesinin norm olduğu bir dönemde araştırma için fon elde etme baskısı artmaktadır (Poduthase, Garza & Wood, 2008: 84; Keskin, 2017: 661-667).

e. Yinelenen Yayın (Duplication): Aynı bilimsel yayının farklı dergilere gönderilerek yayınlanmasına yinelenen yayın denilir. Sonuçları belirlenmiş bir araştırma makalesi iki ayrı dergide yayınlanabileceken gereksiz yerde bölünerek üzerinde bazı değişiklikler yapılarak birden fazla dergide yayınlanabilir. Bu sorun yüzünden birçok dergi editörü kendilerine gönderilen makalenin daha önce başka bir dergide yayınlanmadığına ve yayımlanmayacağına dair yazılı belge istemektedir (Ertekin vd, 38). Telif hakkı, devam eden bir araştırma temasıyla ilgili makaleleri farklı dergilere gönderiyorsa dikkat edilmesi gereken bir diğer konudur (Chaddah, 2022:13).

f. Dilimleme (Salami-Slicing): Bir araştırmadan elde edilen verilerle iki ya da daha çok çalışmanın yayımlanmasıdır (Smolcic, 2013, s.237). Aynı araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ayırarak çok sayıda yayın yapmak olarak da tanımlanabilir (TUBİTAK,2015). Araştırmacılar özellikle çok atıf alabilmek için yapmaktadırlar.

g. Destek Belirtmeme: Destek alınarak yürütülen bir araştırmanın sonuçlarını içeren bir yayında destek veren kurum veya kuruluşların adlarının belirtilmemesidir. Kurum ve kuruluş tarafından sağlanan kaynakları amacına göre kullanmamak, kurumun araştırmada öngördüğü anlaşma şartlarına uymamak, yanlış ve eksik bilgiler sunmak etik dışı davranışlardır (TUBİTAK,2015).

h. Haksız Yazarlık: Bilimsel bir araştırmada yazarlık yetkisi olmayan kişilerin yazar olarak gösterilmesi, katkı sunan yazarlardan bazılarının diğerlerinin haberi olmadan çıkarılması eylemidir (Aydın, 2006: 177).

Bilimsel araştırmalarda etik sorumluluk gerektiren etik ihlal ve sorunların çözümü mümkün müdür?

SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sosyal bilimlerde bilimsel etik ile ilgili sorunların çözümü için bazı önlemler alınmalıdır. Bunun için öncelikle etik ihlaller görmezden gelinmemeli etik kurullar ciddi ve hassas davranabilen kişilerden oluşturulmalıdır. Etik kurullarda yetkinliği olmayan kişilerin yer alması ve yönetmesi ciddi bir sorundur. Bu kurulların etik dışı eylemleri görmezden gelmesi etik dışı eylemlerin artmasının nedenlerindedir (Uzbay, 2006). Bilimsel düşüncüyü özgür kılacak, eleştirel düşüncüyü önemseyen yenilikçi bir eğitim politikası takip edilmelidir. Yayın sayısının fazlalığı değil kalitesine önem verilmelidir. Akademik süreçlerde liyakatli ve bilim etiği bilinci yüksek kişiler desteklenmelidir. Bir bilimsel araştırmada karşılaşılan bir etik ihlal durumunda ilgili kurumun etik denetimden sorumlu birimine başvurulmalıdır. İhbar edilen kişi hakkında adil bir soruşturma

yapılmalı ve sonuç alınmadan kişiyle ilgili karalama, saygısızlık benzeri istenmeyen davranışlarda bulunulmamalıdır. Süreç içerisinde hem ihbar edilen hem de soruşturmayı yapan kişilerin kimliği gizli tutulmalıdır. Son olarak yaptığı suç kesinleştikten sonra gerekli yasal işlemlerin uygulanabilmesi için uygun makamlara iletilmelidir (University of Minnesota Center for Bioethics, 2003, s. 29).

Alıntı verilmesi gereken her yerde alıntı yapılmalı ve kaynak belirtilmelidir. Bilim insanı yetiştiren üst düzey eğitim kurumlarında lisans ve master derslerinde bilim etiği konulu derslere yer verilmelidir. Derslerde etik dışı eylemleri ortaya çıkarmanın da etik sorumluluk olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir. Bilimsel bir araştırma bir önceki araştırmanın bilgisinden yararlanarak yeni düşünceler, yeni bakış açıları, yeni yöntemler ve yeni tasarımlar ortaya çıkarır. Bu oldukça önemli konuda bilim insanlarının, ilgili oldukları bilim alanını geliştirmek için elde ettikleri verileri ve sonuçları bilimsel etik kurallarını gözeterek sunması gerekir. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşme birçok bilgiye kolayca ulaşılma imkânı yaratmaktadır. Bu erişim kolaylığı bireyleri etik dışı eylemler yapmasına neden olabilmektedir. Herhangi bir araştırmacı için, bir disiplinden bağımsız olarak, etik kuralların bilgisi ve bilimsel araştırma ve eğitimde doğru iletimin temel ilkeleri zorunlu olmalıdır. Araştırmacılar, araştırma sürecinin, bilimsel bilgimizin ve sosyal sorumluluğumuzun etik kurallara ve yönergelere uymaya bağlı olduğunun bilincinde olmalıdır. Sonuç olarak bilimde etik dışı eylemlerin önüne geçilmesinin en etkili yolu, bireylere etik değerlerinin iyi bir biçimde öğretilmesidir. Çalışmaya yönelik önerilerde bulunmak gerekirse özellikle lisansüstü programlarda bu alanla ilgili açılan ortak derslerde isimlendirme konusunda çeşitlilik mevcuttur. Bilimsel süreçlerde etik, sosyal bilimlerde araştırmadan yayına etik değerler, bilimsel araştırma ve yayın etiği bunlardan bazılarıdır. Bu derslerin isimlendirmeleri ve içeriklerinde ortak bir fikre varılması etik konusunda istenen ilerlemeyi destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Aydın, İ. (2006). Sosyal bilimlerde araştırmadan yayına etik değerler. Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık 2006- I. Ulusal Kurultay Bildirileri, (pp. 71-80). Ankara.

Aydın, İ. (2021). Bilimsel metin yazma sürecinde etik kurallar. İn (Edi. Çetinkaya, G., Yolcusoy, Ö. & Altun, Alkan, H. Akademik yazma: Bilimsel metin oluşturma sürecine genel bir bakış. Ankara: Anı yayıncılık 7. Bölüm s.169-186

Bartneck, C., Lütge, C., Wagner, A., & Welsh, S. (2021). What is ethics? In An introduction to ethics robotics and AI. Chapter 3, (pp 17-26). Springer Cham.

Bossi, E. (2010). Scientific integrity, misconduct in science. Swiss Med Wkly 140 (13-14),183-186

Boydak, M. (2011). Araştırma ve yayın etiği. 15-42 İçinde Bilim Etiği (Edit. Atasoy, N., İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5048

Cambridge Dictionary (2023).

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/plagiarism>

Chaddad, P. (2022). Ethics in research publications. Fabrication, Falsification, and Plagiarism in Science. Academic Integrity and Research Quality.

Comest. (2015). Ethical perspective on science, technology and society: A contribution to the post-2015 agenda. United Nations Educational, Science and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf000023452>

Ertekin, C., Berker, N., Tolun, A., Ülkü, D. (2002). Bilimsel araştırmada etik ve sorunları. 3.bölüm bilimsel araştırmalarda kusurlu davranışın tanımı ve nedenleri. S.35- Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları 1

European Commission (2013). Ethics for researchers: Facilitating Research excellence in FP7.

Flynn, L. R. & Goldsmith, R. E. (2013). Case studies for ethics in academic research in the social sciences. Chapter 1 Research misconduct. Sage publications.USA

Freitas, J., Esteves, D. & Neiva, H. (2021). A narrative on the fabrication of results in science. Current Science. 121 (2), 205-209

Gross, C. (2016). Scientific misconduct. *The Annual Review of Psycholog.* 693-707

Keskin, U. (2017). Bilimsel etik ihlallerinin kökenine ilişkin bir değerlendirme. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(4), 653-674.

Kruk, J. (2013). Good scientific practice and ethical principles in scientific research and higher education. Central European journal of sport sciences and medicine. 1(1), 25-29

Kuçuradi, İ.(2007). Etiğe yaklaşımlar, etik yaklaşımlar ve bir evrensel etik düşüncesi. II. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Bildiriler Kitabı. Ankara ODTÜ Felsefe Bölümü

Loui, M. (2016). Ethical Issues in Journal Publication. Journal of Engineering Education, 105. <https://doi.org/10.1002/jee.20149>.

Markham, A. N. (2011). Fabrication as ethical practice: Qualitative inquiry in ambiguous internet contexts. *Communication & Society.* 15 (3), 334-353
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369118X.2011.641993>

Memduhoğlu, H. B. (2007). Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği. Milli Eğitim Dergisi(173), 27-38

Srmlcic, V. S. (2013). Salami publication: Definition and examples. *Biochemia Medica*, 23(3). 1 37-41.

Silva, J., & Al-Khatib, A. (2018). Should Authors be Requested to Suggest Peer Reviewers?. *Science and Engineering Ethics*, 24, 275-285. <https://doi.org/10.1007/s11948-016-9842-6>.

Staksrud, E., Haugen, H. O, Harpviken, K. B. & Johnsen, R. (2022). Guidelines for research ethics in the social sciences and the humanities. The Norwegian National Research Ethics Committees

Stern, J. E. & Elliott, D. (1997). The ethics of scientific research: A guidebook for course development. Published by University Press of New England: Norway

Şimşek, A. (2018). Bilimsel araştırmalarda etik. İçinde Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Şimşek, A., (Edit.) 8.bölüm. ss.196-215. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

TÜBA (2002). Bilimsel araştırmada etik ve sorunlar. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi). (2008). Bilim etiği el kitabı. Edit. Ayşe Erzan.

TUBİTAK. (2018). TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği. 1-6. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/247_sayili_bk_islenmis_hali.pdf

Uluoğlu, C. (2020). Bir makalenin etik yönden değerlendirilmesi. TÜBİTAK ULAKBİM bilimsel yayıncılık seminerleri

Uzbay, T. (2006). Bilimsel araştırma etiği. *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*. 19-26

Weinbaum, C., Landree, E., Blumenthal, M. S., Piquado, T. & Gutierrez, C. I. (2019). Ethics in Scientific Research: an examination of ethical principles. RAND Corporation: USA www.rand.org

YÖK. (2014). Yükseköğretim etik davranış ilkeleri. Ankara. <http://gazi.edu.tr/posts/download?id=113883>

Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılımlarının Sosyal Becerileri Üzerine Etkisi

Şinasi ÖZSAYDI*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 11.11.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 29.12.2024
DOI: 10.54971/synergy.1583210

ÖZET

Bu çalışma, ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerine katılımlarının sosyal becerileri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Tekkurşun ve Cicioğlu (2023) tarafından geliştirilen beden eğitimi dersine katılım motivasyonu ölçeği ile Kocayörük-Yaya (2000) tarafından yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilen sosyal beceri ölçeği kullanılmıştır. Araştırma grubu 127 erkek ve 95 kadın olmak üzere toplam 222 öğrenciden oluşmaktadır. İlişkisel tarama yöntemi kullanılarak elde edilen verilerin analizinde Skewness- Kurtosis değeri incelenmiş ve Shapiro Wilks Testi yapılarak verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Verilerin yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin istatistiksel analizleri için SPSS 26.0 paket programı kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi için $p < 0,05$ değeri kullanılmıştır. Analizler sonucunda, erkek öğrencilerin beden eğitimi dersine katılma puan ortalamalarının, kadın öğrencilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sosyal beceri açısından ise kadın öğrencilerin ortalama puanı erkeklerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Beden eğitimi dersine katılım değişkeni değerleri ile sosyal beceri değerleri arasında orta düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak, ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi derslerine katılımlarının sosyal beceriler üzerinde olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, erkek öğrencilerin beden eğitimi dersine katılım oranlarının kadın öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu, kadın öğrencilerin ise sosyal beceri düzeylerinin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi ve Spor, Ergenlik Dönemi, Sosyal Beceri

* Dr., Osmaniye Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Osmaniye-Türkiye.

E-posta: sinasiozsaydi@hotmail.com, ORCID Id: 0000-0003-0291-8248

The Effect of Participation in Physical Education and Sports Lessons on Social Skills of Adolescent Students

ABSTRACT

This study aims to examine the effects of adolescents' participation in physical education and sports lessons on their social skills. The motivation scale for participation in physical education lessons developed by Tekkurşun and Cicioğlu (2023) and the social skills scale developed by Kocayörük-Yaya (2000) within the scope of his master's thesis were used as data collection tools in the study. The research group consisted of a total of 222 students, 127 male and 95 female. In the analysis of the data obtained by using relational screening method, Skewness- Kurtosis value was examined and it was determined that the data showed normal distribution by performing Shapiro Wilks Test. Multiple regression analysis was performed for the prediction of the data. SPSS 26.0 package programme was used for statistical analyses of the data. For significance level, $p < 0.05$ value was used. As a result of the analyses, it was determined that the mean scores of male students' participation in physical education class were higher than the mean scores of female students. In terms of social skills, the mean score of female students was higher than the mean score of male students. It was found that there was a moderate, positive and statistically significant relationship between the values of participation in physical education class and social skill values. As a result, it was observed that the participation of adolescents in physical education classes had a positive effect on social skills. In addition, it was concluded that the participation rates of male students in physical education classes were significantly higher than female students, and the social skill levels of female students were significantly higher than male students.

Keywords: Physical Education and Sport, Adolescence, Social Skills

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylerin hayata etkin bir biçimde uyum sağlamalarını hedefleyen sosyal bir olgu olarak tanımlanabilir (Diktaş Yerli, 2023). Eğitimin amacı, yaşamda önemli bir yer tutarak, en nihai hedefi ruhsal, zihinsel ve fiziksel açıdan sağlıklı, yaratıcı düşünebilen ve sorunlara etkin çözümler üretebilen bireyler yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda, eğitim öğretim süreci içerisinde beden eğitimi ve spor dersleri, bu hedefi gerçekleştirme sorumluluğunu üstlenmektedir (Çakmak Yıldızhan ve Çağlayan, 2019; Gökhan ve ark., 2022; Uslu ve Özlü, 2022).

Beden eğitimi, bireyin kişisel ve fiziksel gelişimini destekleyen, günlük yaşam ve iş süreçlerine hazırlanmalarını sağlayan, vatandaşlık duygusunu güçlendirmeyi hedefleyen düzenli faaliyetler bütünüdür (Erhan ve Tamer, 2009). Toplumların modernleşme ve gelişim sürecinde, sanatsal ve sportif unsurların rolü büyük önem taşımaktadır. Bu iki alan, bireyselliği geliştiren pek çok özelliğe sahiptir. Beden eğitimi dersleri, genel eğitimin önemli bir bileşeni olarak, öğrencilerin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak, onların sağlıklı, mutlu, iyi karakterli ve dengeli bireyler olarak toplum içinde yer almalarını amaçlamaktadır. Bu derslerde öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkların tamamı değerlendirilmelidir (Başoğlu, 1995).

Beden eğitimi ve spor dersi, bireylerin sosyal becerilerini geliştirmelerine ve genetik olarak sahip oldukları potansiyeli ortaya çıkarmalarına yardımcı olan bir disiplin olarak kabul edilmektedir. (Ceylan, 2008). Fiziksel etkinlikler, spor, jimnastik ve oyun gibi eğitimler, bireylere yönelik

sunulan aletli ve aletsiz egzersizleri içerir ve bu aktiviteler, bireylerin dayanıklılık ve çeviklik kazanmalarına yardımcı olmaktadır (Üşenmez, 2004). Beden eğitiminin, bireyin sosyal bir varlık haline gelmesinde oldukça önemli bir rol oynadığı ve kişinin kendisini keşfetmesine ve doğru yönde ilerlemesine katkı sağladığı belirtilmektedir (Yetim, 2005). Bu tanımlamalardan hareketle, beden eğitimi ve spor dersi yalnızca fiziksel aktiviteleri içeren bir kavram olmaktan öte, aynı zamanda sosyal etkileşimler, aktivitelerden zevk alma, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimi destekleyen tüm etkinlikleri kapsayan bir alan olarak da karşımıza çıkmaktadır (Güllü, 2007).

Sosyal beceri kavramı, sosyal çevrelerde olumlu sonuçlar elde edilmesini sağlayan, başkalarıyla iletişim kurma olanağı tanıyan ve sosyal açıdan kabul edilebilir işlemler olarak ifade edilmektedir. Bu özellikler, diğer insanların iletişimini kolaylaştırdığı için yaşamda önemli bir yer tutmaktadır (Avcioğlu, 2005; Avcıoğlu ve Kuter, 2007). Bireyin kendisini farklı ifade etmesi, karşısındaki kişinin bunu anlamasını sağlaması, aralıkları genişletip çözümlemesi ve ayrılıp kontrol etmesi günlük yaşamda büyük önem taşır. Böylelikle sosyal beceri kaybının olmaması, gelecekte ifade eksikliklerinden kaynaklanan başarısızlık ve çatışmaları azaltacağı belirtilmektedir (Villares ve ark., 2008).

Beden eğitimi ve spor dersleri, öğrencilerin sadece fiziksel sağlıklarını değil, aynı zamanda sosyal becerilerini de geliştiren önemli bir eğitim aracıdır. Bu dersler, öğrencilerin iletişim, empati, iş birliği, takım çalışması, liderlik, çatışma ile baş edebilme ve problem çözme gibi temel sosyal becerileri öğrenmelerine olanak tanır (Bailey, 2006; Howie ve Pate, 2012). Takım oyunları ve grup aktiviteleri, öğrencilerin birlikte çalışmayı, farklı kişiliklerle uyum içinde hareket etmeyi ve ortak hedeflere ulaşmayı öğretirken, aynı zamanda duygusal zekalarını da güçlendirir. Başarı ve başarısızlıkla başa çıkmak, duygusal dengeyi korumak, liderlik ve takipçilik gibi roller üstlenmek, öğrencilerin özgüvenlerini artırmakta ve toplumsal hayatta daha etkili bireyler olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, sporun rekabetçi doğası, öğrencilerin stresle başa çıkma yöntemlerini, çatışmaları yapıcı bir şekilde çözmelerini ve grup içindeki ilişkilerde dengeyi sağlamalarını öğretir. Beden eğitimi ve spor derslerinin sosyal beceriler üzerindeki bu güçlü etkisi, öğrencilerin sadece okul hayatlarında değil, ilerleyen yıllarda toplumsal yaşamda da başarılı ve uyumlu bireyler olmalarına katkıda bulunur (Smith ve ark., 2006; Eime ve ark., 2013).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, beden eğitimi ve spor dersinin sadece fiziksel gelişim için değil, aynı zamanda psikososyal gelişim için de önemli bir araç olduğunu göstermektedir (Morgan ve ark., 2013; Biddle ve Asare, 2011). Ergenlerin beden eğitimi derslerine katılımlarının, onları fiziksel olarak aktif tutmanın ötesinde, sosyal becerilerini geliştirme noktasında nasıl bir etkisi olduğu daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu bağlamda, beden eğitimi ve spor derslerine katılımın, ergenlerin sosyal becerileri üzerinde nasıl bir etki yarattığına dair yapılan araştırmalar, eğitim politikaları ve uygulamaları açısından önemli bir tartışma konusudur (Eime ve ark., 2013; Tomporowski ve ark., 2011). Bu derslerin, öğrencilerin empati, iş birliği, liderlik ve takım çalışması gibi sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olduğu bulgulanmıştır (Smith ve ark., 2006; Zarrett ve ark., 2009).

Araştırmanın ana amacı, ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerine katılımının sosyal becerileri üzerindeki bilimsel etkisini kapsamlı bir şekilde incelemektir. Bu araştırma, öğrencilerin özgüveni, iletişim yetenekleri, takım çalışması ve sosyal etkileşim

yeteneklerine fiziksel aktivite ve sporun potansiyel katkısını değerlendirmeye odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, beden eğitimi ve spor derslerinin ergenlerin sosyal gelişimine olan katkı düzeyi ve niteliği ayrıntılı olarak incelenecektir. Elde edilen bulgular, eğitim programlarının etkinliğini artırmaya yönelik stratejik öneriler sunarak, öğrencilerin sosyal gelişim süreçlerine destek olmayı amaçlamaktadır.

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerine düzenli olarak katılımlarının, onların sosyal becerilerini nasıl etkileyeceği bu araştırmanın sorusunu oluşturmaktadır. Bu araştırmanın problem durumu ise ergenlik döneminin bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişme alanlarında hız kazandıkları kritik bir dönem olduğudur ve bu sebeple sosyal becerilerin geliştirilmesi büyük bir önem taşımaktadır (Ceylan, 2008). Beden eğitimi ve spor derslerinin sosyal beceriler, özgüven, iletişim yetenekleri ve takım çalışması gibi alanlar üzerine etkili olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir (Howie ve Pate, 2012). Ancak, bu etkilerin ne kadar güçlü ve kapsamlı olduğu daha fazla bilimsel test gerektirmektedir. Araştırmanın problem cümlesi olarak, ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerine düzenli olarak katılımlarının, özgüven, takım çalışması ve iletişim becerileri gibi alanlardaki gelişimlerine herhangi bir açıdan önemli bir etkisi olup olmadığını belirlemektedir.

Araştırmanın hipotezleri:

1. Ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerine katılımları, sosyal becerilerini geliştirir mi?
2. Beden eğitimi ve spor dersleri, öğrencilerin iletişim ve sosyal etkileşim becerilerini iyileştirir mi?

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine katılımlarının sosyal becerileri üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, mevcut durumu ortaya koymayı hedefleyen betimsel tarama (ilişkisel tarama) modeli ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma yöntemleridir (Karasar, 2008).

Araştırma Grubu

Araştırma grubu Osmaniye İl'inin Kadirli ilçesinde ortaokul ve lise düzeyinde öğrenim gören, yaşları 14 ile 18 arasında değişen 127 erkek ve 95 kadından oluşan toplam 222 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubu rastsal örnekleme metoduyla seçilmiş ve katılımcılar, gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama aracı olarak anketler kullanılmıştır. Anketler, öğrencilere gönüllük esasına göre yüz yüze ve online şeklinde uygulanmıştır. İlk kısımda, öğrencilerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş ve anne-baba çalışma durumu) ile ilgili sorular bulunmaktadır. İkinci kısımda ise, Tekkurşun ve Cicioğlu (2023) tarafından geliştirilen beden eğitimi dersine katılım

motivasyonu (BEDKM) ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, içsel motivasyon (ilk dört madde), dışsal motivasyon (son beş madde) ve motivasyonsuzluk (son dört madde) olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipi ile düzenlenmiş olup, katılımcılardan görüşlerini "hiç katılmıyorum=1, tamamen katılıyorum=5" şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir. Ters maddeler, '5=1, 1=5, 2=4, 4=2' şeklinde kodlanmıştır. Güvenirlik analizlerinin ardından, içsel motivasyon faktörü için test-tekrar test değerinin 0.81, Cronbach Alpha katsayısının 0.89, Spearman Brown katsayısının 0.88 ve Guttman Split-Half katsayısının 0.89 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Kocayörük-Yaya (2000) tarafından yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilen 20 sorudan oluşan sosyal beceri ölçeği (SBÖ) kullanılmıştır. Bu ölçek, 4'lü likert tipinde tasarlanmış olup; katılımcılar, sorulara verdikleri cevaplara göre "hiç, bazen, genelde, tamamen" şeklinde yanıt vermişlerdir. Sosyal beceri ölçeğinin iç tutarlığı Cronbach Alpha yöntemi ile değerlendirilmiş ve hesaplanan değer 0.75 olarak bulunmuştur.

Araştırma Yayın Etiği

Bu çalışmanın etik kurallara uygunluğu Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi Etik Kurulu tarafından 16.07.2024 tarih ve 88 sayılı karar ile onaylanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin normallik dağılımları için Skewness- Kurtosis değeri incelenmiş ve Shapiro Wilks Testi yapılarak verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmada, bir bağımlı değişkenin birden fazla bağımsız değişkenle olan ilişkisini incelemek amacıyla verilerin yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin düzenlenmesi ve işlenmesi için Microsoft Excel 2021, istatistiksel analizleri için SPSS 26.0 paket programı kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi için $p < 0.05$ değeri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Yaş	Cinsiyet	N	Yüzde %
13	Erkek	8	72,7
	Kadın	3	27,3
	Total	11	100,0
14	Erkek	17	68,0
	Kadın	8	32,0
	Total	25	100,0
15	Erkek	19	76,0
	Kadın	6	24,0
	Total	25	100,0
16	Erkek	20	60,6
	Kadın	13	39,4
	Total	33	100,0
17	Erkek	32	64,0
	Kadın	18	36,0
	Total	50	100,0
18	Erkek	31	39,7

Kadın	47	60,3
Total	78	100,0

Tablo 1’ de ergenlik dönemindeki öğrencilerin yaş ve cinsiyet dağılımını göstermektedir. Her yaş grubunda erkek ve kadın öğrencilerin sayısı ve yüzdelik oranları yer almaktadır. 13 yaş grubunda öğrencilerin %72,7’si erkek, %27,3’ü kadındır ve toplamda 11 öğrenci bulunmaktadır. 14 yaş grubunda öğrencilerin %68’i erkek, %32’si kadındır ve toplamda 25 öğrenci bulunmaktadır. 15 yaş grubunda öğrencilerin %76’sı erkek, %24’ü kadındır ve toplamda 25 öğrenci bulunmaktadır. 16 yaş grubunda öğrencilerin %60,6’sı erkek, %39,4’ü kadındır ve toplamda 33 öğrenci bulunmaktadır. 17 yaş grubunda öğrencilerin %64’ü erkek, %36’sı kadındır ve toplamda 50 öğrenci bulunmaktadır. 18 yaş grubunda ise öğrencilerin %39,7’si erkek, %60,3’ü kadındır ve toplamda 78 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenci sayısı toplamda 222 olup, bunların 127’si erkek, 95’i kadındır.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılım ve Sosyal Beceri Ortalama Değerleri

Cinsiyet		N	X	Ss.
Erkek	Beden Eğitime Katılım	127	3.73	.773
	Sosyal Beceri	127	31.57	.604
Kadın	Beden Eğitime Katılım	95	3.62	.666
	Sosyal Beceri	95	34.83	.418

X: ortalama, Ss: Standart Sapma.

Tablo 2’ e göre erkek öğrencilerin beden eğitimine ve spor dersine ortalama katılma puanı (3.73 ± 0.773) kadın öğrencilerin beden eğitimine ve spor dersine katılım puan ortalamalarına ($3.62 \pm .666$) kıyasla daha yüksektir. Sosyal beceri açısından ise kadınların ortalama puanı (34.83 ± 0.418), erkeklerin (31.57 ± 0.604) puanından belirgin şekilde daha yüksektir.

Tablo 3. Erkeklerde Beden Eğitimi ve Spor Dersine Katılım Değişkeninin Sosyal Beceri ile Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	P	İkili	Kısmi
Sabit	2.143	.338		6.337	.000		
Beden eğitimine katılım	.506	.105	.395	4.806	.000	.395	.395

R: .395, R²=.156, F₍₁₋₁₂₅₎=23.099, p: .000

Tablo 3’e göre, beden eğitimine ve spor dersine derinlemesine katılım değişkeni ve sosyal beceri değerleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir [R: .395; R²=.156; F (1-125) =23,099; p: .000]. Regresyon katsayılarının anlamlılığının T-testi sonuçlarıyla ilgili olduğu, beden eğitiminin derinlemesine incelendiği sosyal becerilerin üzerinde anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir (t=4.806; p<0.05). Sosyal özelliklerdeki değişimin %15’ini

açıklamaktadır ($R^2=.156$). Beden eğitimi ve spor dersine derinliğine katılım değişkenindeki 1 birimlik artış, sosyal becerilerde 0.506 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 4. Kadınlarda Beden Eğitimi Dersine Katılım Değişkeninin Sosyal Beceri ile Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	P	İkili	Kısmi
Sabit	2.340	.564		4.146	.000		
Beden eğitimine katılım	.369	.161	.232	2.295	.024	.232	.232

R: .232; $R^2=.054$; $F_{(1-93)}=5.267$; p: .024

Tablo 4'e göre, beden eğitimi ve spor dersine derinlemesine katılım değişkeni ve sosyal beceri ölçeği sonuçları arasında orta düzeyde, olumlu ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir [R: .232; $R^2=.054$; $F_{(1-93)}=5,267$; s: 0,024]. Regresyon katsayılarının anlamlılığının T-testi sonuçlarıyla ilgili olduğu, beden eğitimi ve spor dersi derinlemesine incelendiği ve sosyal becerinin üzerindeki etkisinin önemli bir olduğu görülmektedir ($t=2.295$; $p<0.05$). Sosyal beceri üzerindeki değişimin %5'ini açıkladığı belirlenmiştir ($R^2=.054$). Beden eğitimi dersine katılım değişkenindeki 1 birimlik artış, sosyal becerilerde 0.369 ora oranında bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 5. Kadın ve Erkeklerde Beden Eğitimi Dersine Katılım Değişkeninin Sosyal Beceri ile Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	B	SH	β	T	P
Sosyal Beceri	2.763	.207		13.348	.000
İçsel Motivasyon	-0.057	.052	-0.091	-1.090	.277
Dışsal Motivasyon	0.237	.050	0.396	4.729	.000
Motivasyonsuzluk	-0.040	.025	-0.100	-1.585	.114

R: ,365; $R^2=.133$; $F_{(4-216)}= 11.165$; P: .000

Tablo 5'e göre, ergenlik dönemindeki katılımcıların beden eğitimi dersine katılım motivasyonu ölçeğinin alt boyutlarından olan içsel motivasyon ile sosyal beceri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. ($p>0.05$). Bu durum, içsel motivasyonun sosyal beceri düzeyini açıklamada regresyon modelinde belirgin bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan, beden eğitimi dersine katılım motivasyonu ölçeği alt boyutu dışsal motivasyonla sosyal beceri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir [R: .365; $R^2= .133$; $F= 11.165$; $p<0.05$] ve bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Bu sonuçlar, dışsal faktörlerin (ödülleri, teşvikler gibi) sosyal beceri düzeyini olumlu yönde etkilediğini ve regresyon modelinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Motivasyonsuzluk ile sosyal beceri arasındaki ilişki ise regresyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p>0.05$).

4. TARTIŞMA

Literatür incelendiğinde ergenlik dönemindeki öğrencilerin, beden eğitimi ve spor dersine katılımlarının sosyal becerilerine etkisinin olup olmadığı amacıyla yapılan çalışmalar incelendiğinde konu ile hem doğrudan hem de kısmen bağlantılı çalışmalara ulaşılmıştır. Araştırmada cinsiyet değişkenleri ile ölçek ve alt boyutları arasında anlamlı ilişki ve etkilerin olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonucumuz olan, erkek öğrencilerin beden eğitimi dersine katılma puan ortalamaları, kadın öğrencilerin beden eğitimi dersine katılma puan ortalamalarına kıyasla daha yüksek olmasını destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar, beden eğitimi ve spor dersine katılım konusunda erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha olumlu yaklaşımlarını göstermektedir (Pampana, 2023; Guerrero ve Puerta, 2023; Howie ve Pate, 2012; Eime ve ark., 2013). Bu durum, toplumsal cinsiyet normları ve beklentilerinden, erkek öğrencilerin fiziksel aktivitelere daha fazla teşvik edilmesinden, erkeklerin fiziksel aktivitelerde kendilerini daha yetkin hissetmelerinden ve biyolojik olarak daha yüksek kas kütlesi ve fiziksel dayanıklılığa sahip olmalarından kaynaklanabilir.

Araştırmamızda, sosyal beceri açısından kadınların ortalama puanı erkeklerin puanından belirgin şekilde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmış ve sosyal beceri düzeylerinin cinsiyet farklılıklarına göre incelendiği araştırma sonuçlarına göre, kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre sosyal beceri düzeyleri daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ve bu bulgu çalışmamızı destekler niteliktedir (Çelik, 2020; Akbaş ve ark., 2019; Çiriş, 2018; Ağkurt, 2018; Şenol ve Türkçapar, 2016; Öcal ve Kemer kaya, 2014; Duran ve ark., 2013; Modiri, 2013; Memiş ve Memiş, 2013; Balyan ve ark., 2012; Yıldırım ve Özcan, 2011; Avşar ve Kuter, 2007;). Kalafat ve Kıncal (2008), üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada, sosyal beceri düzeyinin cinsiyet faktörü üzerinde etkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Makar (2016) spor eğitimi gören öğrenciler üzerine yaptığı araştırmasında, cinsiyet değişkenine göre kadın katılımcıların erkeklere göre daha fazla sosyal beceriye sahip olduklarını ve ayrıca genel sosyal beceri seviyelerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, kadınların genellikle daha uyumlu ve duyarlı yetiştirilmeleri, duygusal yapıları ve arkadaşlık ilişkilerine verdikleri önemle açıklanabilir.

Kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere göre fiziksel yetersizlik hissi ve spor derslerinde başarısız olduklarını düşünmeleri, erkeklerin ise fiziksel aktivitelere daha hevesli olmaları, erkek öğrencilerin beden eğitimi ve spora yönelik tutumlarının daha olumlu olmasına neden olmaktadır (Çiy ve ark., 2023; Yaşın ve Tan, 2023). Kadınların, erkeklere kıyasla daha uyumlu ve duyarlı yetiştirilmeleri, duygusal yapıları ve arkadaşlık ilişkilerine önem vermeleri, onların sosyal beceri düzeylerinin yüksek olmasına katkı sağlamaktadır (Rose ve Rudolph, 2006; McDowell ve ark., 2000; Christov-Moore ve ark., 2014). Ayrıca, kültürel ve toplumsal yapıdan dolayı kadın öğrencilerin daha uyumlu ve sosyal olmaları, erkek öğrencilerin ise daha fevri ve agresif davranışlar sergilemeleri, ortaokulda öğrenim görmekte olan öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin kadın öğrenciler lehine olması beklenen bir durum olarak ifade edilmektedir (Uruç, 2023).

Çalışmamızda, sosyal beceri düzeyi yüksek olan öğrencilerin motivasyonlarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır ve bu bulgu, doğrudan ve kısmen desteklenen diğer araştırmalarla

tutarlıdır. Kılıç (2019), ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerle yaptığı çalışmada, beden eğitimi dersine katılımın öğrencilerin sosyal becerilerini ve motivasyonlarını artırdığını belirtmiştir. Özbey ve Dağlıoğlu (2017), okul öncesi dönemdeki çocuklarda içsel motivasyonun devam ettirilmesi ve geliştirilmesinin çocuk davranışları üzerinde önemli etkileri olduğunu ileri sürmektedir. Özbey (2018a), beden eğitimi dersine katılan çocukların motivasyonları ile sosyal beceri alt boyutu olan öz düzenleme arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu tespit etmiştir. Jambunathan ve ark., (1999) ve Huang ve Ling Lay (2017) yaptıkları çalışmada, çocukların motivasyon seviyeleri ile sosyal becerileri arasında olumlu açıdan ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum akranlar arasındaki zihinsel, sosyal ve duygusal açıdan gelişimin kritik bir parçası olarak görülmekte ve bireylerin davranışsal düzenlemelerinde güçlü bir psikolojik etken olduğunu ifade etmektedir.

Araştırmamızda, beden eğitimi dersine katılım değişkeni değerleri ile sosyal beceri değerleri arasında orta düzeyde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu bulguyu destekleyen çalışmalar mevcuttur. Balyan ve ark., (2012) İlköğretim 2. Kademe ve Ortaöğretim öğrencilerine yönelik çalışmada beden eğitimi dersine katımların sosyal beceriyi geliştirdiğini tespit etmiştir. Aljadef-Abergel ve Ayvazo (2020) ve Xu (2022) beden eğitimi ve spor dersi ve sosyal beceri üzerine yaptıkları çalışmada beden eğitimi ve spor derslerindeki katılımın öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Çağrı ve Kuru (2021) sosyal beceri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerine katılımının sosyal becerileri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar araştırma sonucumuzu destekler niteliktedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ergenlik dönemindeki öğrencilerin beden eğitimi derslerine katılmalarının sosyal beceriler üzerindeki etkisinin olumlu olduğu ve ayrıca, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre beden eğitimi dersine katılmalarının fazla olduğu ve kadın öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erkek öğrencilerin beden eğitimi derslerine daha fazla katılmaları, bu aktivitelerden daha fazla keyif almalarına ve düzenli katılmalarını sürdürmelerine neden olabilir. Bu durum, erkeklerin spor ve fiziksel aktivitelere karşı daha yüksek ilgi ve bağlılık gösterdiklerini işaret etmektedir. Kadınların sosyal beceri düzeylerinin erkeklere göre genellikle daha yüksek olduğu bulgusu, toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim ve sosyal etkileşim biçimleri gibi faktörlere dayanmaktadır. Kadınlar genellikle duygusal zeka, iletişim becerileri, empati ve sosyal ilişkilerde daha yüksek yeterlilik gösterme eğilimindedirler.

Öğrencilerin beden eğitimi derslerine ödül veya teşvik gibi dış faktörler sebebiyle katılmalarının, sosyal beceri gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğu ve bu durum, öğrencilerin spora ve beden eğitimi aktivitelerine katılmalarını artırarak, sosyal becerilerini güçlendirdiği düşünülmektedir. Özellikle, öğrencilere sağlanan ödüller, olumlu geri bildirimler ve teşviklerin, katılım ve performans üzerinde motivasyonu artırıcı etkileri olduğu varsayılmaktadır. Genel olarak, beden eğitimi derslerinin içeriği zenginleştirilebilir ve öğrencilerin motivasyonlarını yüksek tutmak için içsel motivasyonun yanı sıra bu tür teşvikler de dikkate alınmalıdır. Cinsiyet farklılıkları göz

önünde bulundurulur, her cinsiyete uygun motivasyon stratejilerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda eğitim yaklaşımlarının şekillendirilmesi önemlidir.

Okullardaki beden eğitimi derslerinin ve spor faaliyetlerinin etkin planlanıp uygulanması önemli olduğu düşünülmekte olup ayrıca, bireylerin spor faaliyetleri ve sosyal beceri düzeylerinin artmasına katkı sağlayacağı söylenebilir. Sosyal becerisi düşük öğrencilerin sosyal ve sportif faaliyetlere yönlendirilmesi ve ailelerin çocuklarını sportif faaliyetlere teşvik etmesi önemlidir. Beden eğitimi ve spor derslerinin sosyal beceri gelişimi üzerindeki uzun vadeli etkilerini farklı cinsiyet, yaş grubu ve sosyo-ekonomik arka planlardan gelen geniş ve çeşitli örneklem grupları üzerinde derinlemesine incelemeler yapılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

6. KAYNAKÇA

- Ağkurt, E. (2018). Üniversite öğrencilerinde spora katılımın sosyalleşmeye etkisi. Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Akbaş, M., Eyuboğlu, E., Çelebi, M., & Dalkıran, O. (2019). Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin spor yapma değişkenlerine göre sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5(2), 175-187.
- Aljadef-Abergel, E., & Ayvazo, S. (2020). Teaching social skills in physical education: A self-management package intervention. *Education and Treatment of Children*, 43(2), 153-170. <https://doi.org/10.1007/s43494-020-00012-4>
- Avcıoğlu, H. (2005). Etkinliklerle sosyal beceri öğretimi. (2. baskı). Kök Yayıncılık.
- Avşar, Z. ve Öztürk Kuter, F. (2007). Beden eğitimi ve spor bölümü öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi (Uludağ Üniversitesi Örneği). *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2), 197-206.
- Bailey, R. (2006). Physical education and sport in schools: A review of benefits and outcomes. *Journal of School Health*, 76(8), 397-401. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2006.00132.x>
- Balyan, M., Yerlikaya, B. K., & Kiremitçi, O. (2012). Farklı sportif etkinliklerin ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutum, sosyal beceri ve öz-yeterlik düzeylerine etkileri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14(2), 196-201.
- Başıoğlu, B. (1995). Ankara ili devlet liselerinde görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin mesleki sorunları üzerine bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Biddle, S. J. H., & Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: A review of reviews. *British Journal of Sports Medicine*, 45(11), 886-895. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2011-090185>

- Ceylan, R. (2008). İlköğretimde beden eğitimi dersinin, takiben yapılan diğer derslerde öğrencilerin başarıları üzerindeki etkisinin araştırılması: Kütahya ili örneği. Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek lisans tezi.
- Christov-Moore, L., Simpson, E. A., Coudé, G., Grigaityte, K., Iacoboni, M., & Ferrari, P. F. (2014). Empathy: Gender effects in brain and behavior. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 46(4), 604-627. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2014.09.001>
- Çakmak Yıldızhan, Y. ve Çağlayan, G. N. (2019). Öğrencilerin beden eğitimi dersine yönelik tutumları ile sosyal zeka düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 24(4), 227-240.
- Çelik, F. (2020). Türkiye olimpiik hazırlık merkezi, sporcu eğitim merkezi ve bireysel lisanslı faal sporcuların sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi. Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek lisans tezi.
- Çiriş, V. (2018). 11. ve 12. sınıf öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin liderlik özelliklerine etkisinin spor yapma durumu açısından incelenmesi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora tezi.
- Çiy, D., Selvi, H., & Ada, E. N. (2023). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik sınav kaygıları ile durumsal güdülenme düzeyleri. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 7(2), 59-71. <https://doi.org/10.32706/tusbid.1234083>
- Diktaş Yerli, G. (2023). Eğitim Sosyolojisi Perspektifinde Eğitimin İşlevi ve Sosyal Değişme Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 51-83. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1401984>
- Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J., & Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: Informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10(1), 98. <https://doi.org/10.1186/1479-5868-10-98>
- Erhan, S. E., & Tamer, K. (2009). Doğu Anadolu Bölgesi ilköğretim ve ortaöğretim okullarında beden eğitimi dersi için gereken tesis araç-gereç durumları ile öğrencilerin beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(3), 57-66.
- Gökhan, İ., Culha, A. ve Timur, Ö. (2022). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları ile okula yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Journal of Global Sport and Education Research*. 5(2), 98-108.
- Guerrero, M. A., & Guerrero Puerta, L. (2023). Advancing gender equality in schools through inclusive physical education and teaching training: A systematic review. *Societies*, 13(3), 64. <https://doi.org/10.3390/soc13030064>
- Güllü, M. (2007). Ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimi dersine ilişkin tutumlarının araştırılması. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Doktora tezi. Ankara.

- Howie, E. K., & Pate, R. R. (2012). Physical activity and academic achievement in children: A historical perspective. *Journal of Sport and Health Science*, 1(3), 160-169. <https://doi.org/10.1016/j.jshs.2012.09.003>
- Huang, S. Y., & LingLay, K. (2017). Mastery motivation in infancy and early childhood: The consistency and variation of its stability and predictability of general competence. *Hungarian Educational Research Journal*, 7(2), 15-31.
- Jambunathan, S., Burts, D. C., & Pierce, S. H. (1999). Developmentally appropriate practices as predictors of self-competence among preschoolers. *Journal of Research in Childhood Education*, 13(2), 167-174.
- Kalafat, T., & Kıncal, R. Y. (2008). Üniversite öğrencilerinin beden memnuniyeti düzeyleri ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23.
- Karasar N, 2008. Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara, Nobel Yayınları.
- Kılıç, D. (2019). Ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları ile sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bartın: Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kocayörük-Yaya A. (2000). İlköğretim öğrencilerinin sosyal becerilerini geliştirmede dramının etkisi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Makar, E. (2016). Spor eğitimi gören öğrencilerin sosyal beceri, fiziksel benlik algısı ve fiziksel aktivite düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Bartın Üniversitesi, Yüksek lisans tezi.
- McDowell, D. J., O'Neil, R., & Parke, R. D. (2000). Display rule application in a disappointing situation and children's emotional reactivity: Relations with social competence. *Merrill-Palmer Quarterly*, 46(2), 306-324.
- Memiş, A. & Memiş, U.A. (2013). Cinsiyet, başarı ve sosyal beceri. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 1(3), 56-125.
- Modiri, I. G. (2013). Güzel sanatlar öğretmeni adaylarının sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 80-119.
- Morgan, P. J., Barnett, L. M., Cliff, D. P., Okely, A. D., Scott, H. A., Cohen, K. E., & Lubans, D. R. (2013). Fundamental movement skill interventions in youth: a systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, 132(5), e1361-e1383. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-1167>
- Öcal, A. & Kemer kaya, G. (2014). Yetiştirme yurtlarında kalan 6-8. sınıf öğrencilerinin sosyalleşme becerilerinin incelenmesi. *K.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 56-110.
- Özbey, S. (2018a). Okul öncesi dönem çocuklarında motivasyon ve öz düzenleme becerileri üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(65), 26-47.
- Özbey, S., & Dağlıoğlu, E. (2017). Adaptation study of the motivation scale for preschool children (DMQ18). *International Journal of Academic Research*, 4(2), 1-14.

- Pampana, G. (2023). Gender differences in participation and performance in physical education classes. *International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR)*, 10(3). E-ISSN 2348-1269, P-ISSN 2349-5138.
- Rose, A. J., & Rudolph, K. D. (2006). A review of sex differences in peer relationship processes: Potential trade-offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin*, 132(1), 98-131. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.1.98>
- Smith, A. L., Ullrich-French, S., Walker, E. II, & Hurley, K. S. (2006). Peer relationship profiles and motivation in youth sport. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 28(3), 362-382. <https://doi.org/10.1123/jsep.28.3.362>
- Şenol, E., & Türkçapar, Ü. (2016). Öğretmen adaylarının sosyal beceri düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 65-123.
- Tekkurşun DG., Cicioğlu Cİ. (2023). Beden eğitimi dersine katılım motivasyonu ölçeği'nin (BEDKMÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *BAUN Health Sci J*, 12(1), 134-141.
- Tomporowski, P. D., Lambourne, K., & Okumura, M. S. (2011). Physical activity interventions and children's mental function: An introduction and overview. *Preventive Medicine*, 52, S3-S9. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2011.01.028>
- Uruç, R. D. (2023). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutumları ile sosyal beceri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Şanlıurfa ili örneği. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Kütahya.
- Uslu, E. ve Özlü, K. (2022). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumları ile beden eğitimi dersindeki mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 287-306.
- Üşenmez, S. (2004). Hava Harp Okulunda görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin ders içi liderlik davranışlarının öğrenci gözüyle değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Ankara.
- Villares, E., Brigman, G., & Peluso, P. (2008). Ready to learn: An evidence-based individual psychology linked curriculum for prekindergarten through first grade. *Journal of Individual Psychology*, 64(4), 386-402.
- Xu, Y. (2022). The impact of physical education and sport on educational outcomes and e-learning based on IoT. *Journal of Physical Education and Sport*, 10(2), 111-1108. <https://doi.org/10.1155/2022/1111108>
- Yaşın, İ., & Tan, M. (2023). Öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerinde yaşadıkları sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 54-67.
- Yetim, A. (2005). *Sosyoloji ve spor*. Morpa Kültür Yayınları.
- Yıldırım, S., & Özcan, G. (2011). Lisanslı olarak takım sporu ve bireysel spor yapan ile spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 111-135.

Zarrett, N., Fay, K., Li, Y., Carrano, J., Phelps, E., & Lerner, R. M. (2009). More than child's play: Variable- and pattern-centered approaches for examining effects of sports participation on youth development. *Developmental Psychology*, 45(2), 368-382. <https://doi.org/10.1037/a0014577>

EK: Etik Kurul Onay Belgesi

T.C
Selçuk Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi
Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Kararı

Karar Sayısı : 33

Yürütücü : Prof.Dr. Alpaslan GÖRÜCÜ
Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
Yrd. Yürütücü : Dr.Şinasi ÖZSAYDI, Halil GÜNGÖR

“Ergenlik Çağındaki Öğrencilerin Beden Eğitimi Ve Spor Dersine Katılımlarının Sosyal Becerileri Üzerine Etkisi” isimli araştırma projesi öneriniz incelenmiş ve Fakültemiz Girişimsel Olmayan Etik Kurul yönergesine uygunluğuna oy birliği/ oy çokluğu ile karar verilmiştir. 16.07.2024

Prof.Dr. Nurtekin ERKEMEN
Başkan

Doç.Dr. Mehmet ALTIN
Üye

Prof.Dr. Murat ERDOĞDU
Üye

Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet PENSE
Üye

Doç. Dr. Erdal TAŞGIN
(Raportör)

1. Etik Kurul Kararları Spor Bilimleri Fakültesi “Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul Yönergesine göre verilmektedir.
2. Etik Kurul Kararları danışma niteliğindedir. Üyeler projeler hakkında verdikleri kararlardan dolayı idari ve cezai sorumluluk taşımaz.
3. Projenin yürütülmesi sırasında oluşacak olumsuzluklarda proje yürütücüleri sorumludur.
4. Etik Kurul Raporu verilen projelerde daha sonra proje ile ilgili bir değişiklik (araştırmacı, yöntem vb.) olması durumunda Etik Kuruldan yeniden onay alınması gerekmektedir. Aksi takdirde önceden alınmış olan rapor geçerliliğini yitirecektir.

S.Ü. SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ TEL: (0.332) 241 00 41 FAX: (0.332) 241 16 08 KAMPÜS / KONYA

Kitap İncelemesi**Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri**

David Sobel

(Çev. İlknur Urkun Kelso)

Yeni İnsan Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2019, 80 Sayfa.

ISBN: 978-605-5895-38-9

Nagihan EVCİ***Makale Bilgisi**

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi
Makalenin Geliş Tarihi: 14.12.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 29.12.2024
DOI: 10.54971/synergy.1601433

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0International
(CC BY-NC 4.0)

GİRİŞ

İnsanoğlunun varlığını devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu ortamı çevre olarak niteleyebiliriz. Çünkü çevre genel bir kavramdır ve tüm canlıları kapsamı da olağan karşılanmalıdır. Dolayısıyla çevre, canlıların yaşamları süresince birbirleriyle ilişki içerisinde oldukları, birbirlerini etkileyip birbirlerinden etkilendikleri doğal ortamlar olarak tanımlanmıştır (Atasoy, 2006). Bu ortamların; kentleşme, hızlı nüfus artışı, sanayi ve teknolojik gelişmeler sebebiyle son yıllarda olumsuz değişimler göstermesi, ortamlarda yaşayan canlıları etkileyecek aynı zamanda hava ve toprak kirliliği, küresel ısınma, kimyasal ve nükleer kirlilikler, asit yağmurları gibi çevre sorunlarına da yol açacaktır (Akıllı ve Genç, 2015). Çevre sorunları, canlıların doğal yapısına ve yaşadıkları ortama zarar vereceği için bu sorunlara yönelik önlem almak çevre eğitiminin önemini gündeme getirecektir.

Çevre eğitiminin başlangıcı olarak, doğal çevrenin bozulmasını ve bu sayede ortaya çıkan önlem alma süreci gösterilebilir. Bu kapsamda çevre eğitimi, çevre sorunlarına duyarlı bireylerin yetiştirilmesini amaçlayan davranışsal bir süreç olarak ifade edebiliriz. Çevre eğitimi ile planlanan, hem bireylerin çevresiyle bütünleşip, müdahaleler sonucu ortaya çıkan olumsuzlukları fark etmelerini sağlamak hem de tutum ve değerler ölçüsünde bireylerden beklenen davranışları

* Doktora öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sivas-Türkiye. E-posta: evcinagihan@gmail.com, ORCID Id: 0000-0002-1001-3126

onlara kazandırmak (Özdemir, 2016) yani çevre okuryazarı bireyler yetiştirmektir (Roth, 1992; Erdoğan ve Ok, 2011). Çevreye yönelik bilincin kazandırılması aşamasında da çevre okuryazarlığının önemi dikkatleri üzerinde toplayacaktır.

Çevre okuryazarlığı terimi, ilk kez 1968 yılında Charles Roth tarafından ileri sürülmüştür. Bu terim, bireylerin çevrelerine yönelik davranışlarını olumlu anlamda geliştirirken, diğer bireyler ve çevreleriyle olan ilişkilerini ise sürdürülebilir bir mekânda kısa ve uzun zamanlı davranışlar halinde gerçekleştirmelerini sağlayacak, aynı zamanda bireylere kazandırılan anlayış, bilgi, beceri ve tutumların da tamamını kapsayacaktır (Roth, 2002). Buradan yola çıkarak çevre okuryazarlığının bireyler açısından öneminin vurgulandığı ve bu anlamda çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesindeki gerekliliğin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesindeki temel unsurlardan birinin, almış oldukları çevre konulu dersler olduğu söylenebilir. Bireylerin küçük yaşlardan itibaren çevreye yönelik dersler almaları, çevreye olan farkındalıklarını arttıracak, onların çevreye yönelik olumlu davranışlar geliştirmelerini sağlayacak ve böylelikle çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesinin de kapıları aralanacaktır. Bu aşamada öğrencilere uygulanan ders programları bir hayli önem taşımaktadır.

Eğitim sistemimizde, çevre eğitimine ilişkin doğrudan bir ders olmaksızın Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ile Fen ve Teknoloji derslerinde çevre konularına yer verildiği görülmektedir. Konular müfredatta verilirken, öğretim ilke ve yöntemlerine ait iki temel nokta olan çocuğa görelilik ve yakından uzağa ilkelerine dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Çünkü Türk eğitim sisteminde önce olumsuz örneklere yer verilip ardından nasıl önlem alınacağı, durumun nasıl iyileştirileceğine dikkat çekilmektedir. Konuların zamanından önce öğrencilere sunuluyor olması, yanlış sıralama ile verilmesi doğru bir uygulama olmayacaktır (Kocalar, 2015). Hâl böyle olunca çocuklara doğadaki yıkım ve tahribatın anlatılması kaygı uyandırıcı bir durum olacak ve çocukları doğadan uzaklaştıracaktır. Bu durum karşısında çocuklar ekofobi duygusu ile tanışmak zorunda kalacaklardır.

Ekofobi, doğal yaşama karşı hissedilen korku olarak tanımlanmaktadır (Estok, 2021). Bu kavram, doğa sevgisinin ve doğa ile iletişim halinde olmanın yerini almaya başlamıştır. Meydana gelen doğa olaylarının insanları korkuya düşürüp, olumsuz düşünceleri akıllara getireceği gibi birtakım sonuçlar belirecektir (Kocalar, 2015). Buradan hareketle doğayı seven, doğaya sahip çıkan çocuklar yerine, doğadan kaçan, doğayı yıkan bir nesil yetiştirmiş olacağız. Dolayısıyla ekofobi kavramını tanımalı ve bu duygu oluşmadan gerekli önlemleri alabilmeliyiz.

Bu kapsamda ekofobi kavramını ele alan çalışmaları ortaya çıkarmak adına literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda, son birkaç yıla kadar “ekofobi” kavramını merkeze alan çalışmaların ulusal literatürde yer almadığı tespit edilmiştir. Fakat son yıllarda ise hem çeviri hem de telif eserler türünde örneklerin verildiği ortaya çıkarılmıştır. Çeviri eser türüne, Simon C. Estok’un Sibel Dinçel (2021) tarafından çevirisi yapılan Ekofobi Hipotezi isimli kitabı örnek oluştururken, telif eser türüne ise Türkan Topçu’nun (2022) Faruk Duman’ın Orman Tasvirlerinde Ekofobinin İzleri isimli makalesi ile Ali Osman Kocalar’ın (2015) Ekoloji Eğitiminde Yeni Sorun: Ekofobi adlı çalışmasının örnek oluşturduğu belirlenmiştir. Bu eserler dışında herhangi bir esere rastlanmamıştır. İşte bu aşamada nitelikli bir rehber olarak görülebilecek olan bu eserin incelenmesi gereklilik arz edecektir.

EKOFOBİYİ AŞMAK: DOĞA EĞİTİMİNDE KALBİN YERİ

David Sobel tarafından yazılan “Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri” isimli eser, İlnur Urkun Kelso tarafından Nisan 2014’te Türkçe’ye çevirisi yapılarak yayınlanmıştır. Ekofobi üzerine

Türkçe’de ilk yayın olan bu eserin, Kasım 2019’da aynı yayınevinden 2. Baskısı yapılmıştır. Kitabın bölümleri incelendiğinde, Giriş öncesinde Doğa Okur-Yazarlığı Dizisi ve Sunuş başlıklarına yer verilmiştir. Giriş bölümünün hemen arkasından ise; 1) Çare Arayışı, 2) Önemli Olan Şey, 3) Doğru Yer ve Doğru Zaman: Gelişim Aşamalarına Uygunluk, 4) Empati: Hayvan Dostlar Edinmek, 5) Kuş Olmak, 6) Kaplan Kaplan Işıl Işıl Yanan, 7) İçimizdeki Amazon, 8) Keşif: Peyzajı Öğretmek, 9) Su Havzası Bilgeliği, 10) Dere Bakımı, 11) Dere Takip Etmece, 12) Toplumsal Eylem: Mahalleyi Kurtarmak, 13) ÇDÇ: Çevreye Duyarlı Çocuklar, 14) Kaleler, 15) Benlikle ve Toplumla Bağ Kurmak, 16) Zaman Vermek: Doğa ile İlişkiye İzin Vermek başlıkları olmak üzere 16 bölüm başlığı eserdeki yerini almıştır. Son olarak, kitabın hazırlanması sırasında yayınlanan kaynaklara ilişkin bir kaynakça bölümü hazırlanarak eser sonlandırılmıştır. Kitap içeriğini oluşturan bu başlıkların ekofobi kavramının anlaşılmasında ve ekofobiyi aşmak için gerekli kriterlerin çocuklara kazandırılmasında etkili olacağı düşünüldüğü için eserin her kesimden okuyucuya yardımcı olacağını belirtmek yerinde olacaktır.

Kitabın bölümlerine yönelik inceleme yapıldığında; giriş bölümünde bu esere neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı verilmiş, diğer 16 bölümde ise çevre eğitime yönelik yapılan yanlış uygulamalardan, ekofobinin ortaya çıkışından, ekofobiyi ortadan kaldırmak adına yapılan çalışma ve proje örneklerinden söz edilmiştir. Ayrıca bu çalışmaların çocuklara olan etkilerine de yer verilerek eser tamamlanmıştır.

Doğa Okur-Yazarlığı Dizisi başlığı altında; telif hakkının alındığı Orion Cemiyeti ve çalışmaları üzerine bilgilere yer verilmiştir. Bu cemiyetin çevreci düşünürler tarafından ele alınan yazıları kullanılarak sunmayı amaçladıkları fikirlerine değinilmiş, böylelikle bu eserin hazırlandığı dile getirilmiştir.

Sunuş başlığında ise, ekofobi kavramının ortaya çıkışı ve çocuklarda ekofobi duygusunun oluşmamasına yönelik gerekenler ele alınarak eserin amacından bahsedilmiştir. Böylelikle eserin ebeveynler ve öğretmenler gibi farklı kesimlere de fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.

Giriş başlığında, neden böyle bir esere ihtiyaç duyulduğunun cevabı verilmiştir. Ebeveynler, öğretmenler ve bireyler için bu eserin önemi örneklerle izah edilerek giriş sonlandırılmış, bölüm başlıklarına geçiş sağlanmıştır.

1. Bölüm: Çare Arayışı; çocukların çevreye karşı bilinçli bireyler olarak eğitilme isteğinin son derece doğal olduğundan ve bu eğitim sayesinde çocukların çevreye yönelik farkındalık kazanacaklarından söz edilmektedir. Çocukların dünya sorunları karşısında bilinçli ve sorumlu tavırlara sahip yetişmeleri amaçlanırken, uygulanan ders programlarının tam tersi bir etki yaparak çocukları doğal yaşamdan uzaklaştırabileceği korkusunun da ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bu vurguyu desteklemek amacıyla Louv (1990) tarafından yapılan bir çalışmanın bulgularından faydalanılmış ayrıca çevre eğitime ilişkin hazırlanan programların gelişimsel uygunluk açısından örneklerine de yer verilmiştir. Son olarak, ekofobinin önlenmesi noktasında görüş bildirilerek bölüm sonlandırılmıştır.

2. Bölüm: Önemli Olan Şey; yazar bir yüksek lisans öğrencisinin yapmış olduğu araştırmanın sürecine ve bulgularına değinmiştir. Bu bulgular ile yüksek derecede benzerlik gösteren bir çalışmadan da bahsedilmiştir. İncelenen çalışmalarda, çocuklara uygulanan çevre eğitimi ders programlarının çocukları fazlasıyla etkilediği, programlarda ele alınan konuların öğrencileri olumsuz hislere ittiği belirtilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da müfredatın yanlış tasarlanması gösterilmiştir. Çocukların çevre sorunlarına karşı önlem almaları yerine doğayı sevmeleri gerektiğinin önemli olduğu belirtilerek bölüm sonlandırılmıştır.

3. Bölüm: Doğru Yer ve Doğru Zaman: Gelişim Aşamalarına Uygunluk; çocukların doğa ile bağ kurdukları üç önemli evreden bahsedilmiştir. Kısaca bu evreler; 4-7 yaş erken çocukluk evresi, 8-11 yaş arası orta yaşlar ve 12-15 yaş arası erken ergenlik evreleridir. Yazarın son on yılda çizdirmiş olduğu haritaların her evrede farklı sonuçlar verdiği ve çocukların etkileşim içerisinde oldukları mekânları haritalarına yansıttıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu evreler çevre eğitimi açısından değerlendirildiğinde; erken çocukluk evresinde empati, orta çocukluk evresinde keşif, son evre olan erken ergenlik evresinde ise eylem noktalarına dikkat çekilmesi gerekli bulunmuştur.

4. Bölüm: Empati: Hayvan Dostlar Edinmek; bir önceki bölümde bahsedilen evrelerden ilki ele alınmış, çocukların empati kurabilmeleri için hayvanlarla iletişim kurma ve onları hayal ederek taklitler yapma gibi etkinlikler içerisinde yer almalarının doğru sonuçlar vereceğinden bahsedilmiştir. Etkinliklere ise sonraki bölümlerde yer verilmiştir.

5. Bölüm: Kuş Olmak; kızına almış olduğu bir kuş ile kızının bağ kurma sürecinden etkilenmiş ve böylelikle çocuklara birtakım etkinlikler yaptırmıştır. Çocuklarda gelişimsel seviyeler dikkate alınarak hazırlanmış etkinliklerle çocukların kuşları taklit ederek empati yapmaları, daha sonra da kuşlarla ilgili kavramsal bilgilere ulaşmaları sağlanmıştır.

6. Bölüm: Kaplan Kaplan Işıl Işıl Yanan; süresi bir hafta olan ve çevre eğitimine yönelik hazırlanan bir programa katılan kızının, yaşadığı süreci değerlendirmiştir. Program sonunda kızında yaşanan değişimlere dikkat çekmiştir. Küçük kızın önceleri tavşan gibi daha sevimli hayvanlarla bağ kurarken, artık kaplan gibi daha vahşi hayvanlarla da bağ kurmaya başladığını görmüş bu durumu orta çocukluk evresi ile bağdaştırmıştır. Bu olaydan yola çıkarak çevre eğitiminin, çocukların gelişim aşamaları gözetilerek verilmesi gerekliliği belirtilmiştir.

7. Bölüm: İçimizdeki Amazon; hayvanlarla empati kurmanın ergenlik döneminde de devam etmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu durumu desteklemek amacıyla da Brenda Peterson'un (1993) Orion Dergisi'nde yayınlamış olduğu ergenlere yönelik çalışmasında çevre çalışmalarına yönelik süreçler ele alınmıştır. Çalışmada gençlerle bir drama etkinliği gerçekleştirilmiş ve gençlerin hayvanlarla empati kurmaları sağlanmış, son olarak empati kurmanın faydalarına değinilerek bölüm bitirilmiştir.

8. Bölüm: Keşif: Peyzajı Öğretmek; orta çocukluk evresi olan 7-11 yaş arasındaki çocukların doğa ile bağ kurabilmesi için ilk olarak yakın çevrelerini keşfetmeleri gerektiğinden söz edilmiştir. Bu aşamada çevrecilerin anıları paylaşarak keşfin önemi yansıtılmıştır. Bu yaşlara uygun ders programlarının da keşfetmeye uygun niteliklerde düzenlenmesinin altı çizilmiştir.

9. Bölüm: Su Havzası Bilgeliği; su döngüsü kavramının ders programlarında kısa zamanda ve ezberle verilmesinin yanlış bir uygulama olduğundan bu kapsamda da öğrencilerin konuyu tam olarak kavrayamadıklarından bahsedilmiştir. Su döngüsü konusunu ele alan ve konunun aydınlatılmasında örnek teşkil eden bir fen bilimleri programına da bölüm içerisinde yer verilmiştir.

10. Bölüm: Dere Bakımı; yazar kızları ile birlikte evine yakın bir dere kenarında etkinlikler gerçekleştirmiş ve bu etkinliklerle de çocuklarının dereler hakkında bilgi sahibi olmalarını planlamıştır. Çocuklarının derelere ilişkin bilgi sahibi olmalarındaki en büyük etmenin etkinlik esnasındaki deneyimleri olduğu vurgusunu yaparak bölümü sonlandırmıştır.

11. Bölüm: Dere Takip Etmece; ilkokul çocuklarına su döngüsünü anlatabilmek için çocukların akarsu ve dereler üzerinde uygulamalar yapmalarının doğru olduğu belirtilmiştir. Bu noktada öğrencilerle projeler hazırlanmış, sınıf bülteni için yazılar yazılmıştır. Öğrenciler üzerinde derelere ilişkin kişisel deneyimler oluşturularak su döngüsü konusu öğretilmeye çalışılmıştır.

12. Bölüm: Toplumsal Eylem: Mahalleyi Kurtarmak; çocuklarda toplumsal eylemlerin gerçekleştirilebilmesi için uygun yaş aralığının erken ergenlik olarak adlandırılan 12-15 arası olduğu belirtilmiştir. Bu evre, üzücü ve karmaşık meselelerle ilgilenmeye uygun olduğu için çevre sorunlarına yönelik hazırlanan ders programlarının da bu durumu dikkate almasının faydalı olacağı izah edilmiştir.

13. Bölüm: ÇDÇ: Çevreye Duyarlı Çocuklar; Paul Karr, Sanctuary dergisinde yayınlanan "The Cake Crusade" isimli makalesinde ÇDÇ'nin kuruluş ve faaliyetlerinden söz edilmiştir. 8-11 yaşlarındaki çocukların, çevreyi korumak adına bir grup kurdukları ve pek çok çevresel sorun için faaliyetlerde bulunarak olumlu sonuç elde ettikleri bölüm içerisinde yer almıştır.

14. Bölüm: Kaleler; bir devlet okulu geleneği olan, çocuklar tarafından eski ağaç dalları ve toplanan doğal malzemeler aracılığıyla inşa edilen kalelerin, çocukların ortak mirası sayılarak önemli kabul edildiği bilgisine yer verilmiştir. Çocuklara özel olan bu alanda karşılaşılan sorunlar çocuklar tarafından çözülmekte, bu kapsamda da çocukların kalelerle bağ kurması ve sorumluluk bilincini oluşturması amaçlanmaktadır. Amaçlanan durumu destekler nitelikte örnekler sunulurken konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

15. Bölüm: Benlikle ve Toplumla Bağ Kurmak; ergenlik döneminde çocukların topluma yabancılaşmaya başlamalarının önemli bir sorun olduğu ve bu durumun önlenmesi amacıyla çocuklara sorumluluk vermek gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda birtakım örnekler verilerek konu açıklanmıştır.

16. Bölüm: Zaman Vermek: Doğa ile İlişkiye İzin Vermek; çocukların gelişip güçlenmeleri için öncelikle doğayı sevmelerine izin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu gerekliliği açıklar nitelikte olan örnekler yardımıyla konu açıklanmıştır. Doğayı sevmenin onu korumaktan önemli olduğu vurgusu yapılarak bölüm sonlandırılmıştır.

SONUÇ

Ekofobiyi Aşmak: Doğa Eğitiminde Kalbin Yeri adlı kitap incelendiğinde; Giriş başlığı içerisinde, bu esere ihtiyaç duyulma nedeni açıklanmış ve eserin okuyan her kesime faydalı olacağı düşüncesine yer verilmiştir. Girişten hemen sonraki bölümler ise birbirleriyle bağlantıları devam edecek biçimde hazırlanmış, her bölüm bir önceki bölümü etkinlik ve projeleriyle destekleyerek açıklamıştır. Bu kapsamda hazırlanan eserin yalın ve anlaşılır bir dille çevirisinin yapıldığı ve birbirleriyle ilişkili bölümleri içerdiği söylenebilir.

Bir bütünlük gözetilerek oluşturulan bu kitap, çevre eğitimine yönelik hazırlanan programlardaki uygulama yanlışlıklarını ortaya çıkarmış ve bu durumun çocuklar üzerinde nasıl bir etki oluşturduğundan bahsederek temel problemi okuyucularına yansıtmıştır. Okuyucuların; farkına bile varamadıkları yanlış uygulamalardan ve bunun sonucunda meydana gelen problemlerden bu eser sayesinde haberdar olacakları düşüncesi, eserin önemini arttırmaya devam edecektir. Kitabın hemen hemen her bölümünde çevreci aktivistlerin çalışma ve sonuçlarına yer verilmesi, ele alınan konunun aydınlatılması ve daha iyi anlaşılması noktasında kitaba zenginlik katmıştır. Özellikle 3. bölümde çocukluk evrelerinden bahsedilmiş, programların da bu evrelere uygun

tasarlanması ihtiyacına dikkat çekilmiştir. 4. bölüm itibarıyla kalan her bir bölümde çocukluk evrelerinin özelliklerine ilişkin etkinlikler yer almıştır. Bu etkinliklerin, kimisi yazar ve çocuklarının gerçekleştirmiş olduğu, kimisi de başka çevreci yazarlarca oluşturulmuş etkinliklerdir. Kitapta yalnızca teorik bilginin değil uygulama yapılabilecek örnek etkinliklerin de yer alıyor olması, özellikle ebeveyn ve öğretmenlerin, bu ve buna benzer etkinlikleri çocuklar üzerinde uygulamalarına fırsatlar sunacaktır.

Kısaca bu kitap; yeni bir kavram olan ekofobi kavramının anlaşılması üzerine yazılmış Türkçe'deki ilk yayın olması sebebiyle bir hayli önemli görülmektedir. Kitabın çevre eğitimindeki en önemli sorunlardan birini içeriyor olması; özellikle ekofobinin anlaşılması açısından öğretmenler, öğretmen adayları, öğrenciler, çevre eğitimi almış ve alacak olan tüm bireyler dâhil ilgisi olan herkes tarafından tercih edilebileceği fikrini gündeme getirmekte; bu kapsamda kitabın önemini de ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu eser, çevre eğitiminin verildiği derslerin tamamında kaynak olarak kullanılabilirliği için okuyucularına da ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Atasoy, E. (2006). *Çevre için eğitim. Çocuk-doğa etkileşimi*. Ezgi Kitabevi.

Akıllı, M. ve Genç, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlığı alt boyutlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Sakarya University Journal of Education*, 5 (2), 81-97. <https://dergipark.org.tr/en/pub/suje/issue/20639/220073> adresinden 01.08.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Erdoğan, M. ve Ok, A. (2011). An assessment of Turkish young pupils' environmental literacy: A nationwide survey. *International Journal of Science Education*, 33(17), 2375-2406. Doi: <https://doi.org/10.1080/09500693.2010.550653>

Estok, S.C. (2021). *Ekofobi Hipotezi* (S. Dinçel, Çev.). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.

Karr, P. (1990). The cake crusade. *Sanctuary: The Journal of the Massachusetts Audubon*.

Kocalar, A.O. (2015). Ekoloji eğitiminde yeni sorun: Ekofobi, *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı 21-23 Mayıs 2015* içinde (s. 596-605), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Louv, R. (1990). *Childhoods future*. Boston: Houghton Mifflin.

Özdemir, O. (2016). *Ekolojik okuryazarlık ve çevre eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Peterson, B. (1993). *Animal Allies*. Orion.

Roth, C. E. (1992). Environmental Literacy: Its roots, evolution and directions in the 1990s. <https://eric.ed.gov/?id=ED348235> adresinden 05.08.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Roth, C. E. (2002). A Questioning framework for shaping environmental literacy (US, Earthlore Associates & The Center for Environmental Education of Antioch New England Institute) http://www.antiochne.edu/anei/download/82_questioning.pdf adresinden 03.08.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Sobel, D. (2019). *Ekofobiyi aşmak: Doğa eğitiminde kalbin yeri*, (İ. U. Kelso, Çev.). İstanbul: Yeni İnsan.

Topçu, T. (2022). Faruk Duman'ın orman tasvirlerinde ekofobinin izleri, *Folklor/Edebiyat*, 28 (2)-110, 387-406. DOI: 10.22559/folklor.1895